

BEDREIGINGEN IN NEDERLAND

Verkenning in opdracht van Politie en Wetenschap

Frank Bovenkerk en anderen
Willem Pompe Instituut
Universiteit Utrecht

Augustus 2005

Woord vooraf

Vanaf 2002 worden plotseling in Nederland allerlei prominente personen met de dood bedreigd. Hoe moeten de slachtoffers en instanties daarop reageren? Voor het beveiligen van kwetsbare prominenten zal een beleid worden ontwikkeld. Moeten bedreigde mensen worden aangemoedigd om vooral aangifte te doen bij de politie, of moet men juist stimuleren dat de slachtoffers hun eigen probleem oplossen? Hoe onderscheid je serieuze bedreigingen van emotionele uitbarstingen zonder vervolg? Moet je (een beetje) toegeven aan de eisen die de bedreigers stellen om met ze in onderhandeling te kunnen raken, of moet dat vooral niet gebeuren omdat dan veel meer mensen zich aangemoedigd voelen om een doodsbedreiging uit te zenden via een geniepig e-mailtje?

De Stichting Politie en Wetenschap beheert een fonds om wetenschappelijk onderzoek te doen naar nieuwe en lastige criminaliteitsproblemen waarmee de politie wordt geconfronteerd. In de zomer van 2004 vroeg men aan de sectie Criminologie van het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen van de Universiteit Utrecht over het onderwerp bedreigingen een snelle eerste oriëntatie te maken en daar op de korte termijn van een halfjaar al over te rapporteren. Het resultaat zou worden gebruikt om te bepalen

of er aanleiding bestaat voor verdergaand onderzoek en om de gedachten over toekomstig beleid aan te scherpen. We besloten de uitdaging aan te nemen door alle vaste criminologiemedewerkers alsmede de gehele klas van de eenjarige masteropleiding 'culturele criminologie' die juist in deze periode van start ging voor het onderzoek in te zetten.

We begonnen met feitelijk onderzoek in oktober 2004 en rapporteren in maart 2005. Het resultaat zal openbaar worden gemaakt, zoals Politie en Wetenschap dat steeds doet met dergelijke snelle voorstudies, door de tekst op internet te plaatsen: www.politieenwetenschap.nl. Maar als het rapport is ingeleverd, besluiten de onderzoekers/auteurs mede vanwege de actualiteitswaarde van het onderwerp, de tekst bij uitgeverij Augustus aan te bieden.

Deze korte geschiedenis van het project dient om te verklaren waarom dit boek qua vorm nogal ongewoon in elkaar steekt. Het is bij zo'n onderzoeksproject gebruikelijk om in ieder geval bij de presentatie van de resultaten te beginnen met een theoretische inleiding en een keurig gerangschikt stel onderzoeksvragen en te eindigen met een besluit dat de antwoorden op de vragen bevat. Hier is andersom gewerkt. Omdat over het onderwerp vrijwel geen theorie voorhanden was, zijn eerst zoveel mogelijk feitelijke gegevens verzameld en pas aan het einde van de tekst gunden de schrijvers zich een rustig moment om stil te staan bij de theoretische interpretatie. Daarom eindigt het boek met het stellen van vragen in plaats van ze te beantwoorden. Dit is de vorm die is gekozen om de discussie te stimuleren over de vraag hoe het met onderzoek en beleid verder moet.

De verschillende keuzes vooraf die bij ieder onderzoek nu eenmaal moeten worden gemaakt om het terrein te beperken, worden in het eerste hoofdstuk beargumenteerd. Er zijn ook keuzes van niet zuiver wetenschappelijk karakter. Ten eerste is ervoor gekozen om de personen over wie dit boek gaat bij name te noemen. Het gaat hier immers grotendeels over prominenten, en als die worden bedreigd en ze zijn daarmee naar buiten gekomen en is dat allang in de media gesignaleerd.

De manier waarop het onderzoek is aangepakt (het is een zogenoemde slachtofferenquête) levert echter ook veel getuigenissen op van mensen die tot nu toe voor zich hebben gehouden dat ze ooit voorwerp van bedreiging zijn geweest. Sommige daarvan vroegen om anonimiteit. Dit is de reden waarom vaak wel namen worden gegeven, maar soms ook niet. De tweede kwestie betreft het kwantificeren en meten van het verschijnsel bedreiging. De verleiding is groot om de tekst te doorspekken van aantallen en percentages, maar dat kan niet. De steekproeven van mensen die zijn bedreigd maken geen enkele aanspraak op representativiteit en cijfers noemen zou enkel schijnexactheid opleveren. Aan de andere kant valt er wel iets te zeggen over veel en weinig of meer en minder, en dat is de reden waarom de tekst nogal wat onbepaalde voornaamwoorden bevat.

De derde extrawetenschappelijke beslissing is dat in dit boek wordt afgezien van aanbevelingen voor beleid. Dat komt mede voort uit bescheidenheid. Het is relatief eenvoudig om in abstracto te bedenken hoe je in gevaarlijke situaties het best kunt handelen, maar alle onderzoekers hebben bij het luisteren naar bedreigingsverhalen wel eens een moment gehad dat er door hen heen ging: wat zou ik hebben gedaan? Het resultaat van de deelonderzoeken naar bedreigingen onder verschillende beroepsgroepen bleek onverwacht veel overeenkomsten te vertonen. De mensen wie het was overkomen, zeiden dat je in hun beroep nu eenmaal op bedreigingen moet rekenen, maar iedereen zei ook dat de grens wordt overschreden wanneer die zich uitstrekken tot hun privé-leven. Ze zijn allemaal voor het dilemma geplaatst of ze de bedreiging openbaar moeten maken of niet. En de moeilijkste vraag was: moet je op de eisen van de bedreigers ingaan (als die er tenminste zijn)? Natuurlijk vonden wij allemaal dat je dat nooit doen mag. Toegeven aan doodsb bedreigingen betekent niet minder dan het einde van de rechtsstaat. Zo'n standpunt is gemakkelijk genoeg geformuleerd, maar heldendom manifesteert zich pas wanneer je er zelf voor staat.

De taakverdeling bij het onderzoek is zo geweest dat alle

onderzoekers en auteurs primair verantwoordelijk zijn voor hun eigen onderwerp.

Hoofdstuk 1 *Onderzoek naar bedreigingen* is grotendeels geschreven door Frank Bovenkerk

Hoofdstuk 2 over *het openbaar bestuur* is van Marjan Dijkstra, Marjolein de Jong en Sari van der Poel

Hoofdstuk 3 over *de politie* is van Ralph Hermans, Lianne Kool en Dirk Korf

Hoofdstuk 4 over *advocaten* is van Miranda Boone, Ramon Passier en Dave van der Sluis

Hoofdstuk 5 over *rechters en officieren van justitie* is van Martin Moerings, Philip Vijfhuize en Thijs Vis

Hoofdstuk 6 over *journalisten* is van Tim Boekhout van Solinge en Simone Kers

Hoofdstuk 7 over *notarissen* is van Frank Bovenkerk.

Deze tekent ook voor de samenvatting en discussie in hoofdstuk 8 en de eindredactie van het boek.

Frank Bovenkerk

Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen

Universiteit Utrecht

Hoofdstuk 1 - Onderzoek naar bedreigingen

Met de spectaculaire opkomst van Pim Fortuyn in 2001 en alle politieke onvrede die zijn frontale aanval op de naoorlogse manier van politiek bedrijven losmaakte, en vooral in en rondom de verkiezingsstrijd voor de Tweede-Kamerverkiezingen in 2002, heeft het verschijnsel bedreiging in Nederland onverwacht een hoge vlucht genomen. Politici (zowel links als rechts van het politieke midden) zijn er slachtoffer van geworden. De voortdurende bedreigingen aan het adres van Ayaan Hirsi Ali, Geert Wilders en zeker ook minister Rita Verdonk en premier Jan Peter Balkenende zijn voor de politiek aanleiding geweest om ingrijpende veiligheidsmaatregelen te nemen. Eerder waren ten minste Paul Rosenmöller, Femke Halsema en Hans Dijkstal er slachtoffer van, en wie weet welke politici nog meer, want lang niet iedereen kiest ervoor in de openbaarheid te brengen dat hij of zij bedreigd wordt. In Amsterdam zagen burgemeester Job Cohen, wethouder Ahmed Aboutaleb en deelraadsbestuurder van Zeeburg Fatima Elatik zich gedwongen vergaande veiligheidsmaatregelen te accepteren. Officieren van justitie zijn bedreigd (met als bekendste slachtoffer Koos Plooy), rechters (bijvoorbeeld Frans Bauduïn, die de moordenaar van Fortuyn berechtte) en advocaten (bijvoorbeeld Theo Hiddema, die bedreigd is door een lid van de Bende van Venlo). Columnisten zoals Bart-Jan Spruijt en Paul Cliteur zagen in bedreigingen aan hun adres aanleiding om niet langer in het openbaar op te treden; de columnist Afshin Ellian kwam onder politiebewaking te staan. Prominente sportmensen zoals de coach van het Nederlands voetbalelftal Dick Advocaat kregen bij het verlies van wedstrijden bedreigingen voor hun kiezen en dat gold ook voor trainer Frank Rijkaard, die een zogenoemde kogelbrief ontving van de aanhang van voetbalclub Sparta. Journalisten zoals Stella Braam en Mehmet Ülger zagen zich gedwongen onder te duiken nadat zij in 1998 bedreigingen hadden ontvangen naar aanleiding van hun boek over de Turkse ultranationalistische organisatie 'de Grijze Wolven'. Bij de redactie van het maandblad *Quote* vlogen in 2002 de kogels door de ramen nadat er onwelgevallige informatie over superrijken

was gepubliceerd in hun 'top-500'. Wetenschapsmensen, zoals die welke gebruik maakten van dierproeven of die zich bezighielden met het vaststellen van de leeftijd van jonge asielzoekers aan de hand van de mate van volgroeiing van hun sleutelbeen, liepen tegen bedreigingen aan. Ook een kunstenaar zoals de Marokkaanse schilder Rachid Ben Ali werd op straat door Marokkaanse jongens agressief bejegend naar aanleiding van zijn expliciete werk, en al eerder zag de Rotterdamse toneelgroep onder leiding van Gerrit Timmers ervan af de muziekvoorstelling *Aïsjá* door te laten gaan na te zijn bedreigd. Zelfs vrijwilligers die voorzitter waren van belangenverenigingen, zoals een mevrouw die de antirokersvereniging Stivoro leidde, kregen met bedreiging te maken.

Al deze slachtoffers ontvingen dreigementen per e-mail, via kogel- en poederbrieven of via de telefoon. Deze methoden zijn geschikt voor mensen die met de anonieme dreiging een ander willen kwetsen zonder dat zijzelf in de kraag gevat kunnen worden. Slachtoffers werden 'getaart' en met ketchup bespoten, en ook daar ging zoveel dreiging van uit dat het Openbaar Ministerie een moment heeft overwogen een extreem lange gevangenisstraf te eisen.

Tot 6 mei 2002, de dag waarop Pim Fortuyn werd vermoord, konden bedreigingen worden afgedaan als weinig meer dan een teken van gebrek aan beschaving; de bedreigers voerden hun voorgenomen acties immers zelden uit. Dit inzicht was in overeenstemming met de criminologische literatuur die zegt dat bedreigers en politieke moordenaars twee verschillende dadertypen zijn: dreigers moorden niet en moordenaars dreigen niet.¹ De Commissie-Van der Haak, die onderzocht hoe de moord op Pim Fortuyn had kunnen plaatsvinden, kwam eveneens met de Amerikaanse onderzoeksbevinding dat politieke moorden haast nooit vooraf werden gegaan door bedreigingen². Fortuyn is door zijn moordenaar niet bedreigd. Maar met de moord op Pim Fortuyn op die datum, en daarna de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004, zijn bedreigingen in een volkomen ander

¹ Dietz e.a. 1991a; Malsch 2002

² Commissie Feitenonderzoek Veiligheid en Beveiliging Pim Fortuyn 2002: 338; Fein en Vossekuil 1998: 4 en 15.

daglicht komen te staan. Er bleken wel degelijk mensen in Nederland rond te lopen die bereid waren politieke moordplannen ten uitvoer te leggen van het type zoals die in bedreigingen worden aangekondigd. De feitelijkheid dat deze moorden allebei juist níét door bedreigingen (althans geen bedreigingen door de latere moordenaar) vooraf waren gegaan, kon dat inzicht niet meer veranderen. De criminologie had zich misschien wel te veel beperkt tot het onderzoek naar querulanten of het type van eenzame politieke stalkers, terwijl deze moorden voortkwamen uit het milieu van groeperingen die politiek geweld als strijdmiddel hanteerden. Hoe het ook zij: vanaf de politieke moorden op Fortuyn en Van Gogh moesten bedreigingen serieus worden genomen.

De populariteit van de bedreiging aan het adres van prominenten lijkt voor zover we nu kunnen beoordelen een specifiek Nederlandse ziekte te zijn. In gemakkelijke verklaringen van het verschijnsel komt men nogal eens de opmerking tegen dat het de schuld is van de opkomst van internet of de verloedering van de televisie. Het is niet duidelijk waarom die bedreigingen dan in vergelijkbare en omringende landen niet of nauwelijks voorkomen, terwijl ze daar toch ook internet en televisie hebben. We hebben onze collega's in België, Frankrijk en Duitsland gevraagd of er in die landen een vergelijkbare plotselinge hausse van bedreigingen tegen prominenten viel aan te wijzen, en hun reactie was ontkennend.³ Er is hoogstens overeenkomst met bedreigingen vanuit de hoek van radicale moslims (vergelijk in Engeland ook de bedreiging aan het adres van Rushdie). Dat probleem is dan ook internationaal van karakter. In België is onlangs de socialistische volksvertegenwoordigster Mimount Bousakla vanuit de wereld van radicale moslims bedreigd omdat ze de moslimexecutieve (dat is een vertegenwoordigend inspraakorgaan) wilde opheffen, en dat heeft daar wegens zijn zeldzaamheidswaarde danige opschudding gewekt.

³ Voor België was dat professor Marie-Claire Foblets, voor Frankrijk professor Sophie Gendrot en voor Duitsland professor Rudolf Leiphart. De vraag die we hun stelden was of er in hun land ook sprake was van een opmerkelijke toename van het aantal geweldsbedreigingen aan het adres van prominenten. Hun antwoord luidde ontkennend.

Onderzoeksbeslissingen

Over het verschijnsel bedreigingen is in Nederland en elders heel weinig bekend en dat maakt het lastig om voor dit urgente probleem passende oplossingen te bedenken en concrete beschermingsmaatregelen te nemen. Hoe vaak komt het eigenlijk voor? Is het bedreigen van prominenten en hun familie werkelijk een nieuw verschijnsel, of kwam het vroeger alleen maar niet naar buiten? Wie zijn de slachtoffersgroepen? Wie zijn de daders en wat drijft hen? Hoe stellen (potentiële) slachtoffers zich teweer? In welke mate zwichten de bedreigden voor hun kwelgeesten? In dit onderzoek worden de contouren van het probleem van bedreigingen geschetst.

Wat wordt in dit onderzoek wel en wat niet tot bedreiging gerekend? Criminologische begrippen vallen zelden geheel samen met definities van gedragingen die strafbaar zijn gesteld. In alle gevallen verstaat men eronder dat met fysiek (en misschien ook economisch) geweld wordt gedreigd tegen personen. De meest dramatische vorm daarvan is de bedreiging met de dood van het slachtoffer en soms ook zijn dierbaren. Het motief en de consequentie van de bedreiging kunnen echter enorm verschillen. In het Wetboek van Strafrecht wordt onder 'bedreiging met geweld tegen personen' verstaan: 'personen ertoe bewegen tegen hun zin of opdracht iets te doen of juist na te laten.' Deze definitie veronderstelt dat de bedreiger iets concreets met zijn actie wil bereiken. Verder wordt er gesproken over 'intimidatie' (in dat geval wil de dader anderen beïnvloeden iets tegen hun wil te doen met behulp van 'gebaren, bij geschrift of afbeelding') en over 'afpersing' en 'afdreiging', die opnieuw nuances van hetzelfde begrip vormen. In dit onderzoek wordt alleen gekeken naar de bedreiging van personen. De meest drastische vorm daarvan komt veel voor: de doodsb bedreiging. Aanvankelijk wordt bij dit onderzoek alleen naar dreigen met de dood gevraagd, maar al snel wordt besloten een wat wijder begrip te hanteren. Wat zien de slachtoffers zelf als een serieuze bedreiging?

In de criminologie wordt onderscheid gemaakt tussen instrumentele en expressieve delicten. Dat onderscheid kan

uitstekend worden toegepast op het verschijnsel bedreigen. Het instrumentele bedreigingsbegrip komt aardig overeen met de omschrijving in het strafrecht. De dreiger wil een concreet resultaat afdwingen. Bij expressieve bedreiging wil de dader zich vooral demonstratief uiten. Dat kan zijn uit pure frustratie of omwille van ideologische bevlogenheid. Juist die expressieve vorm trekt thans sterk de aandacht: de bedreigers van Nederlandse prominenten willen vaak niet meer dan hun politieke opinie of hun ideologische afkeuring duidelijk maken. Hun demonstratieve acties hebben vooral een symbolische bedoeling. Tot de groep daders die zich schuldig maken aan instrumentele bedreigingen behoren bijvoorbeeld afpersers en de leden van georganiseerde misdaadbenden die de overheid buiten spel willen zetten. Tot de expressieve dadergroep behoren bijvoorbeeld gewelddadige demonstranten, stalkers van politieke kopstukken en terroristen.

Er is verschil tussen de objectieve bedreigingsgraad bij intimiderende handelingen en het subjectief ervaren bedreigingsniveau. Alleen al de stille aanwezigheid van een persoon met een dwingende blik kan als een bedreiging worden opgevat; een protestdemonstratie kan bedreigend zijn vanwege het geweldspotentieel dat zich in een mensenmassa ontwikkelt. De grens tussen wat wel en wat niet als bedreiging wordt bedoeld en opgevat verschilt per cultuur, per tijdvak, per bevolkingscategorie en per persoon, en is bovendien afhankelijk van de context. Het verschil tussen bedreiging en het werkelijk toepassen van geweld is voorts niet absoluut. Een beetje geweld kan bedoeld zijn als een waarschuwing dat er meer komt wanneer bijvoorbeeld de eisen niet worden ingewilligd, en veel geweld kan de aankondiging zijn van héél veel geweld.

In dit onderzoek zijn we uitgegaan van de subjectieve beleving van personen aan wier adres geweldsbedreigingen zijn geuit. Serieuze bedreigingen van de eigen persoon (en diens naasten) zijn alle acties die als zodanig door de betrokkenen worden ervaren. Helemaal bevredigend is deze keuze voor het subjectieve bedreigingsbegrip niet, omdat er misschien wel fantasten zijn die alleen maar verzinnen dat zij worden

bedreigd of die flink overdrijven. Het zij zo. Aan andere keuzes voor een geweldsdefinitie kleven weer andere bezwaren. De nadelige gevolgen van (zo'n golf van) bedreigingen zijn evident. Behalve de kosten voor beveiliging en uitval van economisch functioneren leveren bedreigingen emotionele kosten op voor de slachtoffers en hun dierbaren. Bedreigingen veroorzaken een algemeen verlies aan vertrouwen in menselijke relaties en doen afbreuk aan het gevoel van veiligheid. Wanneer degenen die worden bedreigd toegeven aan de eisen van hun belagers (als zulke eisen er tenminste zijn; soms komt de dreiger niet verder dan tieren), brengt dit het politieke en maatschappelijk functioneren in gevaar.

Gevaren voor de democratische rechtsstaat

Bedreigingen komen in het sociale verkeer waarschijnlijk heel vaak voor. Volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek zegt 3 à 4 procent van de Nederlandse bevolking (bij jonge mannen ligt het percentage hoger) jaarlijks met geweld te zijn bedreigd. Politieciijfers hebben de tekortkomingen dat het *dark figure* (het deel van de misdaad dat niet bekend is bij de politie of andere overheidsinstanties en dat niet wordt geregistreerd) per definitie onbekend is, maar het zou weleens hoog kunnen zijn. Zoveel weten criminologen wel: de meeste gevallen spelen zich af tussen bekenden en sociaal gelijken, en kunnen worden opgevat als uiting van een private twist. Dat zijn niet de typen bedreiging waar wij naar op zoek waren. In dit boek gaat het om bedreigingen van prominente personen in publieke functies en van uitvoerders van overheidstaken.

De studie beperkte zich tot bedreigingen die een publiek karakter hebben en die om die reden een *gevaar opleveren voor de democratische rechtsstaat*. Het ging dus niet om bedreiging door bekenden (zoals bij de meeste 'gewone' criminaliteit) en ook niet om willekeurige slachtoffers (zoals bij terrorisme), maar juist om het bedreigen van vooraanstaande personen of mensen die een functie vervullen met macht of symboolwaarde. De keuze voor bedreigingen van personen die een rol spelen in

het handhaven van de democratische rechtsstaat kwam voort uit een politieke overweging. In analyses van de politieke criminaliteit wordt terecht gesteld dat de grootste bedreigingen in de moderne wereld afkomstig zijn van misdaad die is georganiseerd door de overheid of haar vertegenwoordigers zelf (bijvoorbeeld corruptie), criminaliteit door het bedrijfsleven, de georganiseerde criminaliteit en van terrorisme.⁴ In laatste instantie loopt bij de mondialisering van de criminaliteit de verdeling tussen de landen die niet en die wel ten onder gaan aan de criminaliteit, parallel met de scheiding tussen naties waar de rechtsstaat wel standhoudt en daar waar dit niet het geval is.⁵ In dit onderzoek ging het om *serieus genomen bedreigingen van prominente functionarissen die een rol spelen in het handhaven van de rechtsstaat in Nederland en die ingrijpen in hun persoonlijke levenssfeer*.

Wat is in dit geval de democratische rechtsstaat? De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid geeft in zijn rapport over de toekomst van de rechtsstaat in 2002 een overzicht van definities. Men gebruikt het begrip rechtsstaat voor het grondidee van de binding van staatsmacht aan de regels van het recht, de uitwerking daarvan in fundamentele rechtsbeginselen, juridische regelingen die tot doel hebben zulke rechtsbeginselen te concretiseren, en de praktische uitwerking van het rechtssysteem in rechtsregels en rechtsbeslissingen. Voor ons doel voegden we een invulling van het begrip toe: we verstaan onder de democratische rechtsstaat het apparaat van alle instellingen, beroepsorganisaties en functionarissen die deze rechtsregels uitvoeren. Dat zijn de uitvoerders van de wetgevende, de uitvoerende en de rechtsprekende machten, alsook degenen die de uitoefening van deze macht controleren. In dit onderzoek werden daarom alleen de bedreigingen aan het adres van politici, bestuurders, politiemensen, advocaten, officieren van justitie, rechters, journalisten en notarissen onderzocht. En dus niet bedreigingen van sportprominenten, bedrijfsdirecteuren en

⁴ Green en Ward 2004.

wetenschapsbeoefenaren en ook niet columnisten in media wier hoofdberoep anders is dan journalist.

Drie soorten van bedreigingen

Er bestaat niet zoiets als een criminologie van bedreigingen en een zoektocht op internet en in de bibliotheek naar intimidatie en bedreiging levert weinig op.⁶ Er zijn nochtans twee nabijgelegen theoretische ingangen die allebei iets zeggen over de soorten van bedreiging die hier aan de orde zijn: (1) bedreigingen door eenlingen of (2) bedreigingen vanuit een bepaalde groep of milieu. Bij de laatste vorm kunnen weer (2a) politiek of ideologisch gemotiveerde bedreigingen worden onderscheiden en (2b) bedreigingen door de georganiseerde misdaad.

1. Bedreigingen door individuele daders die in eenzaamheid opereren, worden wel beschreven in de literatuur over (politieke) *stalking*⁷. In het algemeen neemt men aan dat het hier om psychisch gestoorde personen gaat. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk werd hierover de gangbare opvatting binnen de literatuur reeds genoemd; we gaan ervan uit dat het bij bedreigen blijft. Waarom mensen zoiets doen, is een onderwerp voor de forensische psychiatrie of psychologie. Maar waarom gaan op een bepaald tijdstip of onder bepaalde maatschappelijke en politieke omstandigheden personen met een kennelijke dispositie tot dreigen tot handelen over? Het kan zijn dat individuele bedreigers niet één slachtoffer uitkiezen, maar een heleboel tegelijk. Dan lijkt het alleen maar of er een golf van bedreigingen is uitgebroken, terwijl het maar om één dader gaat. De vergelijking met brandstichtingen dringt zich op: een spoor van branden blijkt door één gestoorde man te zijn aangestoken. Er zijn in Nederland reeds enkele van zulke 'veeldreigers' berecht. Voor

⁵ William en Godson 2002.

⁶ Fijnaut (2005) wijst erop dat de politieke misdaad in het algemeen door de criminologie is verwaarloosd.

⁷ Dietz e.a. 1991b.

de slachtoffers is het een opluchting dat zulke engerds voorlopig onschadelijk zijn gemaakt wanneer hun een vrijheidsbenemende straf is opgelegd.

Het kan ook zijn dat een heleboel mensen zich er individueel mee bezighouden en elkaar aansteken. We hebben dan te maken met zogeheten criminele nabootsing; in de Engelstalige literatuur staat dit bekend als *copycat*-gedrag. De theorie over nabootsing staat nog in de kinderschoenen. Het gaat om het opmerkelijke verschijnsel dat sommige ernstige, sensationele of melodramatische gebeurtenissen in groepjes voorkomen binnen een korte tijdsperiode (Coleman 2004). Een massamoord door een scholier die zijn medeleerlingen en onderwijzers doodschiet op een school in Amerika, vindt onmiddellijk navolging in andere staten van dat land en ook in andere landen. Wanneer een haai een hap heeft genomen uit een zwemmer in zee, gebeurt dat gek genoeg in de dagen daarna ook op andere stranden in de wereld. Wanneer jongeren 'zomaar' zelfmoord plegen, gebeurt dat wel in golven in bepaalde jaren of jaargetijden. Die opeenhoping van gebeurtenissen in de tijd kan misschien worden verklaard door onderliggende politieke of culturele spanningen van het tijdsgewricht (de opkomst van gewelddadig moslimextremisme veroorzaakt een golf van zelfmoordaanslagen) of door de tijd van het jaar (tieners doden zichzelf vaker in de donkere dagen rond kerst), maar het ligt meer voor de hand om aan imitatie te denken die volgt op bekendmaking van zulke gebeurtenissen in de media.

Wanneer onderzoekers door daders te ondervragen te horen krijgen dat zij alleen maar hebben nagedaan wat ze in de media hebben vernomen, spreken zij van besmetting of een mimetisch effect. Midlarsky verklaart de verspreiding van internationaal terrorisme in de jaren zeventig op die manier en Surette stelt zo'n effect vast bij het optreden van zeer gewelddadige personen⁸. Het is dan net of er van de media een zelfstandige invloed uitgaat, en de aanhangers van deze theorie pleiten dan ook altijd voor radiostilte om de criminele epidemie te doen stoppen. Maar het feit dat politici worden bedreigd, vormt een nieuwsfeit dat journalisten natuurlijk niet kunnen negeren.

Dat geldt voor de recente golf van stenen gooien op auto's vanaf viaducten en voor kogelbrieven die leerlingen van het Haagse Terra-college aan sommige leraren stuurden na de moord op hun conrector.

Dat er bij bedreigingen van prominente Nederlanders inderdaad van zo'n copycat-effect sprake is kunnen we enigszins afleiden uit wat ons daarover door twee personen werd verteld. De coördinator van de eenheid Bewaking en Beveiliging die sedert 2003 hooggeplaatste personen (Koninklijk huis, alle bewindslieden, ambassades en dergelijke) beveiligt, heeft sterk de indruk dat de bedreigingen vaak volgen op spectaculaire gebeurtenissen, zoals de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004. En ook 'bij bommeldingen in de krant, verwachten wij steeds dat er een serie andere meldingen achteraan komt'. Die bedreigingen komen overal vandaan en ze worden voor een groot deel door individuen vanuit hun huis per e-mail verstuurd. De bedreigers schijnen het idee te koesteren dat ze dat volkomen anoniem kunnen doen. Onze gesprekspartner van de bewakingseenheid vertelde dat de bedreigers zich gewoonlijk lam schrikken wanneer de politie aan de deur komt om poolshoogte te nemen. Theo Hiddema is een advocaat die nogal wat van de individuele personen die wegens bedreigingen werden berecht heeft bijgestaan. We vroegen hem om het portret van de stereotiepe bedreiger te tekenen. Dat kon hij niet, zei hij, want zijn cliënten waren volstrekt verschillende mensen die zeiden te hebben gehandeld vanuit de meest uiteenlopende motieven. De frustratie die mensen tot bedreigen brengt, kwam klaarblijkelijk niet voort uit dezelfde bron. Het is duidelijk dat zo'n golf van nabootsing een eigen dynamiek kent, en de journalisten Dorien Pels en Romana Abels hebben de door hen verzamelde gevallen van bedreiging van prominenten in *Trouw* terecht op die manier verklaard⁹. Het ene geval lokt het volgende uit. Dat heeft ook invloed op de potentiële slachtoffers: bekende Nederlanders verwachten dat het hun kan gebeuren en brengen het naar buiten als het zover

⁸ Midlarsky e.a., 1980 en Surette 2002.

⁹ *Trouw*, 15 maart en 13 april 2004.

is. In enkele gevallen is er zelfs aan getwijfeld of de bedreiging wel serieus was. Hebben ze het niet zelf verzonnen of overdreven, omdat je niet meer meetelt als 'BN'er' wanneer je niét wordt bedreigd?¹⁰

2a. Naast bedreigingen door daders die in eenzaamheid opereren, zijn er ook bedreigingen uit ideologisch-extreme milieus. Nederland is reeds vanaf de jaren zeventig bekend met bedreigingen die voortkomen uit groepen die politiek geweld toepassen om hun ideologische doeleinden te bereiken. Frank Buijs heeft er in zijn proefschrift '*Overtuiging en geweld*' uit 1995 een overzicht van gegeven. Gewelddadigheid in allerlei vormen is toegepast door mensen die anti-imperialistisch geïnspireerd waren, die tegen de apartheid opkwamen, door antimilitaristen, door krakers, door mensen die zich verzetten tegen planologische beslissingen van de overheid, tegen kernenergie, tegen onderzoek en toepassing van biogenetica, of door mensen die worden gemotiveerd door xenofobie en racisme, of de wens het lot van dieren te verbeteren. Van de 359 gevallen van geweldpleging die hij toen analyseerde en die hun oorzaken hadden in Nederland, waren 241 incidenten te typeren als 'links', 109 als 'rechts' en 9 waren onplaatsbaar.¹¹ Bedreigingen waren hier gecalculerde gedragingen en geen uitbarstingen van individuele frustratie of acties om de aandacht op zichzelf te vestigen. Bedreigingen in deze sfeer worden onder omstandigheden wel degelijk in feitelijk fysiek geweld omgezet.

Die kernen van zulk politiek geweld zijn er nog steeds en enkele daarvan zijn krachtiger geworden. In een recent rapport van de Koninklijke Landelijke Politiediensten (KLPD), divisie Recherche, blijkt over radicaal dierenrechtactivisme dat het aantal gewelddadige aanvallen op de bontindustrie, de

¹⁰ Net zoals het in de tijden van de Koude Oorlog in bepaalde kringen een pre was dat de BVD in je geïnteresseerd was ('Ik word afgeluisterd'), schrijft de onderzoeksjournalist Rudie van Meurs van het eerste uur voor *Vrij Nederland* ons.

¹¹ Het is overigens wonderlijk om nu in Buijs (1995) te lezen (p. 171) dat in de tien jaar die aan 1995 voorafgingen niet minder dan zeven politieke moorden in Nederland zijn gepleegd. Wie werden vermoord? Navraag bij de auteur leert dat deze moorden alle hadden plaatsgevonden in allochtone kring.

pluimveesector, de vleesverwerkende industrie en de proefdiersector juist de afgelopen vier jaar reusachtig is toegenomen (KLPD 2004). Politici die zich erover hebben uitgelaten en bedrijven die deze sectoren financieel steunen (de ABN/AMRO Bank, Deloitte en Touche) hebben er ook mee te maken gehad. Soms hebben de bedreigers 'succes' geboekt: de firma Deloitte en Touche heeft onder de druk van bedreiging onder andere tegen personeelsleden zijn werkzaamheden voor een Engels laboratorium gestopt. Vooral na de moord op Pim Fortuyn door de dierenactivist Volkert van der G. is er sprake van een verharding van acties (KLPD 2004).

2b. Dan zijn er bedreigingen vanuit de sfeer van de georganiseerde misdaad. Hier gaat het niet om politieke motivatie en ideologie, maar om het verdedigen van zakelijke belangen van de illegale markten voor drugs, mensenhandel, wapenhandel enzovoort. In het criminologische gedeelte van het rapport van de Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (Van Traa 1996) is aangetoond dat de georganiseerde misdaad in het algemeen zal trachten met zijn activiteiten onopgemerkt weg te komen. Smokkelen door de controles te ontwijken is effectiever dan het risicovolle omkopen van overheidsdienaren. Maar als het niet anders kan, is men bereid contra de overheid op te treden, en daarbij spelen bedreigingen een belangrijke rol. Bekend is de bedreiging in de vroege jaren negentig vanuit het zogenoemde 'Joego-milieu' aan het adres van de Amsterdamse politie. Ook deze was toen 'succesvol'; de politie trok zich terug. De enquêtecommissie stelde vast dat ook het Openbaar Ministerie met dreiging vanuit de georganiseerde misdaad te maken had, en dat gold tevens voor advocaten, notarissen en accountants.

Onderzoeksvragen

In dit onderzoek zijn vijf vragen aan de orde gekomen met behulp waarmee het verschijnsel zou kunnen worden beschreven. Ten eerste: hoe vaak kwam het voor en hoe werden de

bedreigingen geuit? Voor ieder van de onderzochte beroepsgroepen is geprobeerd vast te stellen of men überhaupt ooit met bedreigingen te maken heeft gehad; dat bleek in alle gevallen zo te zijn. Waren dat incidenten of kwamen die bedreigingen vaker voor en was er misschien zelfs een patroon in te ontdekken? Met behulp van een antwoord op deze vraag zou het mogelijk kunnen zijn iets te zeggen over de invloed van internet, de mobiele telefoon of de nieuwe communicatietechnologie in het algemeen. Is het copycat-mechanisme werkzaam?

Ten tweede: was de indruk juist dat het om een recente uitbarsting ging of werd de beroepsgroep al veel langer door dreigers geplaagd? Was het laatste het geval: hoe zou men dan kunnen verklaren dat er toch een indruk van een plotselinge toename van het aantal bedreigingen was ontstaan? Misschien was het alleen maar een mediahype of een teken van toegenomen gevoeligheid voor geweld.

Ten derde: wie dreigden en wat waren hun beweegredenen? Waren het al dan niet gestoorde individuen of hele organisaties? Hier zou misschien kunnen blijken of het ging om bedreigingen van het instrumentele soort of veeleer om expressieve demonstraties.

Ten vierde: hoe reageerden de slachtoffers van bedreiging? Er zouden wellicht stoere professionals zijn die het eenvoudig negeerden dat ze werden bedreigd, maar ook slachtoffers die er hun leven door zagen bederven. Sommigen zouden aangifte doen bij de politie terwijl anderen er zelf op af zouden stappen.

Ten vijfde: gaven de bewakers van de rechtsstaat toe aan de eisen van degenen die ze bedreigden?

De hoofdstukken over bedreigingen van politici en bestuurders, de politie, advocaten, rechters en officieren van justitie, journalisten en notarissen hebben ieder hun eigen karakter, maar ze zijn steeds zo opgebouwd dat de vijf vragen in deze volgorde worden beantwoord.

Onderzoeksmethoden

Bij zo'n onderwerp als de bedreigingen waarover je vrijwel

volledig in het duister tastte, kon je bij de autoriteiten navragen of er aantekeningen van zulke delicten waren bijgehouden. De kans daarop zou waarschijnlijk het grootste zijn bij het bedreigen van politici in de woelige periode van de verkiezingen in 2002. De Commissie-Van den Haak die de beveiliging van Pim Fortuyn onderzocht, kon geen systematische registratie vinden.¹² De politie had slechts incidenteel geregistreerd en de politieke partijen helemaal niet. Men zou ook naar daders toe kunnen gaan voor zover die althans bekend waren geworden. De kans dat die de interviewers zo maar en onbekommerd te woord zouden staan, leek niet groot. Misschien later en nadat het dossier was bestudeerd?

Het lag vooralsnog het meest voor de hand om het onderwerp te benaderen via een slachtofferenquête. De organisaties van de verschillende beroepscategorieën werd gevraagd mee te doen in de veronderstelling dat zij bij dit onderzoek belang zouden hebben. Van hieruit werden prominenten gezocht van wie (intern) bekend was dat zij bedreigingen aan den lijve hadden ondervonden. Die werden geïnterviewd.

Daarnaast werd geprobeerd inzicht te krijgen in de uitgebreidheid van het verschijnsel door een eenvoudige schriftelijke enquête te organiseren. Door of voor enkele beroepsorganisaties bleek dat al gebeurd te zijn. Omdat de non-respons waarschijnlijk hoog zou zijn, werd in dit onderzoek afgezien van enige aanspraak op representativiteit. De respondenten namen immers vrijwillig deel en het was heel goed voorstelbaar dat slachtoffers zich niet meldden omdat ze niet aan een onaangename episode in hun bestaan herinnerd wilden worden of omdat zij zich ervoor schamen dat zij zich hadden laten intimideren.

Voorafgaand aan het beantwoorden van de vijf onderzoeksvragen wordt in ieder hoofdstuk iets gezegd over de medewerking in de beroepsgroep en de methodologie.

¹² Commissie Feitenonderzoek Veiligheid en Beveiliging Pim Fortuyn 2002: 30.

Hoofdstuk 2 - Het openbaar bestuur

Nederland staat bekend als het land van pacificatie, verzuiling en het poldermodel, en politiek geweld is zeldzaam. Pas met de moord op Fortuyn herinnert men zich dat ook hier vroeger politieke leiders zijn vermoord: Floris V (1296), Willem van Oranje (1584) en de gebroeders De Witt (1672) waren slachtoffers van politieke moord. Ook in de moderne tijd is Nederland niet zo vreedzaam als vaak wordt voorgesteld. In 2003 wordt door een groep historici een bundel over 'botsingen en tegenstellingen in burgerlijk Nederland' gepubliceerd met de veelzeggende titel *Met alle geweld* (Gans e.a. 2003). Het heeft maar weinig gescheeld of de 'beroerten' in de strijd tussen de patriotten en prinsgezinden aan het einde van de achttiende eeuw en de agressie tussen de protestanten, de rooms-katholieken en de liberalen die aan het einde van de negentiende eeuw werd gepacificeerd, was tot een uitbarsting van collectief geweld gekomen. Maar bedreigingen met fysiek geweld die tijdens die eerdere 'troebelen' in de vaderlandse geschiedenis niet werden uitgevoerd hebben natuurlijk minder de geschiedenisboeken gehaald.

Terugkijkend in ons eigen vak, de criminologie, komen we politieke bedreiging van gezagsdragers tegen in het beroemde boek van professor Nagel uit 1949 over de *criminaliteit van Oss*. Het voorval speelt zich af in 1814 en betreft een poging om angst in te boezemen¹³. Aanleiding is de weigering van Ossenaren en boeren in de contreien van Oss om mee te doen met de loting voor een nieuwe nationale militie, die nodig werd geacht om een Frans garnizoen dat nog bij Grave lag, weg te jagen. Volgens de overlevering besluit de kroonprins daarop zelf naar Oss te gaan om van de bevolking te vernemen waarom zij daar bezwaar tegen maken: Hij trekt met een gevolg van niet meer dan vier mannen het ijs van de Maas over bij Lith, alwaar men hem ernstig aanraadt terug te gaan, omdat zijn leven in Oss gevaar zal lopen. De prins vat, volgens de geschiedschrijver, deze waarschuwing slechts op als een aansporing om onmiddellijk door te gaan naar Oss, "waar de

boeren destijds nog berucht stonden als spoedig gereed om hun wil te doen gelden door het mes". Inderdaad schoolt de menigte onmiddellijk dreigend samen als het doel van de komst van de kroonprins bekend wordt, maar door vertoon van onbevreesdheid en vriendelijkheid bezweert hij de menigte [...], waarna niet alleen de lotingen geregeld verlopen, maar zich zelfs veel vrijwilligers melden.

In het licht van de reputatie die de Osse bevolking destijds aankleefde, is het zeer de vraag of het werkelijk zo gegaan is, maar als historische mythe onderstreept dit relaas het belang dat tot ver na de Tweede Wereldoorlog werd gehecht aan het inboezemen van ontzag.

In dit hoofdstuk gaat het over dreigen met geweld tegen personen die deel uitmaken van het openbaar bestuur op gemeentelijk, provinciaal en landelijk niveau. Wat zij gemeenschappelijk hebben, is dat zij bindende beslissingen nemen 'in een wirwar van deels tegenstrijdige deelbelangen op basis van een visie op het algemeen belang', zoals de hoogleraar bestuurskunde aan de Katholieke Universiteit Brabant Tops (1995) het formuleert. Daarbij komt dat het takenpakket van bestuurders met name door de opbouw van de verzorgingsstaat omvangrijk en gevarieerd is geworden en dat hun beslissingsbevoegdheid zich uitstrekt tot vrijwel alle sectoren van de samenleving. Dit brengt met zich dat bestuurders het niet iedere burger naar de zin kunnen maken. De vele vormen van protest en protestbewegingen die hun beslissingen de afgelopen decennia hebben opgeroepen getuigen daarvan. De protesten maken zichtbaar dat er zich in de betrekkingen tussen burgers en het openbaar bestuur ingrijpende wijzigingen hebben voorgedaan. In vergelijking met de naoorlogse jaren is gezag - of liever gezegd: de gezaghebbendheid van het gezag - minder vanzelfsprekend geworden.

In zijn inaugurele rede *Gemeenten en gezag* vat Tops deze verandering samen aan de hand van een contrasttekening. Was

¹³ Nagel 1949: 15, 354.

een wethouder in een grote stad enkele decennia geleden nog 'de gekende en gerespecteerde vertegenwoordiger van een bepaalde bevolkingsgroep in de politiek', anno 1995 is hij: 'een betrekkelijk anonieme bestuurder, die eigenlijk alleen een kleine groep van geestverwanten in de gemeenteraad representeert. Toen was overwicht en gezag in de instituties verankerd; een wethouder was het gezag, en was dus ook gezaghebbend. De media waren gezagsgetrouw. Nu staat wat het bestuur doet permanent bloot aan kritiek; het gezag wordt niet langer op zijn woord geloofd en het wordt kritisch gevolgd door een veelheid aan - ook lokale - media. Toen, ja, toen was gezag heel gewoon, nu moeten bestuurders hun gezag voortdurend zien waar te maken.'¹⁴

Met 'gezag' wordt hier eenvoudig bedoeld: het vermogen om te overtuigen en te overreden. Zo wordt tot uitdrukking gebracht dat hedendaagse gezagsverhoudingen 'in de kern non-hiërarchisch' zijn en niets meer van doen hebben met 'vervlogen jaren van plechtstatig en boven kritiek verheven bestuur'. Ofschoon Tops in het midden laat wanneer het omslagpunt precies is opgetreden, worden de gewijzigde gezagsverhoudingen gekenschetst als het resultaat van onthiërarchisering. Het gaat hier om processen van 'losmaking' van vaste sociale verbanden, 'ook wel ontzuiling of individualisering genoemd'. Hedendaagse burgers laten zich weinig meer zeggen door de officiële instanties: 'Modern gezag moet meer dan in het verleden verdiend worden. Het moet zichzelf steeds waarmaken [...] en is in directe zin afhankelijk geworden van de resultaten die het boekt en van de wijze waarop het zich organiseert en presenteert.'¹⁵

De opkomst van de populistische beweging van 'de Leefbaren en de Fortuynisten' in 2001 heeft op navrante wijze duidelijk gemaakt hoe het is gesteld met het vertrouwen dat het 'modern gezag' tegenwoordig bij grote groepen burgers geniet. Zij hebben de politieke elite tijdens de verkiezingen 'in het lange jaar 2002' niet alleen afgerekend op 'de puinhopen van Paars' (Wansink 2004), maar ook bedolven onder

¹⁴ Tops 1995: 8-9.

een hausse van dreigementen. In *Binnenlands Bestuur* van 19 november 2004 stelt de journalist Brouwer vast dat 'het werkklimaat' voor politici daardoor in een tijdsbestek van een aantal jaren 'behoorlijk is verhard': 'Bedreigingen zijn op landelijk niveau al bijna een vertrouwd fenomeen, maar ook op regionaal en lokaal niveau komen steeds meer voorbeelden boven water van politici die worden geconfronteerd met dreigementen van ontevreden landgenoten.'

De motieven van de daders blijken sterk uiteen te lopen. Zo kan het hekelen van spreekkoren van voetbalsupporters een politicus op een bedreiging komen te staan, maar ook de gemeentelijke plannen voor de aanleg van een nieuwe weg, of de sloop en renovatie van een woonwijk, de gedwongen verhuizing van een woonwagencamp naar een nieuwe locatie, de invoering van 'de medicijnknaak', bezuinigingen op het openbaar vervoer, het verbieden van permanente bewoning van recreatiewoningen, voorstellen voor een harder drugsbeleid, het onthouden van financiële steun aan een noodlijdende voetbalclub, het opheffen van volkstuinen, het sluiten van een discotheek, en zo meer. 'Het is nu blijkbaar mode,' stelt de Twentse hoogleraar politiestudies Van der Vijver in *Trouw* (15 maart 2004) 'Publieke figuren hebben zodra ze hun mond opendoen al een dreigmailtje aan hun broek.'

Het onderscheid tussen instrumentele en expressieve bedreigingen is hier van belang. In het eerste geval hebben ze tot doel leden van het openbaar bestuur ertoe te bewegen tegen hun zin iets te doen of juist na te laten. Bij expressieve bedreigingen, dat wil zeggen symbolische daden, willen daders niet anders dan hun gevoelens van afkeuring of teleurstelling op politici en politiek ambtsdragers botvieren. Het gaat hier uiteraard om een analytisch onderscheid; beide aspecten kunnen in voorkomende gevallen nauw met elkaar verweven zijn. Maar bij veel bedreigingen aan het adres van politici en politiek ambtsdragers springen ofwel vooral de expressieve kanten in het oog ofwel de instrumentele. Overigens zegt dit onderscheid niets over de ernst van de bedreiging. Zowel bij instrumentele

¹⁵ Tops 1995: 9.

als bij expressieve bedreigingen kan het de dader(s) menens zijn.

Op zoek naar gegevens

Bij de aanvang van het onderzoek kunnen wij beschikken over de resultaten van de *quickscan* die CNV Publieke Zaken, de vakbond van burgemeesters en wethouders, in de zomer van 2004 onder haar leden heeft gehouden. Het gaat hier om een enquête waaraan 180 lokale politiek ambtsdragers hebben meegedaan (73 burgemeesters en 107 wethouders). In dezelfde periode heeft ook *Vrij Nederland*, in samenwerking met het Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB), een enquête gehouden onder Nederlandse burgemeesters. Hier hebben 272 burgemeesters aan deelgenomen. Zij konden onder meer aangeven of zij zich weleens bedreigd hebben gevoeld (*Vrij Nederland*, 9 oktober 2004). Verder wordt gebruik gemaakt van het eerder genoemde overzicht dat Abels en Pels in *Trouw* schreven over gevallen van bedreiging die in de periode van 6 mei 2002 tot 15 maart 2004 in de openbaarheid waren gekomen (*Trouw*, 15 maart 2004).

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) laat weten dat gegevens over bedreigingen door hen niet systematisch worden bijgehouden: 'Wij krijgen ook niet alles te horen, want ze [lokale bestuurders] bellen niet naar de VNG als er wat gebeurd is.'

In databanken en bibliotheekbestanden wordt op zoek gegaan naar oudere casus. Daar lijkt uit op te maken dat het bedreigen van politici en politiek ambtsdragers in de vorige eeuw in hoofdzaak van het type 'expressieve' protestbeweging is geweest. Maar lang niet alle gevallen zullen destijds bekend zijn geworden en men heeft ook met individuele bedreigers te maken gehad. Die werden toen echter als ongevaarlijke querulanten afgedaan, en dat is op dit ogenblik waarschijnlijk toch anders. Zo zegt VVD-politicus Hans Wiegel in een televisie-interview (*Netwerk*, 20 juli 2002) naar aanleiding van alle opschudding die de hausse aan bedreigingen in 2002 teweeggebracht heeft, dat hij destijds als oppositieleider en minister van Binnenlandse Zaken ook weleens

bedreigd en beveiligd werd. Alleen: daar spraken wij niet over, en de pers schreef er toen ook niet over, om gekken niet op ideeën te brengen.

Zodoende kan er een vertekend beeld zijn ontstaan. Bedreigingen door eenlingen houdt men gemakkelijker stil dan collectieve. Om ook op dit vlak kennis op te doen, worden verschillende politici en politiek ambtsdragers benaderd. Zij tonen zich door de bank genomen niet happig om hun ervaringen met ons te delen, hebben het te druk of reageren helemaal niet op onze verzoeken. De personen die wel bereid zijn ons te woord te staan, kennen wij persoonlijk of zij kunnen met behulp van tussenpersonen worden opgezocht. Op een enkeling na praten ook zij niet graag over het onderwerp. 'Als je ermee te koop loopt, lok je juist bedreigingen uit,' zeggen zij net zoals Wiegel.

Er zijn in totaal twaalf personen die over hun ervaringen vertellen. Onder hen zijn er vier die verschillende functies in het openbaar bestuur hebben bekleed. Behalve voor E. van Thijn (tweemaal minister van Binnenlandse Zaken en zes jaar burgemeester van Amsterdam) geldt dat ook voor M. de Boer (lid van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland; commissaris der Koningin in Drenthe; minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu; Tweede-Kamerlid; burgemeester van Leeuwarden); L. van Maaren (acht jaar wethouder van welzijn in Haarlem, elf jaar burgemeester in achtereenvolgens Weert en Leeuwarden); en voor B.J. van Voorst tot Voorst (staatssecretaris van Defensie, commissaris der Koningin in Limburg). Voorts voeren wij vraaggesprekken met de huidige minister van Vreemdelingenzaken en Integratie R. Verdonk, fractievoorzitter en Tweede-Kamerlid F. Halsema, voormalig fractievoorzitter en ex-Tweede-Kamerlid W. Aantjes, voormalig gemeenteraadslid in Utrecht H. Westbroek, de burgemeesters J. Schouwenaar van Middelburg en M. Knip van Almelo, die dit ambt respectievelijk 25 en 21 jaar bekleedden, en een lokale politiek ambtsdrager die niet met naam en toenaam genoemd wil worden. Zij vertellen ons hoofdzakelijk over hun eigen ervaringen; die van collega's wensen zij buiten beschouwing te laten, tenzij die al 'in de krant hebben gestaan'.

Van deze personen wordt alleen de minister van Vreemdelingenzaken en Integratie voortdurend bedreigd en permanent bewaakt. De bedreigingen aan het adres van Rita Verdonk komen uit verschillende hoeken. Niet alleen tegenstanders van haar illegalenbeleid en 'individuele gekken onder moslimterroristen' hebben het op haar leven voorzien, maar ook mensen die zij dwingt Nederland te verlaten (en hun familie) en die eisen dat zij haar beslissing terugneemt. Voorts valt op dat ook burgemeesters relatief vaak blootstaan aan bedreigingen, ofschoon deze politiek ambtsdragers, zoals Schouwenaar het uitdrukt, 'geen bal te vertellen hebben'. Tekenend is dat Margreeth de Boer in haar lange en veelzijdige loopbaan bij het openbaar bestuur voor het eerst met het verschijnsel bedreiging te maken heeft gekregen als burgemeester. Uit de *quickscan* die CNV Publieke Zaak in 2004 heeft gehouden onder burgemeesters en wethouders blijkt dat burgemeesters verhoudingsgewijs zelfs vaker het slachtoffer zijn van agressie dan wethouders. Onder agressie wordt verstaan 'uitingen of handelingen die als dreigend worden ervaren'. Het kan gaan om fysieke agressie, maar ook om verbale of schriftelijke bedreigingen.

Expressieve uitingen

Eerst de periode vóór de moord op Pim Fortuyn. De eerste tekenen die erop duiden dat eerbied voor het gezag zijn vanzelfsprekendheid verliest, vinden we in Amsterdam. Daar verschijnt op 10 maart 1966 - de dag van het huwelijk van kroonprinses Beatrix - een epistel in het blad *Provo*, waarin wordt opgeroepen tot actie: 'Er moet actie worden gevoerd tegen de heersende macht en de binnenstad-ontvolking, en wel door verstoring van vergaderingen van Publieke Werken en van de gemeenteraad, door het liquideren van overheidsmisdadigers en technocraten, het blokkeren van telefoons en het ingooien van ruiten bij deze personen, het opblazen van de IJtunnel, [...] en tenslotte door verzetsdaden tegen de slopers van de binnenstad.'

Waar de eerste bestuurlijke reacties nog een grote

verwarring verraden, tekent zich gaandeweg de tweede helft van de jaren zestig een patroon van repressieve tolerantie (schijnbaar of werkelijk toegeven) af, waarmee protesten van hun felheid worden beroofd en 'ingepakt' (Hoogerwerf 1996). Daarmee wordt niet voorkomen dat er zo af en toe een steen door de ruit vliegt bij bestuurders en raadsleden, zoals veertig jaar geleden bij E. van Thijn, destijds voorzitter van de PvdA in de Amsterdamse gemeenteraad. Het ging in dit geval om buurtactivisme naar aanleiding van de verbouwing van Bickerseiland. Ook tijdens de emotionele debatten die begin jaren zeventig werden gevoerd met de Indische gemeenschap over het bezoek van de Japanse keizer Hirohito werden politici thuis bedreigd door stenengooiers. De toenmalige premier B. Biesheuvel was het doelwit. Onder de kop '*Toen was terreur nog heel gewoon*', beschrijft het dagblad *Trouw* (13 november 2004) hoe diens echtgenote daar destijds op reageerde: 'Cabaretier en leider van het protest, Wim Kan, ontving daarna een cynisch briefje van Biesheuvels echtgenote. "Wanneer u de volgende keer weer oproept tot rebellie, wilt u dan uw helpers vragen de ruiten niet op Zondag in te gooien? Dit is zo'n vervelende dag voor een huisvrouw".'

Acties, - ook harde acties - en die gaan veel verder dan bedreigingen, waren in de vorige eeuw bovenal 'ludiek', meent *Trouw*. Zo was het in de jaren tachtig de gewoonte politici buiten op andere gedachten te brengen door materiële eigendommen te vernielen. Vooral de flora bij politici thuis moest het ontgelden: 'Er zijn wat voortuinen afgegraven. Louw de Graaf, CDA-staatssecretaris van Sociale Zaken in het eerste kabinet Van Agt (later zou hij ook minister worden), verloor al zijn planten. Het jaar daarvoor, in 1981, was het grasperkje van PvdA-minister André van der Louw (CRM) op de schop genomen door boze jongeren die geen trek hadden in diens dwingende jeugdtakenplan. [...] Het CDA-kamerlid Ad Lansink ontdekte midden jaren tachtig bij thuiskomst in Nijmegen dat zijn woning door antikernenergiebetogers was ingepakt met prikkeldraad. Minstens zo kwaad was hij over zijn omgespitte tuin, waarin namaakvaten met kernafval waren gedropt. [...] Het gebeurde allemaal voor toenmalige begrippen angstig dichtbij

de privévoordeuren van politici. (*Trouw*, 13 november 2004)

In deze 'ludieke' periode waren er niettemin ook 'pijnlijke uitzonderingen', waarbij politici het doelwit waren van op de persoon gerichte symbolische daden van afkeuring. Een bedreiging diende wel degelijk serieus te worden genomen. Beginnen we in 1978, toen de oude bestuurscultuur nog domineerde.

Om te beginnen de angstige ervaringen van oud-politicus W. Aantjes in 1978. Een uur nadat de historicus wijlen L. de Jong zijn verzwegen oorlogsverleden tijdens een op de televisie uitgezonden persconferentie openbaar heeft gemaakt, staat het bij zijn huis op de Utrechtse Koningslaan 'zwart van de mensen die riepen dat ze mij mijn huis uit wilden sleuren'. De oud-politicus vertelt ons dat hij toen pas heeft ervaren 'wat een indringend medium televisie eigenlijk is'. Daarnaast ontvangt hij ook anonieme dreigtelefoontjes en brieven, maar die hebben hem destijds niet beangstigd, verzekert hij ons: 'Toen paste het helemaal niet in de cultuur om die daden ook daadwerkelijk te plegen.'

In 1982 wordt de Brabantse PvdA-gedeputeerde H. Einmahl na afloop van een vergadering doodgeschoten door de directeur van het recreatieschap Biesbosch. (*VNG-magazine* 11 februari 2005)

E. van Thijn krijgt als burgemeester te maken met een bomaanslag. De twee bommen die op 6 november 1985 door RaRa in een belendend pand van zijn ambtswoning zijn aangebracht, worden bijtijds onschadelijk gemaakt (Van Thijn 2003). Er zijn geen daders gevonden.

De aanslag op de Centrum-democraten in Kedichem, waar tijdens een partijvergadering op 29 maart 1986 brandbommen en molotovcocktails naar binnen worden gegooid die de vrouw van wijlen H. Janmaat, Wil Schuurman een been hebben gekost. Deze uiting van politiek geweld werd gepleegd door zogenoemde *sponties* en *chaoten*. Zestig politieagenten zijn in het geweer gekomen om 72 demonstranten aan te houden, van wie er tenslotte zes zijn veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf.

Op 5 december 1989 laat E. Hoos, een man die in het

verleden al zo vaak is opgepakt voor het bedreigen van burgemeesters en wethouders dat hij de tel kwijt is, een met kruit gevulde tafellamp bezorgen bij de Haagse wethouder A. Duijvestein, 'een lichtpuntje in deze donkere dagen'. De man blijkt een grondige afkeer te hebben van politiek ambtsdragers. 'Ze doen net alsof elke cent die ze voor de gemeenschap uitgeven uit hun eigen zak komt. Het is gewoon een verkeerd slag volk.' (*Vrij Nederland*, 12 juni 2004).

Op 13 november 1991 ontplofte in de woning van staatssecretaris A. Kosto een bom. De aanslag wordt opgeëist door RaRa, de Revolutionaire Anti-Racistische Actie, die overigens wel vaker met politiek geweld van zich doet spreken. De actiegroep verklaart dat zij 'een grens wil stellen aan het asielbeleid dat mensen afschrijft, uitsluit en ontmenselijkt'.¹⁶ De autoriteiten weten na onderzoek wel wie er voor deze acties verantwoordelijk zijn, maar er is onvoldoende hard bewijs om die te vervolgen.

Nu de periode na de moord op Pim Fortuyn.

Werd het Aantjes destijds zwaar aangerekend dat hij zijn oorlogsverleden had verzwegen, tegenwoordig wordt van politici verlangd dat zij tegenover de kiezers een heel grote mate van openheid betrachten over hun persoonlijk leven. Wijlen Pim Fortuyn spant in dezen ontegenzeggelijk de kroon, maar voor anderen geldt evenzeer dat er weinig meer privé is. Deze ontwikkeling heeft politici in vergelijking met vroeger kwetsbaarder gemaakt voor bedreigingen, meent P. Brouwer in *Binnenlands Bestuur* van 19 november 2004: 'Afgezien van sociaal-maatschappelijke factoren kan het probleem van de bedreigingen niet los worden gezien van de vergrote toegankelijkheid van de politici. In de breed gedragen wens om de kloof tussen de politiek en burgers te verkleinen maken veel politici van hun leven een open boek. Privégegevens als huis- en e-mailadres en telefoonnummers zijn dankzij de zegeningen van het world wide web gemakkelijk te achterhalen. Dat brengt de volksvertegenwoordigers in een kwetsbare positie. Een anonieme hate-mail of brief is immers gauw

geschreven en de pakkans is doorgaans klein.'

In *Vrij Nederland* van 12 juni 2004 wordt gesproken van de 'doe-het-zelfterreur' en van 'het even populaire als laffe wapen van de machtelozen'. Na de moord op Fortuyn, die zelf ook dagelijks bedreigingen heeft ontvangen, blijkt de gevestigde orde plotseling 'door gevaarlijke gekken omringd'. 'Tot voor kort was het ondenkbaar dat in het brave Nederland zomaar een politicus werd neergeknald en nu wordt daar dagelijks mee bedreigd.'

Uit een inventarisatie van het ministerie van Binnenlandse Zaken valt op te maken dat politieke partijen en politici in de hectische periode tussen 6 mei en 28 mei 2002 een kleine duizend keer zijn bedreigd of beledigd. Bij de bedreigingen aan het adres van individuele politici gaat het met name om kogelbrieven, telefonische bedreigingen, dreigementen die over de post zijn verzonden en een vloedgolf van dreigende e-mailberichten en hate-mail (*Trouw*, 5 juli 2002). Na deze hausse is het wat rustiger geworden, meldt *Trouw* op 15 maart 2004, maar in die tussentijd zijn zeker 25 landelijke politici met de dood bedreigd en daarnaast hebben ook nog minstens dertig wethouders, burgemeesters en raadslieden een doodsb bedreiging ontvangen. Desondanks kan er volgens een woordvoerder van het ministerie van Binnenlandse Zaken niet gesproken worden van een 'dreigcultuur': 'Wij hebben niet de indruk dat mensen vaker proberen de politiek te beïnvloeden met doodsb bedreigingen. Vaak zijn de afzenders malloten.' Maar dan gaat het vooral om de categorie die tegen de lamp is gelopen en dat vertekent het beeld, meent *Trouw*: 'In de praktijk blijven de meeste bedreigingen onopgelost en geheim.' (*Trouw*, 15 maart 2004)

Vindingrijke daders blijken zich niet meer rechtstreeks tot hun doelwit te richten, maar zetten hun doodsb bedreigingen in 'open brieven' op de websites van geestverwanten. En die worden niet allemaal door iedere politiek ambtsdrager bijgehouden. Zodoende heeft een van de door ons geïnterviewde lokale bestuurders van de politie moeten vernemen dat ook zij enige tijd tot de categorie van bedreigde prominenten

¹⁶ Wansink 2004: 252-254.

behoorde. Zij verzekert ons dat er niet één dreigement naar haar eigen e-mailadres was verstuurd. 'Dat durven ze niet, want dan zijn ze traceerbaar.' Wie 'ze' zijn, laten we op verzoek van de betrokkene in het midden.

Op lokaal niveau lijkt internet (nog) niet te zijn verworden tot het meest belangrijke medium bij het versturen van bedreigingen aan het adres van politiek ambtsdragers. Zowel uit de quickscan die CNV Publieke Zaaak onder zijn leden heeft gehouden als uit de enquête van *Vrij Nederland* onder burgemeesters blijkt dat het in veruit de meeste gevallen gaat om verbale bedreigingen. Dan moeten we volgens de door ons geïnterviewde burgemeester Knip van Almelo denken aan telefoontjes, waarbij de opbeller laat weten 'dat er wat zal gebeuren' of: 'Dat pik ik niet', 'We krijgen u nog wel', 'We weten u te vinden' - kortom: 'burgermanspraak.' Volgens de burgemeester is dat niks nieuws. Het nieuwe zit 'm er veeleer in dat politiek ambtsdragers 'zich tegenwoordig veel sneller bedreigd voelen': 'Iedereen roept maar dat 'ie bedreigd wordt tegenwoordig, zegt Knip. 'Dat is echt een hype, hoor. Dat roepen ze naar mijn mening veel te snel. Als ik alles wat ik de afgelopen 21 jaar als burgemeester naar mijn hoofd heb gekregen als bedreiging had ervaren, dan was ik allang opgestapt. Zo'n boze burger die eens belt dat hij het niet eens is met de gang van zaken hier in de stad, dat noem ik geen bedreiging. Je moet niet overdrijven. En dat gebeurt nu veel te vaak. Als je de krant leest, dan denk ik toch echt: "jongens, we moeten wat meer relativieren".'

Uit de enquête van *Vrij Nederland* valt op te maken dat burgemeesters door de bank genomen niet gebukt gaan onder zorgen om hun eigen veiligheid. Zij vinden de toegenomen agressiviteit van burgers eerder hinderlijk dan gevaarlijk. Niettemin blijkt voor niet minder dan 84 procent van de geënquêteerde burgemeesters te gelden dat hun grootste zorg voor de toekomst gelegen is in 'de toenemende hufterigheid van de burgerij'. Ook tijdens het interview met burgemeester Schouwenaar van Middelburg komt dit thema uitvoerig aan de orde. Hij meent dat er aan het veelbesproken imitatiegedrag - *copycats* - méér dimensies kleven dan enkel het nadoen van de

vormen van bedreiging waarover men in de krant leest. Ook het uitstralings-effect van de omgangsvormen die tegenwoordig het publieke debat domineren, moet niet worden onderschat: 'Ik kan het niet onderbouwen, maar ik geloof erg in het op verkeerde gedachten brengen van labiele geesten. Die demonisering waar Fortuyn het over had, daar geloof ik ook erg in. Er wordt gauw een sfeer geschapen waarin ten opzichte van sommige mensen geen grenzen meer gelden. Dat begint met verbaal geweld. Minister De Geus staat daar nu ook aan bloot, en dat neem ik meneer Lodewijk de Waal kwalijk. Het is allemaal niet wetenschappelijk gefundeerd wat ik zeg, maar je ziet bij een heleboel mensen dat die gevoelig zijn voor het bestaan van grenzen. En dus ook voor het verdampen van grenzen. En als die grenzen, die belemmeringen, door bekende Nederlanders om zeep geholpen worden, dan vind ik dat zij hebben meegeholpen aan het creëren van een sfeer waarin dit dus kennelijk kan en geoorloofd is. En ik vind dat daar veel te weinig aandacht voor is.'

Over de demonisering van Fortuyn is op zichzelf al veel gezegd en geschreven, maar in een recente studie van *Volkskrant*-journalist en historicus H. Wansink wordt uitvoerig stilgestaan bij 'de manier waarop de "linkse kerk" [de term is een vinding van Fortuyn] politiek tegenstanders monddood maakte en ongewenste opvattingen buiten de orde plaatste'. In het politiek correcte discours van weleer werd alles wat asielzoekers, migranten en uitkeringsgerechtigden in een minder gunstig daglicht stelde 'verdonkeremaand'. Daartoe werd in veel gevallen de 'kapstokmethode' gehanteerd, een methode waarbij de Tweede Wereldoorlog en met name de moord op de joden in de strijd werden geworpen om ongewenste discussies in de kiem te smoren. Deze methode werd ook gehanteerd om Pim Fortuyn monddood te maken, maar toen diens populariteit bij de kiezers desondanks alleen maar steeg, hebben de lijsttrekkers alle zeilen bijgezet. Vergelijkingen met Hitler, Himmler, Eichman, Mussolini, de NSB, het fascisme, het racisme en het antisemitisme waren volgens Wansink (2004: 242) niet van de lucht.

H. Westbroek, van 1997 tot 2002 flamboyant

gemeenteraadslid voor Leefbaar Utrecht, wil tegenover ons wel kwijt hoe hij soms letterlijk aan den lijve heeft ondervonden welke reacties deze kwaadaardige toonzetting tijdens de verkiezingsstrijd bij 'gewone mensen op straat' opriep: 'Ik heb het nu niet over al die keren dat mensen al ver voordat alles wat dreigender werd gewoon gescholden hebben en zo. Dat hangt samen met je positie als politicus. Nee, ik heb het echt over de gevolgen van die stemmingmakerij door de Marcel van Dammen, de Lodewijk de Waals, de Ad Melkerts en personen als Thom de Graaf. En Rosenmöller, die kon er ook wat van. De enige die niet meedeed aan dat gepraat over fascist hier en fascist daar, was Marijnissen. Vervolgens werd ik dan weer bedreigd door gewone mensen op straat en in de kroeg. Ook telefonisch werd ik bedreigd met allerlei teksten. Dat varieerde van: "smerige fascist" tot "Ik ga je doodmaken". Ik heb ook nog eens een keer een pistool tegen mijn hoofd gekregen, dat was in Amsterdam. Ik was daar met een paar personen, het was al nacht. We stonden bij de Febo wat te eten, komt er ineens een jonge Marokkaan naar mij toe met een pistool in zijn hand. En dat zette hij zo tegen mijn hoofd. Hij zei: "Ik kom uit Marokko, en jij kent Pim Fortuyn, en ik maak iedereen die Pim Fortuyn kent hartstikke dood." Ik wist niet hoe ik het had. Op dat moment flitst het door mijn hoofd dat er mensen zijn die echt de daad bij het woord voegen. Gelukkig was er een roadie bij me die deze jongen heel snel een enorme dreun verkocht. Maar de politici, de voormannen van de partijen, hebben hiervoor het klimaat geschapen door als een dolle stier op Leefbaar Nederland en de LPF af te stormen. Die hebben in mijn optiek stevig bijgedragen aan de voedingsbodem waarop de sfeer van bedreigingen kon postvatten.'

Instrumentele bedreigingen

Uit het chronologisch overzicht van bedreigingen dat Abels en Pels voor *Trouw* hebben gemaakt, valt op te maken dat bedreigingen met een sterk instrumenteel karakter zich in de periode van 6 mei 2002 tot 15 maart 2004 vrijwel uitsluitend hebben voorgedaan op lokaal niveau. Het weekblad *VNG-magazine*

presenteert op 11 februari 2005 'een greep uit de vele incidenten' die nadien bekend zijn geworden.

In de zomer van 2003 steken leden van een radicale kern van een Molukse werkgroep in Moordrecht het huis van burgemeester R. van der Bie in brand. Zij zijn het niet eens met het nieuwe toewijzingsbeleid van woningen in de Molukse wijk en intimideren ook Molukse gezinnen die op grond van dit beleid in de wijk zijn geplaatst. Aan de brandstichting zijn maandenlange serieuze bedreigingen voorafgegaan.

De nieuwe burgemeester F. Buijserd van Aalburg heeft bij zijn aantreden in 2003 de uitdrukkelijke opdracht gekregen een eind te maken aan de 'levensgevaarlijke verbrandingsrituelen' in het kerkdorp Veen tijdens de nachten vóór nieuwjaar en Pinksteren. Zijn acties worden afgestraft met bedreigingen en het in brand steken van twee van zijn oldtimers. 'Veen is eigenlijk een soort Siciliaans dorp waar mensen onder de knoet worden gehouden met bedreigingen,' stelt de burgemeester in een interview. (*Binnenlands Bestuur*, 19 november 2004)

In januari 2005 rijdt een boze bewoner van Muiden, die een juridisch geschil heeft met de gemeente, met een tractor in op het gemeentehuis.

In Sittard-Geleen uiten supporters van Fortuna Sittard sedert het begin van de jaren 2000 dreigementen aan het adres van raadsleden die zich tegen de gemeentelijke steun aan de plaatselijke voetbalclub hebben gekeerd.

Het gemeentebestuur van Maassluis ontvangt in januari 2005 per brief een doodsb bedreiging van een inwoner die het niet eens is met de plannen voor een grote renovatie van een woonwijk.

Deze bedreigingen - of eigenlijk zijn de meeste ook al uitgemond in is echt hard geweld - zijn van een andere orde dan de eerder besproken hausse van symbolische daden. Bij de eerste drie gaat het om conflicten over regeltoepassing en bij de overige zijn het besluitvormingsprocedures die men door middel van bedreigingen probeert te beïnvloeden.

In vergelijking met de andere besturende lichamen staat het gemeentebestuur het dichtst bij de burgers, en hier zijn

de betrekkingen bovendien van een grotere veelvormigheid dan die tussen burgers en andere delen van het openbaar bestuur. Om de verschillende manieren waarop interacties tussen burgers en hun lokale bestuur tot stand komen te ordenen, onderscheidt Tops (1995: 11) verschillende bestuurlijke 'arena's', dat wil zeggen 'geactiveerde netwerken, met eigen kenmerken, spelregels en gedragspatronen'. Binnen elke arena ontstaan, mede op grond van de persoonlijke kenmerken en kwaliteiten van bestuurders, 'patronen van coöperatie of conflict, van tevredenheid of ontevredenheid, van gezag of de afwezigheid daarvan'. Het zijn met name de arena van de beleidsproductie en die van de regeltoepassing die aanleiding zijn voor bedreigingen met een instrumenteel karakter.

De 'arena van de beleidsproductie' bestaat uit 'beleidsprojecten die de gemeentelijke overheid alleen succesvol kan organiseren met medewerking van andere actoren in en buiten een gemeente'.¹⁷ Voorbeelden zijn de bouw van een schouwburg of stadhuis, de stadsvernieuwing, sociale vernieuwing, nieuwe infrastructuur of het binnenhalen van andere 'gewilde zaken', zoals een groot bedrijf of een EG-subsidie. Tot deze arena rekent Tops ook het afweren van ongewilde zaken, zoals een gemeentelijke herindeling, een asielzoekerscentrum, of de aanleg van de Betuwelijn. Dit zijn allemaal kwesties waarbij lokale bestuurders afhankelijk zijn van andere overheden - de provincie en rijksoverheid -, maar zij worden wel 'afgerekend' op de resultaten. In 1995 leert een rondvraag van *de Volkskrant* bij diverse grote, middelgrote en kleine gemeenten, van welke methoden burgers zich zoal bedienen als beslissingen ingaan 'tegen de in een gemeente bestaande gevoelens': 'Elke wethouder kan tegenwoordig rotte tomaten krijgen, [...] een paar ton gedeponeed op zijn stoep. Of nachtelijke telefoontjes, brieven en scheldkanonnades waarin hem de dood wordt aangezegd. [...] Een plan voor een asielzoekerscentrum of een prostitutiegedoogzone zonder een dergelijk onthaal is al bijna een uitzondering' (*de Volkskrant*, 13/14 maart 1995).

¹⁷ Tops 1995: 15.

Daarmee is overigens niet gezegd dat dit vóór die tijd niet voorkwam. Zo werd de voordeur van de Rotterdamse wethouder W. van der Have begin jaren tachtig doorzeefd met kogels. De wethouder had behalve het drugsbeleid ook de prostitutie in zijn portefeuille 'en moest strubbelingen met die wereld bekopen met een nachtelijk salvo'.

Waar het gaat om het zoeken naar oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken op lokaal niveau, signaleert Tops (1995) een verschuiving in 'het politieke moment'. De legitimerende kern van het politieke handelen op lokaal niveau ligt vooral in de kwaliteit van het besluitvormingsproces en niet alleen in de resultaten. Bestuurders zullen een draagvlak voor beslissingen proberen te creëren door ook burgers en maatschappelijke organisaties als 'medeproducenten' bij het besluitvormingsproces te betrekken. Maar wat als de belangentegenstellingen zo groot zijn dat de 'medeproducenten' er niet uit komen? In dit opzicht is de positie van de overheid volgens Tops 'altijd wat ambivalent': 'Zij kan gemakkelijk verstrikt raken in een vermenging van rollen: enerzijds de regisseur, die het netwerk organiseert waarin met anderen tot activisme en afstemming kan worden gekomen, en anderzijds de dirigent, die op klassieke wijze wil bepalen wat er gebeurt. [...] Ad-hoc alterneren van de twee rollen [regisseren als coproductie werkt, dirigeren - 'neen' zeggen - als deze niet werkt] is niet eenvoudig. Al snel kunnen dan verwijten van opportunisme of machtspolitiek ontstaan.'¹⁸

Voor een oud voorbeeld van bedreigingen in deze sfeer moeten we naar Maastricht, waar de voorzitter van het lokale CDA, J. Gijsen, in 1990 aftrad na twee weken lang via de telefoon te zijn bedreigd door partijgenoten. Hij wilde een aantal vernieuwingen doorvoeren en bovenal een eind maken aan de 'vriendjespolitiek' binnen de gemeente. Dat had een aantal oudere CDA'ers niet gezind.¹⁹

Binnen de 'arena van de regeltoepassing' kan op lokaal niveau conflictstof bestaan, omdat het hier gaat om de manier

¹⁸ Tops 1995: 20.

¹⁹ Drie jaar later brengt hij de reden van zijn aftreden pas naar buiten (Trouw 23 oktober 1993).

waarop een gemeentebestuur formele regels uitlegt en toepast. In deze arena komt het aan op het vermogen van een gemeentebestuur burgers te overtuigen en te overreden, én in voorkomende gevallen op een gezaghebbende manier 'neen' te zeggen. Het kan gaan om bestemmingsplannen, vergunningenstelsels, bijstand, gehandicaptenvervoer en zo meer. Inzichtelijkheid in de regeltoepassing is volgens Tops van groot belang, vooral ook omdat het gezag van een gemeentebestuur hier snel ter discussie staat. En dan gaat het er met name om 'de naleving van regels in bepaalde omstandigheden te garanderen, maar ook om regels soepel toe te passen als zij tot evidente onrechtvaardigheden of inefficiënties leiden. [...] Twijfel aan fair play of efficiëntie brengt burgers al snel "op voet van oorlog" met het gemeentebestuur.'²⁰

De voorbeelden zijn legio. Zo valt uit het eerder genoemde artikel in *de Volkskrant* uit 1995 op te maken dat de aanleg van een simpele verkeersdrempel of de weigering van een taxivergunning al genoeg kan zijn 'om zich de gram van een heetgebakerde bevolkingsgroep op de hals te halen': 'Wie pech heeft, wordt dan klem gereden en mishandeld, of krijgt een lading kogels door zijn voordeur geschoten. [...] De afgelopen jaren waren niet alleen bestuurders van grote gemeenten, maar ook wethouders in Zandvoort, Zuidlaren, Strijen en het Limburgse Onderbanken het doelwit van brievenchrijvers en bellers, vanwege meningsverschillen over bouwvergunningen, geluidhinder, racistische kwesties en asielzoekers.'

Het gaat hier om voorvallen die zich hebben voorgedaan tussen 1985 en 1995. Veel ophef lijkt er door bestuurders niet van te worden gemaakt. Uit sommige reacties die journalist F. Poorthuis van *de Volkskrant* (12 maart 1995) van gemeentelijk woordvoerders weet los te peuteren, valt op te maken dat bedreigingen anno 1995 reeds worden beschouwd als een soort natuurverschijnsel dat er nu eenmaal bij hoort: 'Twee weken geleden werd de Eindhovense wethouder Rennenberg telefonisch met de dood bedreigd. Hij kreeg enkele dagen

²⁰ Tops 1995: 14.

politiebescherming. Sindsdien is van de onbekende belager niets meer vernomen en vervolgt Rennenberg zijn bestuurlijke weg weer solo. Het komt in Eindhoven vaker voor dat wethouders die de portefeuille van Rennenberg hebben (Sociale Zaken), worden bedreigd', laat de gemeente weten. 'Rennenberg is nieuw hier, die moest nog even wennen.'

Tot de arena van de regeltoepassing behoort ook het probleem van gedogen. Wij doelen hier op de nalatenschap van de Nederlandse politiek van de jaren zeventig en tachtig van de (vooral bij de linkse politieke partijen), waar een grote mate van toegeeflijkheid aan den dag werd gelegd tegenover het afwijkend gedrag van de zwakkeren in de samenleving. Exemplarisch is de commotie die in 1973 ontstaat als de mobiele eenheid met zo'n 200 man enkele woonwagenkampen in Noord-Brabant binnenvalt omdat zij daar de daders van een aantal 'snelkraken' vermoedt. Onder de kop 'De onzinnige razzia op de Brabantse woonwagenbewoners' brengt G. van Westerloo, in (*Vrij Nederland*, 25 augustus 1973) in 1973 onder woorden hoe er in zijn kringen over deze vorm van overheidsdwang werd gedacht: 'Nimmer is een dergelijke razzia, zelfs niet een die uitgevoerd werd onder het dekmantel van een 'gerichte operatie', ondernomen in een 'gewone' woonwijk, hoe notoir crimineel die ook is. Wel bij Ambonezen [in IJssel-oord]. Wel bij Surinamers [in de Arnhemse Spoorwegstraat]. En wel bij woonwagenbewoners [nu en twee jaar terug ook al in Eindhoven]. [...] De drempel die voor het starten van zulke onwaardige, onterende, onwettige en onnodige acties overschreden moet worden, ligt voor minderheidsgroepen kennelijk lager dan voor gewone Nederlanders.' Er worden Kamervragen gesteld, onder andere of de minister wil bevorderen dat 'dit soort acties in het vervolg achterwege blijven'. In dit sociale klimaat is bestuurlijk Nederland beducht geraakt voor de politieke gevolgen van een consequent rechtshandhavingsbeleid. Op de strategie waarmee woonwagenbewoners hun geprivilegieerde uitzonderingspositie bevochten (geen of weinig huur en gas en elektriciteit betalen; politietoezicht weren enzovoort) werd door veel bestuurders gereageerd met gedogen of een afkopen (Van der

Poel 1999). Ze deden dat uit gemakzucht, schuldgevoel over de beroerde sociale positie waarin woonwagenebewoners zich bevonden of doordat ze zich lieten intimideren. Menige zwakkere in de samenleving heeft toen, net zoals woonwagenebewoners, 'ontdekt' dat 'angst verkopen' door dreiging met geweld een lucratieve bezigheid kon zijn.

Dreiging met geweld bleek bovendien een probaat middel om lokale overheden in voorkomende gevallen op afstand te houden, zoals Van Thijn ondervond. In zijn boek *BM* memoreert hij de werkbezoeken die hij als burgemeester aan verschillende woonbuurten heeft gebracht. Daarbij was het sowieso al 'normaal' dat hij werd geconfronteerd met 'woede-uitbarstingen' van bewoners, maar tijdens een werkbezoek op 21 december 1984 aan de Staatsliedenbuurt - een buurt die was verworden tot een *no-go-area*, beheerst door de kraakbeweging - bleef het daar niet bij: 'Met een oorverdovend kabaal stormt een groep van tientallen krakers (tweehonderd volgens de latere schatting) de hoek om, recht op ons af. [...] De eerste krakers biggen tegen me aan. 'Van Thijn, rot op!' wordt er geroepen. 'Vuile fascist!' Een kraker die kennelijk nog niet helemaal is ingeburgerd, roept in onvervalst Duits: 'Raus!' [...] Ze beginnen te duwen. Ik kan nog maar één kant op, de buurt uit, dat is duidelijk. Ik probeer ze nog één keer toe te spreken. 'Dit is niet in het belang van de buurt!' roep ik met overslaande stem, maar er is geen houden aan. Binnen enkele minuten bereik ik onder luid gejoel de Haarlemmerweg en zoek aan de overkant een goed heenkomen in de portiersloge van het GEB-terrein.'²¹

Na een kwarteeuw van gedogend besturen - en dat wil volgens *Elsevier*, dat er een heel nummer aan wijdt (19 juli 2003) zeggen: 'voor allerlei vormen van hinderlijk, vaak verboden gedrag vrijplaatsen creëren' - lijkt het tij te zijn gekeerd voor zowel 'de nationale vrijbuiters' in woonwagenekampen als de drugsverslaafden, straatprostituees, bedelaars, straatventers, 'straatracers', thuistelers en anderen. Er

²¹ Van Thijn 2003: 36.

wordt gesproken van een 'grote schoonmaak van de vrijplaatsen'. De luide roep om het gezag te herstellen doet bovendien een klimaat ontstaan waarin de nieuwe burgemeester van Maastricht, Gerd Leers, in 2003 wordt verheven tot 'trendsetter in het openbaar bestuur': 'Niet alleen in Maastricht zelf, ook ver daarbuiten gaan de handen op elkaar voor Gerd Leers. Nederland vindt in het tijdperk ná Pim Fortuyn eindelijk een bestuurder die zegt wat iedereen denkt en er nog naar handelt ook. 'Uit alle reacties die ik ontvang, blijkt dat mensen smachten naar een overheid die helder is, duidelijkheid geeft en zich consistent opstelt.' [...] Als kind van de oude politiek ontpopt Leers zich echt als een bestuurder nieuwe stijl. Pappen en nathouden is er niet meer bij, gedogen taboe. Leers is onmiskenbaar een trendsetter.' (Algemeen Dagblad, 12 juli 2003)

Wie in zijn voetspoor treedt, loopt een grote kans net als hij ernstig te worden bedreigd, maar wie dat niet doet óók. De door CNV Publieke Z zaak geënquêteerde burgemeesters en wethouders: 'Verschillende respondenten gaven aan dat er wel bestuurlijke of wettelijke grenzen worden gesteld, maar dat die vervolgens niet worden afgedwongen; dat de overheid veel pretenties heeft die leiden tot hooggespannen verwachtingen bij burgers, die vervolgens niet worden waargemaakt; en dat je de burger beter moet uitleggen waarom het bestuur een bepaald besluit genomen heeft. Deze opmerkingen kunnen worden samengebracht in de term 'imago'. CNV Publieke Z zaak adviseert de VNG om een project op te zetten gericht op verbetering van het imago van gemeenten en hun bestuurders'.²²

Omgaan met bedreigingen

Volgens oud-burgemeester Van der Bie van Moordrecht is er binnen de beroepsgroep te weinig aandacht voor bestuurders die worden bedreigd. Zij meent dat de raad en het college samen een strategie zouden moeten afspreken hoe met bedreigingen om te gaan. Ook dienen de leden elkaar in een crisissituatie te

²² Quicksan 2004.

ondersteunen, zowel professioneel als persoonlijk. Dat komt er nu nog vaak niet van, omdat men ervan uitgaat dat het allemaal wel meevalt. De burgemeester moet immers tegen een 'stootje' kunnen: 'Ik sprak laatst een collega die ook is bedreigd. Hij heeft hier zelfs nooit over gesproken. Dat is de teneur: "Ik praat er liever niet over." Eigenlijk is dat bizar' (VNG-magazine, 11 februari 2005).

Niettemin valt uit de quickscan van CNV Publieke Zaak op te maken dat bijna alle geënquêteerde burgemeesters en wethouders die ooit zijn bedreigd dit in het college wel aan de orde stellen. Anderen hebben het niet nodig gevonden, onder andere omdat de bedreiging zich liet aanzien als een incident, of omdat het in hun gemeente beleid is anonieme bedreigingen te negeren. Binnen het Genootschap van Burgemeesters komt de kwestie weleens aan de orde, maar meer om ervaringen uit te wisselen of om de aandacht op zichzelf te vestigen. Iemand uit dit gezelschap vertelt: 'Ik heb de indruk dat mensen er wel een beetje te interessant over doen. Net als bekende Nederlanders, waar je tegenwoordig niet meer bij hoort als je niet bedreigd wordt, vinden ook burgemeestertjes in kleine dorpjes het verdomd interessant om een beetje bedreigd te worden.'

Bij de vergaderingen van de commissarissen van de Koningin komt dit onderwerp volgens commissaris Van Voorst tot Voorst alleen aan de orde in verband met mogelijke risico's voor de binnenlandse veiligheid: 'Met de commissarissen hebben we het wel over het functioneren van de inlichtingendiensten, politie en justitie. Hoe moet informatie lopen, waar gaat informatie heen? Enzovoort. Maar dan hanteren we wel nog altijd het *need-to-know-principe*. Wanneer is het echt nodig om als gouverneur de burgemeester of korpsbeheerder in te lichten en andersom?'

Tot aan de jaren negentig had het weinig zin om aangifte te doen. Zo kreeg de toenmalige wethouder van Welzijn van Haarlem, L. van Maaren, die in de jaren tachtig te maken had met een psychiatrisch patient die haar achtervolgde, nog van de politie te horen: 'Zolang hij niks doet, kunnen wij ook niks tegen hem beginnen.' En daarom werd haar aangeraden geen

aangifte te doen. Tegenwoordig worden bedreigingen sneller serieus genomen, maar schort het aan voldoende animo om aangifte te doen. Volgens de fractievoorzitters D. Kraak (VVD) en J. Bond (CDA) in de Provinciale Staten van Noord-Holland doen politiek ambtsdragers 'in de meeste gevallen' geen aangifte omdat ze 'geen olie op het vuur willen gooien'. Daardoor heeft niemand een goed overzicht van de ware omvang en ernst van dit verschijnsel. De commissaris van de Koningin in Noord-Holland, H. Borghouts, onderkent dit probleem en heeft aangekondigd met alle burgemeesters te willen praten over de noodzaak van het doen van aangifte (*Het Parool*, 13 november 2004).

Men kan natuurlijk ook aangifte doen omdat men wil dat de dader wordt aangepakt, of omdat men wil weten wie degene is die de bedreigingen heeft geuit. Zo stond Femke Halsema erop een confrontatie met de dader aan te gaan: 'Dat gesprek heb ik als heel plezierig ervaren, want het hielp mij van mijn angst af. Ik werd bevestigd in mijn idee dat het niet ging om iemand met gevorderde moordplannen, maar om een triest en gefrustreerd persoon. Ik heb de gelegenheid te baat genomen om mijn woede op hem af te reageren.' Zij hoopte de dader een strafblad te kunnen besparen door haar aangifte daarna weer in te trekken, maar dat bleek niet zo gemakkelijk: 'Ik ben echt uit de linkse strafrechtdoctrine en vond het wel heel heftig dat de dader meteen in hechtenis werd genomen. Ik heb de aanklacht dan ook willen terugtrekken. De Amsterdamse politie heeft het echter als een prestigekwestie gezien. Ik heb nooit meer iets gehoord van wat ze uiteindelijk met hem hebben gedaan. In mijn opinie is er in dit geval slordig met mij als slachtoffer omgesprongen.'

Maar het komt ook voor dat het slachtoffer helemaal niet wil weten wie de dader is, noch wat politie en justitie doen naar aanleiding van de aangifte. Eén van de door ons geïnterviewde politiek gezagsdragers is zo iemand: 'De DKDB [Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging] en de politie hebben toen een veiligheidsanalyse gemaakt. Bij hen ligt dus alle informatie hierover. Ik liet het ook graag allemaal aan hen over. Zij zijn de deskundigen, in wie ik alle vertrouwen

heb.' Ook M. de Boer gaf de dreigbrief die zij als burgemeester van Heerwaarden ontving naar aanleiding van het sluiten van een coffeeshop meteen door aan de districtschef van de politie en stelde er geen prijs op van hem te horen wat hij daarmee deed: 'Hij heeft mijn huis gecontroleerd, gekeken of het veilig was, enzovoort. Maar ik heb dat volledig aan hem overgelaten. Ik wilde ook niet weten wát hij precies deed.'

Hoewel soms meteen duidelijk is dat een bedreiging weinig voorstelt, nemen sommige ambtsdragers het zekere voor het onzekere en geven alle bedreigingen die zij ontvangen door aan politie en justitie. Sommige bedreigingen worden echter níet direct aan het adres van de politiek ambtsdrager geuit, maar opgevangen door diensten als de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) en de Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging. Door deze instanties wordt dan meestal (als de tijd het toelaat) eerst een grondige risicoanalyse uitgevoerd voordat er iets aan de betreffende politicus of politiek ambtsdrager wordt gemeld. En dan nog gebeurt dat op basis van het 'need to know'-principe: alléén als betrokkene daadwerkelijk belang heeft bij deze informatie. Soms is het zelfs na zo'n risicoanalyse nog niet geheel duidelijk hoe gevaarlijk de situatie is. Commissaris van de Koningin Van Voorst tot Voorst vertelt over maatregelen die tijdens zijn periode als ambtenaar in Brussel werden genomen als er aanwijzingen waren dat er 'iets' kon gebeuren, maar als nog niet duidelijk was wat. Hij mocht in die situaties uit voorzorg zijn post niet zelf openmaken en eenmaal werd zijn bureau verplaatst naar een ander kantoor. In zo'n geval worden dus preventieve maatregelen genomen.

Als de AIVD een politicus of politiek ambtsdrager adviseert beveiligingsmaatregelen te nemen, wordt dit advies in de meeste gevallen opgevolgd. Wie weet wat er anders gebeurt? Zo werd in de jaren negentig het huis van staatssecretaris van Buitenlandse Handel, A. Dok, beveiligd naar aanleiding van de aanslag op het huis van haar collega A. Kosto. Zij kreeg speciale folie voor de ramen, een alarmsysteem en een noodknop naast haar bed: 'Aan onze keukentafel moesten we daar een beetje om lachen' (VWG-

magazine, 17 december 2004). Momenteel staan de Amsterdamse burgemeester J. Cohen en wethouder A. Aboutaleb onder zware bewaking. Cohen heeft onder meer een beveiligingshuisje van de politie bij zijn huis staan en Aboutaleb kan vanwege de bedreigingen aan zijn adres zelfs niet langer thuis wonen (*VNG-magazine*, 11 februari 2005). De parlementariërs Ayaan Hirsi Ali (nadat zij eerst een tijd lang het land uit moest) en Geert Wilders worden na de moord op Theo van Gogh permanent beveiligd. Thans gebeurt dat in een eigen bewaakte woning.

Inbreuken op de rechtsstaat

Zodra bedreigingen het dagelijks functioneren van politici en politiek ambtsdragers beïnvloeden of hen zelfs bewegen tot het neerleggen van hun functie, is onze democratische rechtsstaat in gevaar. In hoeverre is daar nu sprake van?

Laten we vooropstellen dat een dreigement als 'We weten je te vinden', of 'We krijgen je nog wel' voor de een natuurlijk bedreigender klinkt dan voor de ander. In hoofdstuk 1 zagen we al dat er een verschil bestaat tussen het objectieve en het subjectief ervaren bedreigingsniveau. Veel bedreigingen worden echter niet zo serieus genomen dat het slachtoffer onmiddellijk overweegt een andere baan te zoeken.

Of het nu gaat om telefoontjes, brieven, e-mails of directe confrontaties, volgens de geïnterviewden kun je 'dat verwachten als je een publieke functie bekleedt'. Alle bestuurders worden weleens gebeld door boze burgers. Ook worden vrijwel alle politici en bestuurders weleens op straat aangesproken of nageroepen. In sommige van deze gevallen is er strikt genomen wel sprake van bedreiging, maar zulke uitingen van onvrede worden doorgaans niet als bedreigend ervaren en hebben dus ook geen consequenties voor het handelen. Bovendien laten ook anonieme bedreigingen zich soms gemakkelijk herleiden tot de persoon die erachter zit. En de dader die voor zichzelf iets gedaan wil krijgen, zal zich wel bekend moeten maken. Dan kan een afweging worden gemaakt van de ernst van de bedreiging.

Bedreigingen uit de hoek van de georganiseerde misdaad

worden zonder meer als ernstiger ervaren dan bedreigingen van individuele, gefrustreerde burgers. Het overkwam M. Knip, toen hij nog burgemeester was van Emmeloord: 'Daar hadden we een groot hotel dat in handen was gekomen van een maffiose organisatie. Toen heb ik in het college gezegd: "We moeten die lui daar weg zien te krijgen." En dat hebben we toen op allerlei manieren geprobeerd, voor zover dat juridisch mogelijk was natuurlijk. Dat is uiteindelijk ook wel gelukt. Maar een wethouder kreeg ten tijde van die maatregelen wel te horen dat ze wisten waar hij woonde en wanneer zijn vrouw alleen thuis was. Dat soort dingen. Daar was hij toen wel van onder de indruk. En ik vond het serieus genoeg om een aantal voorzorgsmaatregelen te nemen.'

Uit de vraaggesprekken blijkt dat ook bedreigingen die gericht zijn tegen de gezinsleden van de betrokkene doorgaans zeer serieus worden genomen. Zo zegt oud-politicus W. Aantjes in het algemeen dat je als politicus of politiek ambtsdrager zelf voor de functie hebt gekozen en het werk dus zult moeten uitoefenen, ongeacht de consequenties. Maar als de privéomgeving erbij betrokken raakt, zijn bedreigingen volgens hem niet langer een zaak van de politiek ambtsdrager alleen. Ook burgemeester Schouwenaar van Middelburg vindt dat men van zijn privéaangelegenheden moet afblijven, want dan wordt er een grens overschreden: 'Ik ontving een bedreiging in de trant van: "Ik houd jouw huis al een jaar in de gaten. En ik zou maar goed op je vrouw en kind passen." Dat soort dingen. Dat vond ik zelf over de streep gaan. Ik vind: de streep loopt bij de grens tussen dienst en particulier. Dus vrouw, huis, kind, dat valt daarbuiten. Ik vind dat ze daarvan af moeten blijven. Ik vind ook dat je moet optreden als dat in het geding komt. Maar als ik nou de enige ben, dan denk ik: je moet toch ook wel wat kunnen hebben. Dat vindt de rechtspraak ook: dat je wat meer dan de gemiddelde Nederlander moet kunnen accepteren.'

Het zijn dit soort bedreigingen die enkele (lokale) politiek ambtsdragers en politici de afgelopen jaren hebben doen besluiten hun functie neer te leggen. We noteren de volgende gevallen.

In april 2002 stapt in de gemeente Vlist een kandidaat-wethouder op nadat hij telefonisch is bedreigd. De CDA'er Both, inwoner van het plaatsje Stolwijk, krijgt van de anonieme beller te horen dat hij zich niet meer in Haastrecht hoeft te vertonen en dat zijn gezin ook niet meer veilig is, (*Binnenlands Bestuur*, 19 april 2002).

H. Westbroek is na de moord op Pim Fortuyn opgestapt. Hij was al vanwege alle aan zijn adres gerichte bedreigingen verhuisd en in 2002 is hij het zat.

In september 2002 stapt wethouder S. van Horne van de gemeente Haelen op als gevolg van bedreigingen. Hij heeft niet alleen te maken met verbale bedreigingen, ook zijn huis en auto zijn met stenen bekogeld. Dit alles is ten koste gegaan van zijn gezin, zegt hij: 'Na elk incident duurt het vele nachten voordat je weer normaal kunt slapen' (*Trouw*, 15 maart 2004).

In november 2002 breekt voor toenmalig Tweede-Kamerfractieleider van GroenLinks P. Rosenmöller het moment aan zich uit de politiek terug te trekken. Niet alleen hijzelf, ook zijn vrouw en kinderen zijn bedreigd, en wel zodanig dat zij na de moord op Pim Fortuyn allemaal bewaking kregen. Zelf kon Rosenmöller maandenlang niet zonder begeleiding de straat op. Een en ander heeft 'een ongelooflijke impact gehad op mijn persoon en ons gezin', schrijft hij in zijn afscheidsbrief. 'Dat brengt naschokken teweeg die heel veel energie onttrekken' (*De Groene Amsterdammer*, 23 november 2002).

De burgemeester van Vlagtwedde in Groningen maakt in november 2003 bekend dat CDA-fractievoorzitter G. Wiegiers is opgestapt 'omdat zieke geesten hebben geprobeerd zijn gezin kapot te maken' (*Trouw* 15 maart 2004).

In augustus 2004 stapt wethouder De Vries van Goirle op. Hij is telefonisch ernstig bedreigd en er werden vernielingen aangericht rond zijn woning. Ook is geprobeerd zijn huisdieren te vergiftigen. De Vries schrijft aan de raad en het college: 'Dit heeft inmiddels een zware druk op mijn familie gelegd, zodanig dat ik mij af heb moeten vragen of ik zo nog langer door kan gaan' (*Binnenlands Bestuur*, 5 juli 2004).

Op 14 oktober 2004 maakt P. Visser, wethouder in de gemeente Landsmeer, zijn aftreden bekend. Hij had een briefje met een doodsbedreiging in de brievenbus ontvangen in verband met de toekomst van het waterrijke natuurgebied Ilperveld. In een interview met *Elsevier* van 30 oktober 2004 zet hij zijn beweegredenen uiteen: 'Een paar dagen later ging ik met m'n meissie op vakantie naar Turkije. Op een bankje in de haven van Alanya hebben we de consequenties besproken. Maar eigenlijk was ik er al uit: ik stop ermee. In mei gaan we trouwen, dat moet het feest van ons leven worden. Om dan met zulke problemen om te gaan, dat kan ik tegenover mijn meissie niet maken. Als ik tv zit te kijken, luister ik steeds of er een auto voor de deur stopt. In de achtertuin laat ik het licht branden. Mijn vriendin is nu banger om alleen thuis te zijn.'

Naast begrip is er ook kritiek op politici en politiek ambtsdragers die er de brui aan geven. Door te zwichten voor bedreigingen, wordt het signaal afgegeven dat bedreigen de moeite loont. Op die manier kan het openbaar bestuur in een neerwaartse spiraal belanden: 'Wethouders die na een dreigbrief aftreden, lossen wellicht hun particuliere en acute probleem op, maar bewijzen de democratie geen dienst. Immers, de bedreiger wordt beloond voor zijn onzalige werk en dat kan nimmer de bedoeling zijn' (*Binnenlands Bestuur*, 19 november 2004).

Dat er mensen zijn die het aankunnen, bewijst de burgemeester van Middelburg, J. Schouwenaar, die tevens burgemeester is van het vissersdorp Arnemuiden. In dit dorp behoort het tot de mores om een ieder die volgens de dorpingen afwijkend gedrag vertoont volgens een vaste procedure in het gareel te brengen. Eerst wordt de auto van de betrokkene 'volgegooid met eieren'. De tweede stap is dat er autobanden tegen diens huis in brand worden gestoken: 'Dat geeft een hele vieze zwarte rotzooi, die je er bijna niet meer af krijgt.' En wie dan nog niet heeft begrepen wat er van hem wordt verlangd, kan erop rekenen dat er thuis 'brandende dingen door de ramen naar binnen worden gegooid'. Als zelfs

dat iemand niet tot inkeer brengt, wordt het huis van de betrokkene 'in de fik gestoken'. De dreiging vertoont hier een gefaseerd patroon. Vanuit het dorp zelf krijgt de (nieuwe) burgemeester het dringende verzoek 'deze terreur te stoppen'. Schouwenaar probeert eerst met de daders in contact te komen en legt bezoeken af bij de plaatselijke kroegen en de catechisatie, want Arnemuiden is een confessionele gemeente. Na afloop van één zo'n bezoek blijkt ook zijn auto te zijn volgegooid met eieren: 'Dat was een waarschuwing: we weten je te vinden, we weten waar je woont. Goed, de opbouw is bekend. Vervolgens die autobandjes... Ik had al brandblussers in huis staan, voor binnen én voor buiten, en tegen mijn wederhelft gezegd: "Niet de held gaan uithangen; niet naar buiten gaan; wél blussen." Dat is de enige keer dat ik mij echt bedreigd heb gevoeld.'

Tot de traditie van het dorp behoort ook dat de jongeren daar met oud en nieuw de dienst uitmaken. De burgemeester besluit hen op 31 december 2003 gezelschap te houden, ofschoon de politie hem dat 'sterk had afgeraden'. In het verleden zijn politiemensen bij zulke gelegenheden 'bijna doodgeslagen met honkbalknuppels': 'Maar als je achter je bureau blijft zitten, dwing je geen gezag af. Ik heb er wel rekening mee gehouden dat ik van voren of van achteren in mekaar getimmerd zou worden. En als je daar tussen zo'n hele groep met van die kale koppen en een oorring met een vissersboot, en van die Lonsdale-jacks, die broeken, en ook nog moeilijk te verstaan... Als je daartussen gaat staan, dan kan de politie niks meer voor je doen. Maar ik dacht aan de andere kant: dit is net als met intelligente viervoeters: ze merken of je bang bent of niet. Dus ik ben daar gewoon tussen gaan staan: "En doe nou eens wat, als je durft." Toen was het van: "Huhuh, Schouwenaar, mongool, huhuh." Maar het heeft wel geholpen, al kan het zo weer de kop opsteken. Mijn auto is intussen al weer een keer volgegooid. Die jongeren bedreigen als groep met het doel hun teloorgegane vrijheid weer terug te krijgen.'

De laatste vraag die om beantwoording vraagt, is of de bedreigde ambtsdragers zich bij het nemen van beslissingen

door dreigementen laten beïnvloeden. De norm dat men nooit ofte nimmer mag toegeven aan bedreigingen, wordt tijdens de vraaggesprekken op alle mogelijke manieren bekrachtigd. De geïnterviewde politici menen dat zij een groep kiezers in de samenleving vertegenwoordigen en derhalve de 'plicht' hebben het werk goed te blijven doen. Zelfs als er indicaties zijn dat er iets staat te gebeuren, moet een bestuurder op zijn post blijven, meent burgemeester M. Knip: 'Je hebt een functie, je moet dus nooit wegduiken.' En minister Verdonk weet dat de Nederlandse bevolking erop rekent dat zij haar functie naar eer en geweten blijft vervullen: 'Ik weet me gesteund door een heel groot deel van de Nederlandse bevolking en die laat ik niet in de steek.' Integriteit is ook voor oud-burgemeester R. van der Bie het sleutelwoord. Zij weigerde hardnekkig toe te geven aan de eisen van een actiegroep die geen nieuwe Molukse bewoners in hun woonwijk duldde. 'Geef ze toch dat huis en laat ze maar,' zeiden sommige raadsleden en wethouders tegen haar. Maar daar piekerde zij dus niet over: 'Wil iemand met de dreiging iets afdwingen bij de gemeente of het democratische proces verstoren? Dan kom je bij de aantasting van de integriteit van het openbaar bestuur terecht. Is het bestuur gevoelig voor de dreiging, dan wordt het laks, bedrijft struisvogelpolitiek en gedooft, of geeft in het ergste geval ten onterechte vergunningen af. Daarmee bruskeert het bestuur de meerderheid van de burgers die zich wel aan de spelregels houden' (*VNG-magazine*, 11 februari 2005).

Maar hoe vaak gebeurt het dat een politiek ambtsdrager of politicus wél toegeeft? Dat blijft vooralsnog een onbeantwoorde vraag. In de geraadpleegde bronnen is daar slechts een enkel voorbeeld van te vinden. De geïnterviewde personen zeggen dat zij nooit aan bedreigingen hebben toegegeven en ook geen weet hebben van anderen die door de knieën zijn gegaan. Zo zegt oud-burgemeester L. van Maaren (Haarlem/Leeuwarden): 'Nee hoor, ik heb mij nooit laten weerhouden mijn beleid uit te voeren zoals dat gepland was, of bepaalde dingen aan mensen toegezegd omdat zij door middel van dreigementen druk probeerden uit te oefenen. In mijn omgeving heb ik dat ook niet gezien, maar ja, ik kan natuurlijk niet

echt voor anderen spreken. Als ze het al gedaan hebben, dingen wel gedaan of juist gelaten, dan hebben ze dat voor zich gehouden.'

Burgemeester Schouwenaar geeft een voorbeeld van hoe het in de praktijk kan voorkomen dat onder invloed van bedreigingen verschillende belangen tegen elkaar worden afgewogen: 'Het is bijvoorbeeld mogelijk dat je bij allerlei zaken waar je een discretionaire bevoegdheid hebt, uit angst voor vervelende dingen besluiten neemt die je anders niet genomen zou hebben. Niet 180 graden de andere kant op, maar tien, twintig of dertig graden. Voorbeelden? Het afkopen van rottigheid. Heel eenvoudig: groepjes allochtonen eisen een honk, alleen voor hen. Nou, dat krijgen ze dan, anders krijgen we rottigheid op straat. Dan is de redenering: als die jongens nou wat te doen hebben, hun eigen honk hebben, dan doen ze niet vervelend meer. Maar dat werkt natuurlijk helemaal niet zo. Dan gaan ze hoogstens denken: hé, dat werkt.'

Femke Halsema is een van de weinigen die publiekelijk hebben toegegeven dat bedreigingen haar handelen weleens beïnvloed hebben. Zo bekende ze in juli 2002 bepaalde zaken niet meer in de Tweede Kamer aan de orde te durven stellen, omdat ze al genoeg doodsb bedreigingen uit de hoek van Fortuyn-aanhangers had ontvangen (*Het Parool*, 25 juli 2002).

Minder duidelijk is het voorbeeld van de 'coffeeshop-affaire' die zich in het Limburgse dorp Brunssum heeft voorgedaan. Daar werd jarenlang een zogenoemde 'nuloptie' gehanteerd, omdat er in de naburige gemeente Hoensbroek al vijf coffeeshops waren, die volgens het gemeentebestuur ruimschoots voorzagen in de drugsbehoefte. Maar in 2001 werden er drie gesloten, waarop een coffeeshophouder uit Hoensbroek, Olav R., een vergunning aanvraag voor de vestiging van een coffeeshop in Brunssum. Deze aanvraag werd in 2002 door het college aan de raad voorgelegd, maar door een meerderheid verworpen (*De Volkskrant*, 12 augustus 2002).

Olav R. beschuldigt daarop drie wethouders van corruptie. Hij beweert dat zij hem hebben uitgenodigd voor een gesprek en hem toen hebben beloofd dat zij de 'nuloptie' niet tijdens de verkiezingen aan de orde zouden stellen, maar dat hij er - in

ruil voor een douceurtje - van op aan kon dat zij dat meteen na de verkiezingen zouden doen. De wethouders ontkennen dat ze zoiets hebben toegezegd en de gemeenteraad gelooft hen. De nuloptie wordt unaniem herbevestigd. De raadsleden zien geen aanleiding om aan de woorden van de wethouders te twijfelen (*De Volkskrant*, 12 augustus 2002). Uit antwoorden op vragen van de oppositie blijkt echter dat in oktober 2001 wel degelijk afspraken zijn gemaakt met deze ondernemer. Olav R. eist opnieuw dat de wethouders hun belofte nakomen. Als duidelijk wordt dat de 'nuloptie' ook na de verkiezingen blijft - en dat wordt met name door wethouder Steiner bekrachtigd - volgen bedreigingen. Er worden branden gesticht en aanslagen gepleegd op politiemensen. Op 11 mei 2002 ontploft ook nog een handgranaat onder de auto van de vrouw van wethouder Steiner. Olav R. wordt ondervraagd, maar ontkent iedere betrokkenheid.

En dan is er tot slot nog een oudere casus uit Breda, waar officier van justitie W. Koops in een strafzaak liet weten dat het college in 1993 onder druk van dreigementen aan de familie D. een stuk grond aan de Gageldonksestraat voor ongeveer eentiende van de werkelijke marktwaarde zouden hebben verkocht. Volgens het college kloppen die beschuldigingen niet. Oud-politici en ambtenaren uit die tijd zeggen echter dat dreigementen afkomstig van de familie D. in 1993 tot en met 1996 geregeld aanleiding waren voor spoedoverleg tussen de politie en het stadsbestuur. Ook gingen overal de deuren op slot als Hannes D. op het stadskantoor kwam. Een wethouder die hem toch te woord wilde staan, moest dit met 'enkele tikken' bekopen (*BN/De Stem*. 30 januari 2002).

Samenvatting

Leden van het openbaar bestuur hebben altijd al te maken gehad met bedreigingen, maar er zijn aanwijzingen dat de omvang van het verschijnsel sedert de jaren tachtig en negentig flink is toegenomen. Tops (1995) stelt dat het min of meer vanzelfsprekende gezag van het openbaar bestuur in dezelfde periode sterk is afgekalfd, en het ligt voor de hand beide

verschijnselen met elkaar in verband te brengen. De basis daarvoor is al eerder gelegd, met name in de jaren zestig en zeventig, toen politiek ambtsdragers werden getart en uitgedaagd om hun gezag waar te maken.

Verreweg de meeste bedreigingen die hier zijn gevonden zijn van het expressieve soort: symbolische handelingen van protest. Ze vertonen een van tijd tot tijd wisselend patroon van uitvoering. Zo is het rituele afgraven van de voortuinen van politiek ambtsdragers van de jaren zeventig inmiddels vervangen door een krachtig nieuw ritueel. Dankzij de zegeningen van internet behoort het thans tot de mogelijkheden politici en bestuurlijke ambtsdragers anoniem de stuipen op het lijf te jagen. Het politieke protestkarakter van zulke bedreigingen is op de achtergrond geraakt; thans gaat het meer dan voorheen om het afreageren van allerlei persoonlijke frustraties.

Bedreigingen met een instrumenteel karakter (onder andere om een gedoogbeleid af te dwingen, vergunningen op te eisen) vertonen een andere dynamiek en lijken minder aan trends onderhevig. Er wordt doelbewust getracht inbreuk te maken op de spelregels van de democratische rechtsstaat door politici en politiek ambtsdragers te dwingen aan concrete eisen van de dader(s) te voldoen. Alle geledingen van het openbaar bestuur hebben daarmee te maken, maar dit verschijnsel lijkt zich bovenal voor te doen op gemeentelijk niveau, waar beslissingen worden genomen die burgers en bedrijven direct in hun bestaan raken. Hier zijn het de persoonlijke kenmerken en kwaliteiten van individuele politiek ambtsdragers die bepalend zijn voor het aanzien van het gemeentelijk gezag. Ook al zijn beslissingen keurig volgens de regels tot stand gekomen, wanneer gezagsdragers onvoldoende overtuigen, worden die lang niet altijd als legitiem ervaren.

Wat betreft het aantal gevallen waarin onder druk van dreigementen is toegegeven aan de eisen van daders, tasten wij volledig in het duister. De krachtige beroepsnorm dat leden van het openbaar bestuur zich nooit ofte nimmer laten beïnvloeden door bedreigingen, maakt dit onderwerp taboe. De enigen die daar wat over vertellen, zijn de politiek

ambtsdragers die als gevolg van bedreigingen zijn opgestapt.

Hoofdstuk 3 - De politie

Politieagenten zijn werkzaam in de openbare ruimte en handhaven de openbare orde. Ze zien erop toe dat de burgers de regels naleven en zo nodig mogen ze dit afdwingen. Hierdoor kunnen ze in gevaarlijke situaties terechtkomen, met een geweldsrisico. Het geweldsrisico wordt vaak uitgesplitst in verbaal en fysiek geweld. Verbaal geweld omvat beledigen, uitschelden en bedreigen van een politieambtenaar door een burger. Uit onderzoek blijkt dat 80 procent van de politieagenten in Rotterdam en Arnhem over een periode van een jaar hier een of meer keren mee te maken heeft gehad. Dit komt vooral voor in verkeerssituaties, gevolgd door staande- en aanhoudingen en het overbrengen van een verdachte naar het bureau (Uildriks 1996). Het betreft bedreigingen van politiemensen in functie en wordt binnen de beroepsgroep algemeen beschouwd als een beroepsrisico (Driessen en Middelhoven 2001). Daar gaat dit hoofdstuk echter niet over. Net als bij alle andere beroepsgroepen blijft dit onderzoek beperkt tot bedreigingen van politiemensen in hun privéleven. Wat is er over dit onderwerp bekend?

Er zijn studies geschreven over de dagelijkse praktijk waarin soms bedreigingen worden gesignaleerd die het niveau van het 'normale' beroepsrisico te boven gaan. De VU-criminoloog J. Timmer houdt zich al enige jaren bezig met onderzoek naar geweld door en tegen de politie in hun functie-uitoefening. Hij staat kort stil bij belediging en intimidatie van politiemensen door burgers. Het gaat dan om de meer geniepige en minder tastbare vormen van bedreigingen, die gericht zijn aan het privéadres van de diender, zoals: 'Ik weet wel waar jouw kinderen op school zitten.' Deze categorie zou - en dat is in dit hoofdstuk aan de orde - 5 procent van de geïnventariseerde gevaarsituaties omvatten (Timmer 1999).

Onderzoekers Driessen en Middelhoven vergelijken in een slachtofferenquête verschillende beroepsgroepen die worden geconfronteerd met geweld: politieagenten, penitentiaire-inrichtingswerkers, treinconducteurs, sociale-dienstmedewerkers, huisartsen, ziekenhuismedewerkers,

verkoopmedewerkers en taxichauffeurs. Naast verbaal en fysiek geweld onderscheiden zij ook 'serieuze bedreigingen tegen werknemers'. Van de politieagenten is wel 53 procent hiermee geconfronteerd tegenover 31 procent van alle andere onderzochte werknemers. Serieuze bedreigingen omvatten, naast rechtstreekse persoonlijke bedreigingen ook het volgen naar huis buiten werktijd en het bedreigen van familieleden. Dit komt onder politieagenten vaker voor dan bij de andere onderzochte beroepsgroepen: in 2001 werd 3,5 procent van de politieagenten 'gevolgd', en 'bedreigen van familieleden' trof in datzelfde jaar 2,3 procent van de politiemensen. Een volgende categorie is 'lastig vallen'. Dit gebeurt voornamelijk op het werk, maar 19 procent van de politieagenten werd in 2001 ook thuis lastig gevallen of gepest.

Bijna 17 procent van de ondervraagde politieagenten geeft aan te zwichten voor geweld, en men doet dit gemiddeld 2,5 keer per jaar. Van de politiemensen die antwoord gaven op de vraag of zij dachten dat hun collega's weleens eerder toegeven wanneer zij zich bedreigd voelen, reageerde 63 procent instemmend.

De Commissie-Van Traa beschrijft in het rapport Inzake opsporing (1996), en met name in het gedeelte waarin aard en omvang van de georganiseerde misdaad in Nederland in kaart worden gebracht, verschillende 'contrastrategieën' die door criminele groepen worden gehanteerd om de controlerende overheid buiten spel te zetten. Naast intimidatie gaat het bijvoorbeeld om contraobservatie (heimelijk waarnemen wat de politie doet) en corruptie. Intimidatie is een strategie die niet alleen door autochtone criminele groepen, zoals de Hells Angels wordt toegepast, maar ook door Joegoslavische bendes. Autochtone groepen houden zich vooral bezig met het 'naar huis brengen' van rechercheurs, regelrechte bedreiging van politieambtenaren in hun huiselijke omgeving of werkplek, en inbraken in woningen en overheidsgebouwen. Joegoslavische bendes dreigen met ontvoering van politiemensen of met aanslagen op politiebureaus. Ook wordt er gesproken over een dodenlijst die bij een belangrijke drugsbende circuleert en

over kogelbrieven (Van Traa 1996, bijlage XI: 126-150). De Commissie-Van Traa geeft aan dat er in Nederland geen enkele instantie is die een goed beeld heeft van de schaal waarop criminele groepen deze contrastrategieën hanteren. Dat heeft onder andere te maken met de omstandigheden dat lagere en hogere overheden (dus ook de politie) er soms belang bij hebben hun ervaringen stil te houden. In 2004 heeft de Dienst Nationale Recherche Informatie vastgesteld dat ook nu nog geen landelijk dekkend beeld bestaat van de in Nederland toegepaste contrastrategieën door criminele organisaties.

Een enquête

Om meer over het onderwerp te weten te komen en preciezere informatie te verkrijgen moeten de onderzoekers 'het land in' om betrokkenen zelf te spreken. Dankzij de 'sneeuwbalmethode' (een steekproef van ondervraagden die steeds nieuwe mensen noemen die ons deskundig te woord kunnen staan) komen wij in contact met uiteenlopende personen uit de complexe politieorganisatie. In het eerste contact met functionarissen uit de hogere regionen, lijkt het alsof bij de Nederlandse politie bedreigingen in de privé-situatie amper voorkomen. Men heeft er zelden of nooit van gehoord. Pas op uitvoerend niveau blijkt dat bedreigingen van politiefunctionarissen als privépersoon juist wel vaak voorkomen. We weten nu dat het verschijnsel juist wijdverbreid is en dat het een behoorlijke impact heeft op de uitoefening van hun functie, maar ook op hun privéleven.

Het contact met deze 'ervaringsdeskundigen' raakt in een stroomversnelling na een bericht in het *Algemeen Politieblad* waarin politiemensen worden opgeroepen hun persoonlijke ervaringen met de onderzoekers te delen. Bovendien komt er een oproep op *Politie Kennis Net*, het landelijke elektronische informatie-uitwisselingsmedium van de Nederlandse politie. Aanvankelijk bezoeken we iedereen die op de oproep reageert nog persoonlijk, maar vanwege de grote respons op het artikel is dit al gauw niet meer te doen. De meeste reacties worden telefonisch, via email of tijdens groepsinterviews verkregen.

De hier gepresenteerde gegevens zijn afkomstig uit allerlei geledingen van de politieorganisatie.²³ In totaal gaat het om 42 respondenten. Aangezien sommigen van hen vertellen over collega's of meer ervaringen hebben met bedreigingen, is het aantal gevallen van bedreigingen waarover men vertelt vele malen groter. Bedreigingen komen in alle korpsen in Nederland voor.

De niet representatieve) steekproef bestaat uit politiemensen die een bedreiging zeer serieus nemen. Velen reageerden omdat zij teleurgesteld zijn in de afhandeling van de bedreigingen door hun korps. Voorts zijn het personen die graag vertellen over wat de bedreigingen met henzelf en hun gezin hebben gedaan. Wie niet reageren zijn ofwel degenen die er weinig ervaring mee hebben, of wel - en wellicht - degenen die vinden dat de zaak is afgehandeld omdat hun korps adequaat heeft gereageerd. Voorts kunnen ook angst en schaamte leiden tot non-respons.

Tegen het einde van het onderzoek blijkt het materiaal 'verzadigd' te zijn: nieuwe interviews leveren geen originele gezichtspunten op en vormen slechts een bevestiging van reeds geanalyseerde patronen.

Drie bedreigingen van de politie vroeger en nu

In vergelijking met de grote aandacht in de media voor bedreigingen van de dames en heren politici is de berichtgeving over het bedreigen van politiefunctionarissen bepaald summier. Slechts zo nu en dan verschijnt er iets in de krant of op de televisie, en over een lange periode genomen krijg je gemakkelijk de indruk dat er nu even weinig loos is als twintig of dertig jaar geleden. De reden daarvoor ligt voor de hand: de politie heeft er in het algemeen geen enkel

²³ Wij hebben gesproken met geüniformeerde politiemensen, zoals buurtregisseurs, contactpersonen van bijzondere doelgroepen (etnische minderheden), een ME'er en een politieambtenaar die zich specifiek bezighoudt met de harde kern supporters van een landelijke voetbalclub. Tevens spraken wij met de voorzitter van een politievakbond, teamleiders van verschillende Regionale Inlichtingendiensten, rechercheurs op verschillende niveaus en leidinggevendenden van rechercheafdelingen en enkele personen uit het hogere beleidsbepalende kader van de politieorganisatie, zoals een plaatsvervangend dienstchef van een Dienst Centrale Recherche en een voormalig korpschef. Niet alleen de reguliere politie, maar ook bijzondere opsporingsdiensten worden bedreigd. Daarom hebben wij tevens een groepsgesprek gehad met de groep buitengewone opsporingsambtenaren van Agentschap Telecom, die zich richt op illegale radiozenders.

belang bij om bedreigingen van leden van hun korps breed uit te meten. Men zegt dat media-aandacht de bedreigers zou kunnen sterken in hun mogelijk vermoeden dat hun actie effectief is geweest. Verder zou die aanstekelijk kunnen werken en kunnen leiden tot copycat-gedrag. Misschien zijn die risico's ook de reden waarom de politieorganisatie er tot op heden geen registratie van bijhoudt.

Maar het onderwerp leeft wel degelijk en men zegt dat het verschijnsel hand over hand is toegenomen, ook de bedreigingen van politiemensen in de privésfeer. De verharding van de maatschappij zou zich doen gelden en de afbrokkeling van respect voor het gezag zou de drempel om geweld te gebruiken of om daarmee te dreigen hebben verlaagd. Daar komt nog bij dat er in Nederland veel aandacht van de politie uitgaat naar de georganiseerde misdaad. Een strenger opsporingsbeleid zou heel goed een toename van het aantal bedreigingen kunnen opleveren. Een leidinggevende functionaris van de Amsterdamse politie becommentarieert het eerder genoemde resultaat in die richting van de Commissie-Van Traa: 'Dat kon je haast verwachten als je ze dichter op de huid gaat zitten.'

De toegenomen reden tot zorg blijkt ook uit interne beleidsstukken van de politie en artikelen in vakbladen over toegenomen agressie jegens de politie. Er zijn speciale protocollen opgesteld met richtlijnen over hoe te handelen als het je overkomt en welke procedures binnen het korps dienen te worden gevolgd. Er zijn functionarissen aangesteld die zich bezighouden met het afhandelen van geleden materiële en immateriële schade. Bedrijfsopvangteams verlenen psychosociale hulp.

Het is lang niet eenvoudig om precies uit te maken wie gelijk heeft: degenen die zeggen dat de politie altijd al last heeft gehad van bedreigingen, of zij die menen dat die plotseling zijn toegenomen. Zoveel is wel zeker: het is een reëel probleem, en dat is volgens onze gesprekspartners zowel vroeger als nu door het korps onvoldoende serieus genomen. Om te laten zien dat bedreigingen aan het adres van politiemensen geen recent verschijnsel zijn, volgen nu drie praktijkvoorbeelden één uit de jaren tachtig, één uit de jaren

negentig en één recent geval.

'Besodemieterd'

Het eerste geval speelt zich eind jaren zeventig, begin jaren tachtig af in het oosten van het land. Een golf van inbraken en kluiskraken overspoelt de regio Twente. Enkele verdachten worden aangehouden wanneer zij proberen de kluis van een gemeentehuis te kraken. Een geroutineerde rechercheur van het regionale korps rijdt in de dagen die volgen met twee van de verdachten in zijn auto door de regio. Die wijzen achter elkaar de plaatsen aan waar zij in voorafgaande jaren hun slag hebben geslagen. Gedurende de autoritten krijgt de rechercheur bovendien waardevolle informatie te horen over allerlei andere onopgeloste zaken, over het kraken van brandkasten. De mannen worden veroordeeld en komen na enkele jaren weer op vrije voeten. De rechercheur, die hen regelmatig in de gevangenis heeft bezocht, houdt hen na hun vrijlating in de gaten. Alle bruikbare informatie over de betreffende personen wordt neergelegd in processen-verbaal.

Wanneer er in de omgeving weer een grote kraak wordt gezet, ontstaat er een probleem. De betreffende rechercheur is bij het volgen van 'zijn' vrijgelaten boeven de naam van degene te weten gekomen die recent zijn slag heeft geslagen. Het was een bekende lokale brandkastkraker met wie de rechercheur al vaker van doen had gehad en met wie hij altijd een vrij hartelijk contact heeft onderhouden. Deze naam bevindt zich in een ambtsedig opgemaakt proces-verbaal, ondertekend door de rechercheur. Het is echter niet *zijn* team, maar een rekercheteam uit een andere plaats dat zich over deze zaak buigt, omdat een medeverdachte van de kraak uit die plaats afkomstig is. Deze medeverdachte is er met de buit tussenuit geknepen en het team stort zich op de verdachte wiens naam in het eerder genoemde proces-verbaal vermeld is. Tijdens het horen van de verdachte laten de rechercheurs doorschemeren dat de collega uit die andere plaats (die het onderwerp van deze casus vormt) heeft 'geconstateerd' dat de verdachte op dat en dat tijdstip om die en die tijd daar en heeft ingebroken. De verdachte wordt opgepakt en verdwijnt

achter de tralies. Van 'constateren' was echter nooit sprake geweest: er was slechts informatie 'de auditu' in een ambtsedig proces-verbaal neergelegd.

De slordige handelwijze van de leden van dit rechercheteam heeft voor de rechercheur wiens naam boven het proces-verbaal prijkt vervelende gevolgen. Er volgen telefonische bedreigingen aan het adres van de rechercheur en zijn echtgenote. Vanuit de gevangenis stuurt de bedreiger een dreigbrief. En op een zaterdagavond in 1982, wanneer de bedreiger weer op vrije voeten is, krijgt het echtpaar een telefoontje waarin de man aankondigt met een pistool op weg te zijn naar hun woning. In allerijl stelt de rechercheur collega's op de hoogte en binnen de kortste keren staan zij bij hem voor de deur. Dat is maar goed ook, want niet veel later verschijnt de bedreiger inderdaad met een vuurwapen op het tuinpad. Wanneer hij de overmacht aan bewapende politiemensen ziet, maakt hij zich uit de voeten. In het weekend blijven er collega's achter in de woning om het gezin te beschermen. Andere collega's van de rechercheur doen hun uiterste best de bedreiger te pakken te krijgen. Op de maandag die volgt op de zaterdag van het gebeurde, worden de vrouw en de kinderen van de rechercheur naar een veilig adres gebracht. Op dinsdagmiddag wordt de bedreiger aangehouden na een dollemansachtervolging per auto.

De officier van justitie die de zaak toebedeeld krijgt, adviseert de rechercheur aangifte te doen van bedreiging. Maar de rechercheur wil weten waarom de man het op hem gemunt had, terwijl hij voorheen met dezelfde man heel goed door één deur kon. Hij bezoekt zijn bedreiger dan ook in de Bijlmerbajes, waar deze inmiddels is gedetineerd, en krijgt te horen dat hij hem 'besodemieterd' zou hebben. De rechercheur legt de man uit dat niet hij het was geweest die de kraak had opgemerkt, maar leden van zijn team. En als teamleider diende hij nu eenmaal zijn naam aan het ambtsedig proces-verbaal te verbinden dat van deze bevindingen was opgemaakt. Het was dus niet zo geweest dat hij zélf had gedaan alsof hij de man op heterdaad had betrapt, hetgeen de bedreiger veronderstelde. De bedreiger liet merken dat hij de situatie nu beter kon begrijpen en

heeft later per brief aan de rechercheur en zijn vrouw zijn excuses aangeboden. Desalniettemin heeft deze nadat de man weer op vrije voeten was gesteld nog enkele jaren met zijn dienstwapen op zijn nachtkastje geslapen. 'Ik werd toch weer wat onrustig nadat hij was vrijgekomen. Je blijft denken: hij mag tot het tuinhekje komen, maar niet verder.' Van de politieorganisatie hoefde je in de tijd dat de bedreigingen aan zijn adres zich voltrokken qua bescherming en zorg niets te verwachten, aldus de rechercheur. 'Je had het zelf maar op te lossen.'

Een lange jas

De tweede casus betreft een ernstige bedreiging aan het adres van een politieman in Noord-Nederland in het begin van de jaren negentig, naar aanleiding van een controle op een vuurwapenvergunning. Een wetswijziging had ertoe geleid dat een aantal wapens waarvoor vóór de wijziging wél een vergunning kon worden verleend nu niet meer in particulier bezit mocht zijn. Degene die de betreffende politieman later zou bedreigen, blijkt bij controle een automatisch vuurwapen in huis te hebben. Dit wapen wordt door de politieman ingevorderd.

Enige tijd later merkt de echtgenote van de politieman op een avond dat er iemand aan de overkant van de straat wat heen en weer wandelt. Deze persoon draagt een lange regenjas. Wanneer de vrouw voor het raam gaat staan stapt deze in een even verderop geparkeerde auto en gaat ervandoor. Omdat zij al eens door haar man was gevraagd 'verdachte' situaties in de straat goed in zich op te nemen, noteert de vrouw het kenteken van de auto. Haar man laat het kenteken natrekken, maar dit levert niets op.

Diezelfde week wordt de politieman tijdens zijn werk op straat aangesproken door een man die hij kent als een wapenhouder. Deze vertelt dat hij een politie-informant is en op de hoogte van het feit dat de figuur die door de vrouw van de politieman in de straat was gezien, was ingehuurd om met een granaatwerper een granaat door het huis van het echtpaar te jagen. Het wapen om de granaat af te vuren droeg deze

figuur onder zijn lange jas, aldus de informant. De schutter zou zijn ingehuurd door de man van wie de politieman eerder het automatische wapen had ingevorderd. Om de een of andere reden had de schutter er op het laatste moment van afgezien de granaat af te vuren. De informant wist de politieman bovendien te vertellen dat de opdrachtgever op dit moment doende was handgranaten in zijn bezit te krijgen om die zelf de woning van de politieman in te werpen. Ten slotte liet de informant doorschemeren dat de CID (zoals de inlichtingeneenheid van de politie toen nog heette) op de hoogte zou zijn van de plannen om de politieman om te brengen, maar dat het (nog) niet de bedoeling was de politieman van deze informatie op de hoogte te stellen.

Na twee dagen van ongeloof en ontzetting ontvangt de politieman een telefoontje van de districtschef: of hij onmiddellijk naar het bureau wil komen, omdat er CID-informatie is binnen gekomen over een geplande aanslag op zijn persoon. De vrouw en de kinderen van de politieman worden van huis en van school gehaald en samen met de politieman ondergebracht in een vakantiepark. Na protesten van het gezin over het belabberde onderkomen mogen ze voor enige tijd naar het buitenland vertrekken. Binnen de kortste keren zitten de politieman met zijn vrouw en kinderen in het vliegtuig naar Cuba. Het 'noodscenario' dat door het korps uit de kast is getrokken, stoelt op de ervaringen van de politie in (Noord-)Ierland, waar men uitgebreide ervaring heeft met ernstige bedreigingen aan het adres van politiemensen.

Na tien dagen op Cuba wordt de terugreis naar Nederland gemaakt. Het korps heeft inmiddels van de CID te horen gekregen dat 'de druk van de ketel is'. De zaak blijkt te zijn 'stukgemaakt'; dat wil zeggen dat het strafrechtelijk onderzoek wordt onderbroken om de bedreiger door de CID op de hoogte te laten stellen van het feit dat de dienst van zijn plannen af wist.

Deze bizarre situatie schreeuwt om uitleg. Maar het enige dat de districtschef en de korpschef de politieman kunnen vertellen, is dat zij nooit eerder door de CID op de hoogte zijn gesteld van de mogelijkheid van een aanslag. Om de een of

andere duistere reden weigert de CID achteraf tekst en uitleg te geven. De politieman: 'Ik was en ben ernstig gefrustreerd over de gang van zaken. Als er in ieder geval was toegegeven dat er een beoordelingsfout was gemaakt, dan zou het allemaal beter te verteren zijn.'

'Ik pak je koters'

Op last van de officier van justitie in Amsterdam worden in oktober 2003 door een wijkagent de kinderen van een man uit huis gehaald, in aanwezigheid van zijn ex-vrouw. Vanaf dat moment ziet de man zijn kinderen niet meer. Enige tijd later, in januari 2004, hoort de politieman van het klachtenbureau van de politie van zijn korps dat de betreffende man het klachtenbureau is binnengestormd, zwaaiend met een ploertendooier en roepend dat hij daarmee het hoofd van de betreffende politieman zou inslaan. De politieman doet aangifte en de man wordt aangehouden. Hij blijkt al eerder (in 2001) politiemensen te hebben bedreigd door stenen door ruiten van privéadressen te gooien en hen thuis met een mes te bedreigen. Voor deze twee gevallen van bedreiging is de man bij verstek veroordeeld, maar aangezien hij voortvluchtig is, heeft hij zijn straf nog niet uitgezeten.

Rond Pasen 2004 wordt de politieman door hem gebeld op zijn mobiele telefoon: 'Ik maak je dood'. De politieman heeft geen idee hoe de bedreiger aan zijn mobiele nummer is gekomen, maar hij vermoedt dat het binnen het korps te gemakkelijk is vrijgegeven. En het blijft niet bij dit ene telefoontje; de man bestookt de politiefunctionaris gedurende de komende acht weken met telefoontjes, zelfs op diens vakantieadres. De politieman meldt zijn chef bij herhaling hoe hij telefonisch wordt gestalkt. Op deze meldingen volgt echter weinig reactie. De politieman is zeer teleurgesteld en hij voelt zich in de steek gelaten: 'Misschien dachten ze binnen het korps: zo'n grote, sterke vent, die is toch niet te bedreigen? Maar ik begrijp niet dat ze het zo hebben laten voortduren.'

Uiteindelijk wordt de telefoon van de politieman afgeluisterd (een 'tap' geplaatst), maar omdat zijn bedreiger steeds ergens anders vandaan belt (ook vanuit telefooncellen

en met verschillende mobiele telefoons) heeft dit weinig zin. Voor de recherche is dit aanleiding om de man thuis op te zoeken. Men treft hem echter niet aan. Ook waagt men een poging hem op de verjaardag van zijn moeder aan te spreken, maar ook daar is de man niet aanwezig.

De telefoontjes komen in de tussentijd met onverminderde frequentie binnen: 'Jij hebt toch ook kinderen? Ik pak je koters!', en: 'Ik weet waar je woont. Jij kunt niet meer veilig door de wijk lopen.' De politieman krijgt er moeite mee om zijn werk te blijven doen. Hij is kwaad, teleurgesteld en emotioneel: 'Als hij aan je vrouw en kinderen komt, dan wordt het echt menens! Wat dacht die man wel, dat hij mij kon bedreigen? Waar haalde hij het lef vandaan?!'

De bedreigingen aan zijn adres grijpen de politieman zo aan dat hij op het punt staat zijn bedreiger zelf op te zoeken. 'Ik wilde naar hem toe. En als ik hem zou zien, zou ik hem door zijn kop schieten!' Maar hij kiest ervoor zich ziek te melden en zit vervolgens zes weken 'ziek' thuis.

De bedreigingen hebben ook hun weerslag op het gezin van de politieman. Zo belt zijn vrouw hem soms op met de mededeling: 'Er rijdt nu een vreemde auto door de straat. Hoe ziet die bedreiger eruit?' En er ontstaan ruzies tussen de politieman en zijn vrouw, omdat zij erachter komt dat hij haar niet alles vertelt. Hij doet dit om haar niet nog meer ongerust te maken, maar zijn vrouw wil wel graag van alle ontwikkelingen op de hoogte blijven. 'Het houdt je allemaal veel meer bezig dan je zelf wilt.' De politieman loopt inmiddels bij de bedrijfspsycholoog van het korps. Hij heeft een ander telefoonnummer gekregen.

Vormen van dreigen

Politiemensen blijken ervaringen te hebben met meer typen van bedreigingen dan de andere beroepsbeoefenaren die in de boek aan het woord komen. Bedreigingen variëren naar ernst (van voorbij het huis rijden tot klaarstaan met wapens in de hand), naar reikwijdte (van één methode van bedreiging tot een heel scala) en naar duur (van een eenmalige opmerking tot jaren

lang stalken).

Allereerst is er de rechtstreekse mondelinge bedreiging. Die vindt plaats in de uitoefening van de functie, maar met een verwijzing naar het privé-leven. Vooral tijdens verhoren kunnen de gemoederen hoog oplopen. Meestal worden zulke bedreigingen niet serieus genomen en worden ze gezien als onderdeel van het werk of als logisch gevolg van de situatie. Maar de persoon van de verdachte maakt veel uit. Als deze bekendstaat als gewelddadig of psychopatisch, neemt men de bedreiging eerder serieus. Bovendien bepaalt de inhoud van de bedreiging mede de impact. 'Ik weet waar je woont!' komt minder bedreigend over dan: 'Jij hebt toch een dochtertje van tien, die zo en zo heet, blond haar heeft en daar en daar op school zit?'

Met name politiefunctionarissen die in het gebied wonen waar zij werken en daarom bij het publiek ook als privépersoon bekend zijn, ondervinden dergelijke bedreigingen. Zo ook het volgende voorbeeld. Een verdachte wordt geboeid en in een politieauto naar het hoofdbureau gebracht. 'Tijdens de rit keek de man, die ik van naam en gezicht kende, mij aan en zei dat hij mij en mijn dochtertje zou vermoorden als hij ons in N. zou tegenkomen bij het wandelen. Nu worden door arrestanten vaker dit soort dingen gezegd als ze geboeid in de dienstauto zitten en "de strijd verloren hebben", maar ik heb twee dochters, woon in N. en wandel vaak met de kinderen. Bovendien heb ik deze persoon vaker gezien in N. Voor mij zat hier dus een reële dreiging in, mede gelet op zijn gewelddadige verleden.'

Voorts worden in de rechtszaal mondelinge bedreigingen geuit (en subtiele gebaren gemaakt, zoals een schietbeweging) jegens politiemensen die getuigen tegen een verdachte. Er worden bedreigingen geuit buiten diensttijd. Sommigen kunnen niet meer rustig in de buurtsuper hun boodschappen doen; anderen worden geconfronteerd met agressie tijdens een avondje uit. Soms worden politiemensen thuis met een bezoekje vereerd en overladen met dreigende taal.

Een tweede manier van bedreigen bestaat er uit dat men een ander de kwade boodschap meegeeft. Bedreigers komen naar

het politiebureau om verhaal te halen en zij vertellen collega's dat zij de betreffende politieman zijn kop zullen inslaan wanneer zij hem tegenkomen. Politie mensen krijgen op straat te horen: 'Als M. in de wijk komt, wordt hij afgemaakt!' Collega's worden in hun vrije tijd aangesproken. Zo zeiden twee hangjongeren tegen een politievrouw in de tram: 'Zeg, jij kent toch die politieman? Vertel hem maar dat zijn dagen geteld zijn!' Daarbij maakten de jongeren een snijdend gebaar langs hun keel. Ook gezinsleden mogen een 'boodschap overbrengen'. Zo krijgen hun kinderen tijdens een avondje uit te horen: 'Jij krijgt alleen een biertje van mij als je jouw vader vertelt dat hij mij verder met moet laten.'

De derde vorm van bedreiging gaat via de telefoon. Soms wordt er gebeld op een diensttelefoon, soms naar het huisadres. Het is onduidelijk hoe de bedreiger aan het telefoonnummer is gekomen. Deze bedreiging kan zich één enkele keer voordoen, maar het kan ook ontaarden in *stalking*. Zo werd een politieman de hele dag door gebeld, zelfs in zijn vrije tijd en op vakantie. Er kan per telefoon bedreigende taal worden geuit, in de trant van: 'Laat mij nooit meer opsluiten, anders weet ik jou en je gezin te vinden', maar het is even angstig als er alleen maar wordt gezwegen. Ook gezinsleden nemen uiteraard thuis de telefoon op en zijn daarmee eveneens onderwerp van bedreiging. Eenmaal nam een moeder van tweeëntachtig jaar oud de telefoon op: 'Uw zoon was net hier. Hij heeft wel veel klappen gehad, hè? Hoe is het nu met hem?'

Per post worden dreigbrieven naar het politiebureau gestuurd met bijvoorbeeld een dringend verzoek aan een specifieke politievrouw om een bepaalde zaak te laten vallen, 'omdat hij anders een paar vrienden zou sturen om de zaak te verbouwen, met mijn gezicht erbij'. Ook op het huisadres van politie mensen worden dreigbrieven bezorgd. Geschreven bedreigingen verschijnen in de publieke ruimte. Politieposten zijn wel beklad met bijvoorbeeld hakenkruizen en een duidelijke verwijzing naar een bepaalde politiefunctionaris. Een van de weinige incidenten die volop media-aandacht kregen, is de pop in de boom van een Amsterdamse achterstandswijk. In september 2003 vinden collega's op zaterdagavond een pop

opgeknoopt in een boom. De kartonnen pop is aangekleed en beschreven met de naam van de buurtregisseur, verschillende doodsbedreigingen en Hamas-verwijzingen, en er is een mes in de borst gestoken. Ook het transformatorhuisje naast de boom is beklad. Een week later hangt er een tweede pop.

Dan zijn er practical jokes. Grafstukken met de groeten van een bekende verdachte worden thuisbezorgd. Eenmaal struikelt een vrouw van een buitengewoon opsporingsambtenaar 's avonds op haar stoepje over een dood bokje. Het bokje heeft een rood kapje om zijn kop met een briefje daaraan: 'Radio Roodkapje is het bokje.' Enkele dagen daarvoor had de betreffende functionaris een piratenzender met deze naam opgerold. De man wordt verzekerd dat de komende kerstdagen voor hem en zijn gezin niet zoals anders zullen verlopen. Een andere politiemans vindt na een weekendje weg een plastic tas aan zijn voordeur met daarin landbouwgif en een dreigbrief. In weer een ander geval komt een achtjarig kind van een reeds bedreigde politiefunctiearis met poep besmeurd thuis.

Het bezoek aan huis vormt de volgende variant van bedreiging. Verhoudingsgewijze subtiel is de intimiderende werking van het (al dan niet opzichtig) volgen van een politiefunctiearis naar zijn privéwoning (het zogenoemde 'thuisbrengen'), het langzaam en diverse keren langsrijden. Bepaald niet subtiel is een bezoek aan het huisadres om de boel te vernielen. Regelmatig blijken privéauto's te worden bekrast of in brand gestoken, in sommige gevallen tot drie keer toe. Ook worden putdeksels en stenen door voorruiten gegooid. Tuinen van politiemensen worden onder handen genomen. Er zijn remleidingen van privéauto's doorgeknipt.

Al deze vormen van dreigen zijn al lang bekend en ze kwamen vroeger ook al voor. Nieuw is de spectaculaire toename van bedreigingen via internet. Opvallend is dat internet vooral gebruikt wordt door meer personen tegelijk die op enige wijze georganiseerd zijn en die onderling regelmatig contact hebben. Zij overleggen op fora van speciale websites. Opsporingsambtenaren die zulke groepen volgen in verband met mogelijke strafbare feiten, merken soms dat zijzelf onderwerp van gesprek zijn. Er blijken hele dossiers te worden

aangelegd: alle persoonlijke gegevens (huisadressen, telefoonnummers, kentekenplaten, gezinsleden, activiteiten, foto's) van opsporingsambtenaren worden uitgewisseld en verzameld. Een enkele keer mondt dit uit in directe (doods)bedreigingen. Zo kan er worden afgesproken om 'die verrader' op een bepaalde plaats 'te pakken' of een bezoekje te brengen aan diens huisadres. Eenmaal wordt opgeroepen een poederbrief te sturen aan verschillende opsporingsambtenaren, waarbij het geen bezwaar zou zijn om echte antrax te gebruiken.

Er zijn vervolgens ook gevallen waarbij de bedreigers niet de opzet hebben om hun intenties kenbaar te maken, maar waarbij ze op hun voornemens al worden betrapt. Rechercheurs horen via de telefoon of van een informant van plannen om henzelf of collega's een kopje kleiner te maken. Wanneer van een zeer gewelddadige en gevaarlijke verdachte vaak genoeg wordt gehoord dat hij de teamleider van een rechercheafdeling en zijn werknemers wel zal krijgen als hij veroordeeld wordt, dan beschouwen politiemensen dit als een reële bedreiging. Daarnaast komen via de verschillende Criminele Inlichtingeneenheden (CIE) regelmatig dreigingswaarschuwingen binnen. Informanten uit het criminele milieu melden dat individuen of groepen een aanslag op een politiefunctionaris voorbereiden. De betrokken politieambtenaar krijgt te horen dat hij direct zijn huis moet verlaten, omdat men bijvoorbeeld bezig is een handgranaat of vuurwapen te regelen om hem te vermoorden.

Tenslotte is het van groot belang om na deze griezelige opsomming van manieren om te dreigen, expliciet vast te stellen dat bedreigingen gericht op de privépersoon van politiemensen zelden of nooit gevolgd worden door werkelijk ernstig lichamelijk geweld. Evenwel: een *dreiging* met geweld (gericht op het privéleven) hoeft niet minder ernstig te zijn, zoals hieronder zal blijken.

Playing by the rules

Wie bedreigen nu politiemensen in de privésfeer? Er zijn ten

eerste bedreigingen opgetekend die afkomstig zijn uit de groepen naar wie de aandacht van de politie uitgaat: (criminele) allochtone jongeren, zowel van Marokkaanse als van Antilliaanse afkomst; hooligans; woonwagenbewoners; 'zwarte jongens' uit het (grootstedelijke) criminele milieu en personen die de lagere sporten van de criminele ladder bezetten (het 'criminele middenkader'); en personen die een piratenzender in de lucht hielden. Ten tweede zijn er individuen bij die niet duidelijk deel uitmaken van een sociale groepering. Daar zijn personen bij van wie kan worden aangenomen dat zij met psychische problemen te kampen hebben. En ten derde zijn er personen die bedreiging aanwenden om hun gram te halen omdat ze bijvoorbeeld (in hun ogen) ten onrechte bekeurd zijn.

Eerst dan de verschillende criminele milieus. De onderzoeksgegevens laten zien dat bedreigingen typisch een uitvloeisel zijn van een verstoring van de relatie zoals die bestaat tussen politiemensen en hun 'doelgroepen'. Aan deze relatie ligt een bepaalde mate van (verondersteld) vertrouwen ten grondslag. Schending van deze 'vertrouwensband' kan voor (groepen) personen die zich 'bedrogen' voelen aanleiding zijn om bedreigingen te uiten. Zo kan het voorkomen dat een politiefunctionaris veel te maken heeft met bijvoorbeeld voetbalhooligans, de bewoners van een woonwagenkamp of een groep criminele (allochtone) jongeren uit een bepaalde buurt. De betreffende politiemans of -vrouw kent deze personen en zij kennen hem of haar. 'De een weet wat ie aan de ander heeft.' Die modus vivendi duurt tot een van de partijen de 'spelregels' overtreedt. Men aanvaardt dus op zich dat de politie dient op te treden wanneer zij over de wettelijke schreef gaan, maar het optreden moet in hun ogen wel gerechtvaardigd zijn. Als de politie over de schreef gaat, wordt hier zwaar aan getild en dat kan, zoals blijkt, reden zijn de politiefunctionaris in zijn of haar privéleven te bedreigen.

Voorbeelden. De meeste korpsen in een regio waarbinnen een profvoetbalclub actief is waarvan de aanhang de naam heeft gewelddadig te zijn, hebben een 'hooliganspecialist'

aangesteld. Deze houdt de betreffende groep hooligans in de gaten; hij is gedurende wedstrijden in (en om) het stadion te vinden en reist ook vaak mee naar uitwedstrijden. De hooligans kennen de politiefunctionaris van gezicht en bij naam, en hij kent veel van hen ook van gezicht en bij naam. Men groet elkaar, ook buiten de wedstrijden om, en maakt als het uitkomt een praatje. Als hooligans voor, tijdens of na de wedstrijd ontoelaatbaar gedrag vertonen, worden deze personen aangehouden. Dit wordt zowel door de hooligans die worden aangehouden als door de overigen beschouwd als *all in the game*. Zij waarderen dat de politie hen met open vizier tegemoet treedt en niet op elke slak zout legt: 'Hou je je te veel met "kruimelwerk" bezig, dan ben je in de ogen van de hooligans een lafaard/verrader.' Ook kan men het waarderen wanneer de politiefunctionaris een van de 'grote jongens' durft aan te pakken. 'Je speelt in feite een subtiel spel met de supporters dat draait om het bewaren van vertrouwen. Eerlijkheid is van het grootste belang. Krijgen de hooligans lucht van iets wat erop zou kunnen duiden dat ik niet eerlijk ben geweest, dan ontstaan er problemen.'

Een dergelijk probleem deed zich bijvoorbeeld voor toen onder een groep hooligans het gerucht ging dat de in hun ogen altijd betrouwbare en eerlijke 'supportersman' van de politie binnen hun groep een informant zou hebben geworven. Deze overtreding van de ongeschreven regels van het kat-en-muisspel tussen hooligans en de politie heeft de nodige (ernstige) bedreigingen aan het adres van de betrokken politiefunctionaris tot gevolg: 'Op internet werd getracht achter mijn huisadres te komen. Ook werd ik op internetsites rechtstreeks bedreigd.' Deze bedreigingen hebben tot gevolg dat het huis van de betrokken politiefunctionaris onder camerabewaking wordt geplaatst en hij krijgt een tijdje een dienstauto mee naar huis. Over de impact van de bedreigingen zegt hij: 'Toen ik mijn vrouw vertelde wat er gaande was, zei ze: "Dan hou je er maar mee op." Mijn kinderen liet ik in het ongewisse. [...] Het anonieme karakter van de bedreigingen is het meest beangstigende en frustrerende. De bedreigingen zijn niet tastbaar en het blijft onduidelijk wie er nu precies

achter zit. En ik had het niet over mezelf afgeroepen. Als een van mijn collega's daadwerkelijk informatie aan de hooligans had doorgespeeld, dan kan het bij wijze van spreken morgen weer gebeuren.'

Een volgend voorbeeld heeft betrekking op bedreigingen aan het adres van een rechercheur door bewoners van een woonwagenkamp. Nadat gemeenteambtenaren en ook wethouders herhaaldelijk agressief zijn tegemoet getreden, acht de regionale korpsleiding de tijd rijp om het woonwagenkamp in te gaan. Enkele dagen voor de geplande actie komt er echter over de tap (oftewel afgeluisterde telefoon) informatie binnen die erop duidt dat er binnen het korps een lek moet zijn. Om de geplande actie behoorlijk te kunnen uitvoeren, wordt tot direct handelen overgegaan. Een rechercheur die jaren eerder als wijkagent veel met de kampbewoners te maken heeft gehad, gaat als een van de eersten het woonwagenkamp binnen en geeft zijn collega's de nodige informatie over woonadressen en personen. 'Ik wees aan: die is die, hij woont daar enzovoort, want ik kende de meeste bewoners.' In de ogen van de woonwagenbewoners heeft dit optreden de man die tevoren als betrouwbaar en oprecht te boek stond tot een verrader gemaakt. Bij een toevallige ontmoeting tussen de rechercheur en een woonwagenbewoner op de markt waar hij boodschappen doet, krijgt de rechercheur te horen: 'We weten waar je woont en dat je kinderen hebt. En jij of zij gaan eraan!' De rechercheur neemt de bedreigingen serieus: hij weet dat deze mensen in staat moeten worden geacht hun bedreigingen uit te voeren. De korpsleiding ziet echter af van een strafrechtelijke aanpak en wil vooral niet te veel ruchtbaarheid aan de zaak geven. Zij staat de rechercheur toe zijn dienstwapen voorlopig mee naar huis te nemen en er wordt gezorgd voor extra surveillance door de straat waar de rechercheur woont. Wanneer de rechercheur merkt dat het hierbij blijft, stapt hij zélf op de persoon af van wie hij vermoedt dat hij het brein achter de bedreigingen is. In het open gesprek dat volgt, geeft de rechercheur de woonwagenbewoner te verstaan het onbestaanbaar te achten dat zijn gezin onderwerp van de bedreigingen is. Vanaf dat tijdstip is het met de bedreigingen afgelopen.

Een volgend voorbeeld komt van een politiefunctionaris die door Antilliaanse jongeren wordt bedreigd. De betreffende politieman is als wijkagent en 'contactpersoon' werkzaam in Den Helder, een stad met een grote Antilliaanse gemeenschap. Als contactpersoon begeeft hij zich in burger in zijn wijk om zo op een vertrouwenwekkende manier in contact te komen met de Antilliaanse bewoners. Ook in dit geval geldt: de politieman kent veel van de Antilliaanse jongens uit zijn wijk van gezicht en bij naam hij wordt vanwege zijn open opstelling door de Antilliaanse jongens geaccepteerd als iemand die bij de wijk hoort. De zorgvuldig opgebouwde informatiepositie van de politiefunctionaris wordt van de ene op de andere dag aan het wankelen gebracht nadat hem door een leidinggevende is opgedragen in uniform deel te nemen aan een grote fouilleeractie in een buurthuis. Hij wordt bij deze actie geacht de personen aan te wijzen die weleens het een of ander op zak zouden kunnen hebben. Er wordt een aantal Antilianen opgepakt. Dit heeft als gevolg dat de politieman door de Antilliaanse gemeenschap, althans het deel waarmee hij dagelijks van doen heeft, als verrader wordt bestempeld. Hij heeft hen 'verlinkt'. Niet lang na de fouilleeractie worden de ruiten van de surveillanceauto van de politieman door Antilliaanse jongens met stenen ingegooid. Een aantal dagen later vernemen collega's van een Antilliaanse buurtbewoner dat de politieman zal worden 'afgemaakt' wanneer hij zich nog eens in de wijk vertoont. Bij wat zijn laatste ronde door de wijk wordt kan een fysieke aanval door enkele Antilliaanse jongens inderdaad ternauwernood worden voorkomen. Wanneer het gerucht dat de politieman een volgend bezoek aan de wijk met de dood zal moeten bekopen steeds sterker wordt, vraagt hij zijn wijkteamchef om overplaatsing. Deze wil hem niet laten gaan: de overplaatsing geschiedt pas na ingrijpen door de districtschef.

In andere steden hebben zich vergelijkbare gevallen van bedreiging voorgedaan waarbij Marokkaanse jongeren betrokken waren. Een teamchef: 'Er was in sommige wijken in Culemborg de afgelopen jaren een soort machtsspel ontstaan tussen overheid - gemeente en politie - enerzijds en de jongeren anderzijds.

De jongeren vonden dat de wijk van hen was en de overheid wilde vooral laten zien dat de orde werd gehandhaafd. De agenten van Culemborg zijn om de buurt te heroveren de wijk Terweijde in gegaan, vaak ook te voet of op de fiets. Zij hebben veel bekeuringen uitgeschreven en de jongeren stevig aangepakt. De reactie laat zich raden. Jongeren vonden dat de politie weg moest blijven en richtten hun agressie op de uitvoerende agenten. Er hebben zich enkele incidenten voorgedaan waarbij agenten zijn beledigd, bedreigd en mishandeld. Hierbij is door jongeren geroepen dat zij ervoor zouden zorgen dat de specifiek met naam genoemde agent zijn pet aan de kapstok kon hangen. Er zijn enkele namen van agenten op muren en pleinen geschreven met een (doods)verwensing erbij. Privé-auto's van agenten zijn vernield. Enkele agenten zijn door deze jongeren per auto gevolgd toen zij na de dienst naar huis reden. Verder was een tendens te zien dat verdachten die door agenten met geweld werden aangehouden meteen na hun invrijheidstelling aangifte deden van mishandeling. Van een daartoe bestemde klachtenregeling werd nauwelijks gebruik gemaakt, terwijl daarop wel was gewezen. Ik kreeg de indruk dat advocaten van betrokken jongeren hierop aanstuurden.'

Tenslotte een angstaanjagend voorbeeld van het doorbreken van de ongeschreven regels in de relatie tussen de politie en de georganiseerde misdaad. Een rechercheteam houdt al een tijdje een groep personen in de gaten van wie betrokkenheid bij een reeks gewapende overvallen wordt vermoed. Hierbij worden telefoons afgetapt en de betrokkenen staan onder voortdurende observatie. Deze opsporingsmethode levert na enige tijd voldoende informatie op om over te gaan tot het doorzoeken van een loods waar de groep personen vaak te vinden is. De politie weet dat deze loods binnenkort zal moeten dienen als ruimte voor het sluiten van een grote drugsdeal. Bij doorzoeking wordt afluisterapparatuur aangetroffen waarmee het vermoeden wordt bevestigd dat een andere groep criminelen, die door hetzelfde rechercheteam ook al een tijdje in de smiezen wordt gehouden, van plan is de eerstgenoemde groep te overvallen en van zijn pasbinnengehaalde partij cocaïne te

beroven. Met de bedoeling de hele zaak 'stuk' te maken, lijkt het de betrokken rechter-commissaris een goed idee de naam van de groep die de overval op hun collega's beraamt, op een stuk papier in de loods achter te laten, met daarbij gevoegd de waarschuwing dat ook deze groep zijn oog op de partij cocaïne heeft laten vallen. Dit optreden heeft een dramatisch gevolg.

Een dag na de doorzoeking van de loods wordt de leider van de groep die een overval op de loods heeft gepland in zijn woonplaats doodgeschoten. Nadat de overige leden van deze groep er op de een of andere manier achter zijn gekomen dat hun namen op een briefje in de loods zijn achtergelaten, richt hun woede zich op het rechercheteam. De leden van het team kennen de betreffende criminelen en dit geldt ook andersom. Er is altijd sprake geweest van een redelijk goede verstandhouding over en weer, maar die is nu grondig verstoord. De leider van het rechercheteam wordt thuis opgebeld, waarbij de persoon aan de andere kant van de lijn zwijgt. Bovendien wordt hij op de route van en naar zijn werk dagelijks door een auto gevolgd.

Vlak voor de behandeling van de hele zaak ter zitting wordt de teamleider ontboden op het bureau, waar hem in aanwezigheid van de korpschef wordt medegedeeld dat de CID over informatie beschikt waaruit blijkt dat er 'in het milieu' een geldbedrag is betaald om hem te vermoorden. Dit heeft tot gevolg dat er rondom de zitting, waarbij de teamleider als getuige moet optreden, strenge veiligheidsmaatregelen worden genomen. Deze maatregelen voorkomen overigens niet dat door vrienden en familieleden van de doodgeschoten crimineel ook in de rechtszaal nog de nodige bedreigingen worden geuit. Buiten de rechtszaak komt het voornamelijk op de betrokkene zelf aan om zichzelf en zijn gezin te beschermen. Hij neemt zijn dienstwapen mee naar huis, neemt een geheim telefoonnummer en let extra op wanneer hij na zijn werk naar huis rijdt, waarbij hij veel verschillende routes neemt. Wel zorgt zijn chef voor een mobiele telefoon waarmee in geval van nood direct een arrestatieteam kan worden ingeschakeld.

De bedreigingen aan het adres van de politieman stoppen pas nadat figuren uit de hogere criminele echelons de

bedreigers duidelijk hebben gemaakt dat zij daardoor veel te veel de aandacht van de politie op zich vestigen. Ook een toevallige ontmoeting tussen de politiefunctionaris en een van zijn bedreigers in een huis van bewaring draagt bij tot het stoppen van de bedreigingen, aldus betrokkene: 'Ik kwam hem daar tegen en hij vroeg mij: "Slaap je nog rustig?" Toen heb ik hem gezegd dat ik ook wel wist hoeveel kinderen hij had.'

Individuele ergernis

Het is opvallend dat in geen van de onderzochte gevallen de bedreigers het doel hebben gehad een politieman of -vrouw te bewegen *iets te doen*. Bedreigingen aan het adres van politiemensen hebben meestal afschrikking als doel; ze dienen om de betreffende politiemensen ertoe te bewegen om iets *na te laten*. Daarom worden er vaak bedreigingen geuit in de trant van: 'Als je dat doet (of: 'Als je dat de volgende keer wéér doet'), dan weten we je te vinden.' De hiervoor gepresenteerde gevallen van bedreiging uit criminele milieus waren instrumenteel van aard en bijna altijd een *reactie* op een bepaald politieoptreden.

In gevallen waarbij individuen de politie bedreigen gaat het veeleer om een expressieve uiting van ergernis, verontwaardiging of wraak. In dat laatste geval gaat het om zaken waarbij individuen zich door een politieman of -vrouw onrechtvaardig behandeld, onheus bejegend of ten onrechte benadeeld voelen. Zo tekenden wij een geval op waarin een politieman buiten diensttijd (in burger) een wegpiraat op de bon slingert, na zich te hebben gelegitimeerd. Niet lang na dit voorval wordt in een nacht de privéauto van de betreffende politieman voor zijn huis in brand gestoken.

Een ander geval betreft een politiefunctionaris die in zijn functie als hulpofficier van justitie herhaaldelijk met dezelfde verdachte is geconfronteerd. Hij vertelt: 'Vanaf dat moment was ik de gebeten hond en begon die persoon op diverse tijden naar het bureau te bellen en naar mij te vragen, waarbij zij dreigende taal uitte of helemaal niets zei en de lijn bezet hield. De bedreigingen gingen toen nog over het

feit dat zij de politieauto zou beschadigen wat ook is gebeurd, meerdere malen zelfs. [...] De bedreigingen aan mij persoonlijk gingen later zover dat zij naar mijn huis belde. Wanneer mijn kinderen, toen ongeveer tien en acht jaar oud, de telefoon opnamen, werd er óf niets gezegd, óf gedreigd. Ook werd mijn echtgenote bedreigd met feitelijkheden zoals dreigen de kinderen wat aan te doen of de ruiten van de woning in te gooien. Na een weekendje weg kwamen we thuis en hing er een plastic tas aan de deurklink met een paar flesjes landbouwgif en een briefje met bedreigingen. Mijn auto, geparkeerd onder de carport, werd met zoutzuur en zwarte verf bewerkt. De bedreigingen gingen op een gegeven moment zover dat ze duidelijk tegen mijn gezin waren gericht en niets meer met mijn functioneren als politieman te maken hadden.'

Nog meer voorbeelden waarbij de wraakoefening leidt tot stalking. 'In april 2004 werd 's nachts mijn privé-auto voor de deur van mijn woning opzettelijk in brand gestoken. Ik koppelde deze brandstichting aan een bekeuringssituatie van een dag daarvoor, waarbij ik een mij bekende crimineel een tweetal bekeuringen had gegeven vanwege verkeersovertredingen. In juni en augustus brandden respectievelijk mijn tweede en derde privé-auto ook voor de deur van mijn huis totaal uit als gevolg van brandstichting. U zult begrijpen dat deze drie gebeurtenissen een enorme impact op mij, maar vooral op mijn gezin hebben gehad. Het onderzoek naar aanleiding van deze brandstichtingen duurt nog steeds voort en als gevolg van deze branden en de dreiging die daaruit voortvloeide, zijn zowel mijn vrouw als ik enkele maanden uit de dienst geweest. Mijn huidige auto parkeer ik nog steeds niet voor mijn woning, maar breng ik elke dag naar een politiebureau in de buurt van mijn huis,' aldus een respondent.

Een collega uit een ander korps vertelt: 'Enkele jaren geleden ben ik privé bedreigd door een man die vlak bij mij woont. Het betreft een boer tegen wie ik proces-verbaal had opgemaakt vanwege het illegaal uitrijden van mest. Tijdens het uitlaten van mijn (dienst)honden in de buurt - ik was in de betreffende periode diensthondgeleider - heeft een zoon van de betrokken boer mij geprobeerd aan te rijden met een tractor.

Van dit voorval is aangifte van poging tot doodslag gedaan. De zoon is aangehouden, maar het Openbaar Ministerie heeft vervolgens de zaak geseponneerd. Nadien ben ik langdurig voorwerp van pesterijen geweest als ik de betreffende zoon of een van de andere zoons tegenkwam. Zij hadden immers gewonnen. Vanuit de districtsleiding werd weinig tot niets gedaan, ik moest de confrontatie maar uit de weg gaan. Overigens is een collega-hondengeleider, die bij mij in de buurt woont, hetzelfde overkomen. Ook aan deze zaak wordt weinig door de districtsleiding gedaan.'

Wanneer sprake is van een anonieme bedreiging blijft het doel dat de bedreiger voor ogen staat veelal in het midden. Als de betreffende politieman of -vrouw een telefoontje waarbij aan de andere kant van de lijn wordt volstaan met de melding 'jij gaat er binnenkort aan' niet kan duiden, houdt het op. Een politieman uit Midden-Nederland: 'Tussen mei en december 2003 zijn in de nacht drie keer stenen gegooid op mijn privéauto die geparkeerd stond op eigen terrein. Ook is mijn auto een keer in brand gestoken. Later dat jaar vloog er een grote steen door mijn huiskamerraam, waar ik net achter had gestaan, waardoor flink wat schade ontstond. Uiteraard is er onderzoek gedaan naar de dader(s), echter zonder resultaat. Dit onderzoek is gedaan zowel in de werkomgeving als in de privésfeer. Er is geen aanwijsbare reden te vinden waarom mijn gezin en ik hiervan het slachtoffer zijn geworden, maar ik ga ervan uit dat het op de een of andere manier verband houdt met mijn werkzaamheden. Het gevolg van dit alles is in ieder geval geweest dat ik sterk overwogen heb om een andere functie te vragen bij mijn werkgever, omdat ik merkte dat mijn optreden op straat zeer terughoudend was geworden. Dit gevoel neemt wel af naarmate de tijd verstrijkt, maar helemaal kwijt raak je het niet. Er is nog steeds een gevoel van bedreiging bij ons, omdat we de voorvallen nog steeds geen plekje kunnen geven. De ellende kan zo weer beginnen.'

In het geval van bedreigingen door een persoon die in een 'verwarde toestand verkeert', is de beweegreden niet als instrumenteel of expressief te classificeren. Een politieman uit Brabant vertelt: 'Ik woon sinds 1989 met mijn gezin in

hetzelfde huis, in een omgeving waar iedereen iedereen kent. In 1992 kregen wij nieuwe overburen. Op zich niets aan de hand. Alleen de geestelijke-gezondheidstoestand van de jongste zoon van het gezin is niet helemaal goed. Na verloop van jaren bleek dat de zoon een hekel heeft aan politieagenten. Midden jaren negentig begon hij mij uit te schelden als hij mij zag. Het maakte niet uit of ik in burger was en de honden uitliet of dat ik in uniform door het centrum liep. In 1998 verzocht zijn vader assistentie van de politie omdat zijn zoon opstandig was. Tijdens dit bezoek deelde hij mede dat hij buitenspiegels van politieauto's zou vernielen en ruiten van het bureau zou ingooien. Tevens deelde hij die collega's mede dat hij een politieagent wist te wonen (wijzend naar mijn woning) en dat hij die en zijn kinderen aan het mes zou rijgen. Ook heeft hij later nog naar het bureau gebeld om te vertellen dat hij een wapen zou gaan kopen om collega's om te leggen.

Na in 1999 collega's na een valse melding van overlast met een mes te hebben bedreigd, belde de jongen in 2001 bij mij aan. Ik was op dat moment niet thuis. Toen mijn echtgenote nietsvermoedend de deur opendeed, stond hij voor de deur en werden haar de nodige verwensingen naar het hoofd geslingerd. In juli 2004 werd mijn auto door hem vernield. Erger kon worden voorkomen doordat een andere overbuurman het had gezien en hem weggestuurd heeft. Op zaterdag 4 december 2004 stond de jongen weer bij ons voor de woning met een boomstam in zijn handen. Hiermee heeft hij toen van de woonkamer drie ruiten ingeslagen. Vervolgens vernielde hij met de boomstam ook opnieuw mijn auto. Die jongen heeft een hekel aan de politie en ik ben het slachtoffer omdat hij mij weet te wonen.'

Wat is er met de bedreigingen gebeurd?

Veel politiemensen die zich bedreigd voelen in de privé-sfeer melden dit allereerst bij hun direct leidinggevende. Deze geeft dit soms door aan het hogere leidinggevende kader, afhankelijk van de (vermeende) ernst van de bedreiging, maar vaak ook niet. De korpsleiding is dus lang niet altijd op de

hoogte. Soms bereikt het 'nieuws' van een bedreiging de betreffende politieambtenaar juist van hogerhand, wanneer de chef meedeelt dit in ander rechercheonderzoek of via informanten van inlichtingeneenheden een bedreiging jegens hem aan het licht is gekomen.

In overleg met de bedreigde politiefunctionaris en eventueel diens partner worden ad-hoc veiligheidsmaatregelen getroffen. Die variëren enorm. In veel gevallen wordt vrijwel direct - meestal op advies van de chef - het dienstwapen mee naar huis genomen. De beveiliging bestaat er ook uit dat collega's politiemensen thuis ophalen om naar het bureau te gaan en ook weer netjes thuisbrengen. De bedreigden vinden dit vaak een weinig zinvolle onderneming, omdat de bedreigers toch al weten waar zij wonen. Er kan verder tijdelijke extra surveillance plaatsvinden in de omgeving van de woning van de bedreigde politieambtenaar, maar een volledig observatieteam in de struiken is ook geen zeldzaamheid. Technische preventie, in de vorm van camera's, extra buitenverlichting, kogelwerend glas en verzekerde deuren in de woning, worden toegepast. In zeer kritieke situaties moeten de politiefunctionaris en diens gezin tijdelijk onderduiken in een hotel of vakantiewoning, op kosten van het korps. Een enkele keer is een reis naar het buitenland voor enkele weken noodzakelijk. Sommige agenten en hun gezinnen worden in een soort 'getuigenbeschermingsprogramma' geplaatst. Ze verhuizen dan en krijgen een andere identiteit aangemeten, net zoals criminelen die tegen hun voormalige chefs of collega's hebben getuigd en daardoor gevaar lopen. Op iets langere termijn wordt gekeken hoe persoonlijke informatie, zoals kentekens en gemeentelijke basisadministratiegegevens, kunnen worden afgeschermd.

Naast beveiliging van de bedreigde politieambtenaar en diens gezin bestaat er ook personele zorg. Zo zijn er bedrijfsopvangteams, bedrijfsartsen, psychologen en maatschappelijk werkers bij wie men terecht kan. Ook steun van directe collega's wordt vaak genoemd. Bedreigde politiemensen krijgen meestal ook financiële steun van het korps als zij materiële schade hebben geleden. Af en toe wordt naar

aanleiding van bedreigingen een speciaal bijstandsteam samengesteld. Dit team 'slaapt' gedurende de periode dat de bedreiger gedetineerd is en kan daarna worden 'gewekt'.

De bedreigde politiemensen en het korps treden wisselend op tegen de bedreiger(s). Een enkele keer stapt een moedige politieman er zelf op af. Hij laat zien dat hij niet te intimideren is. Ook leidinggevenden reageren verschillend. Veel directe chefs, maar ook leden van de korpsleiding, zien het als hun verantwoordelijkheid om te laten zien dat het bedreigen van 'hun' mensen absoluut onacceptabel is. Bedreigers worden persoonlijk opgezocht. In één geval worden drie wijkagenten met de dood bedreigd door een criminele familie die het niet eens is met de toegenomen politieaandacht. 'De familie is vervolgens door de districtschef en de teamchef thuis bezocht en hun werd beloofd dat als er ook maar iets gebeurde met een van ons drieën, zij de eersten zouden zijn die zouden worden opgezocht. Op de vraag van de familie of dat ook een bedreiging was, werd geantwoord dat dit geen bedreiging was, maar een belofte.'

Daarnaast wordt een nog hardere aanpak van de bedreigers(groepen) gezien als het antwoord. Het eerder beschreven 'pop in de boom-incident' in Amsterdam heeft aanleiding gegeven tot groot machtsvertoon. De politie ging met man en macht door de wijk heen om te laten zien dat zij 'de straat' niet kwijt is en deze bedreigingen niet tolereert. De politie refereert ook graag aan de norm dat 'als je één politieman bedreigt, je de hele organisatie op je nek krijgt. Dus je denkt wel drie keer na voordat je een politieman bedreigt.'

Desondanks blijkt onder bedreigde politiemensen juist ook veel teleurstelling te bestaan over de reactie van het korps. Ze vinden dat hun bedreigingen door de leidinggevenden niet serieus worden genomen. Zij menen dat er onvoldoende maatregelen worden getroffen om hen op te vangen en hun veiligheid te bieden. 'Ik voel me in de steek gelaten.'

Dat de leiding niet ingrijpt kan ook te maken hebben met tegengestelde belangen. Een voorbeeld. Een politieman heeft een zoon die op een gegeven moment toevallig criminele

activiteiten ziet plaatsvinden. Hij vertelt het aan zijn vader, die ermee naar zijn leidinggevenden gaat. Hij bedingt dat zijn zoon hier helemaal buiten gelaten zal worden. Een groot strafrechtelijk onderzoek volgt en de 'criminelen' komen er toch achter (hoe is nog steeds onduidelijk) dat de zoon van de politiemans de 'verklikker' is geweest. Dit leidt tot allerlei bedreigingen, tot en met het doorknippen van remleidingen van de auto van de zoon toe. In de criminele organisatie bevindt zich een politie-informant die dit laatste op zijn geweten heeft. Er wordt door de politieleiding een afweging gemaakt en die valt zo uit dat het belang van het hebben van een informant groter wordt geacht dan dat van de politiemans en zijn zoon. De dader wordt dus niet vervolgd.

De aangiftebereidheid van bedreigde politiemensen varieert. Sommigen hebben vanwege een teleurstellende ervaring de indruk dat er binnen het korps toch niets mee gedaan wordt en laten het achterwege. Anderen worden juist door hun chef gestimuleerd om aangifte te doen. Bedreigen is een strafbaar feit, dat in aanmerking komt voor vervolging en berechting. Men heeft de indruk dat het nu sneller serieus wordt genomen. Wat zijn zoal de overwegingen om al dan niet aangifte te doen? Tegen pleiten de volgende opmerkingen van een geïnterviewde: 'Misschien raakt die bedreiger dan nog wel meer opgefokt. Wat nu als hij daardoor een paar jaar moet zitten? Dan heeft hij alle tijd om te broeden op wat ik hem heb aangedaan en staat het nog altijd tussen ons in. Zijn houding naar mij toe zal er, als hij vrijkomt, bepaald niet op vooruit zijn gegaan. Dan heb ik misschien nog wel meer van hem te vrezen.'

De aangiftebereidheid is bovendien afhankelijk van de hoeveelheid bewijs. Als een bedreiging relatief eenvoudig is terug te voeren is op een bepaalde persoon of groep, weten politiemensen dat er makkelijker strafrechtelijk iets aan te doen is en zien zij het nut van aangifte doen meer in.

Indien er een strafrechtelijk onderzoek volgt, is er vaak discussie over de vraag wie dat op zich neemt: het team van de bedreigde politiefunctionaris of een speciaal rechercheteam? Over het algemeen wordt het wenselijk geacht een apart strafrechtelijk onderzoek te verrichten. Wanneer bedreigingen

geuit worden naar aanleiding van bestaand opsporingsonderzoek jegens een individu of groep, kunnen de resultaten van het aparte onderzoek naar de bedreigingen later worden bijgevoegd in de zaak tegen de verdachte. Als het tot een veroordeling van de bedreiger komt, vormt dat voor veel bedreigde politiemensen een genoegdoening. Vaak blijken onderzoeken echter een lang slepende zaak, waarbij veel bedreigden het gevoel hebben dat er weinig prioriteit aan hun zaak wordt gegeven. Ook bestaat de indruk dat het onderzoek doodbloedt wanneer de hitte van het moment voorbij is en de aandacht is geluwd.

Waar in veel gevallen dus in beginsel een korps wel adequaat reageert op bedreigingen van politiemensen, wordt het ontbreken van structurele maatregelen als een probleem ervaren. We kwamen hetzelfde tegen in het vorige hoofdstuk over politici en bestuurders, en het komt in de volgende hoofdstukken ook steeds weer aan de orde. Het gevoel in de steek gelaten te worden door politie en justitie maakt politiemensen kwetsbaar. Eenduidige richtlijnen zouden een erkenning van het probleem betekenen en tevens de bedreigde politiemensen iets in handen geven om zich op te beroepen. In het Amsterdamse korps is in aanvulling op bestaande protocollen een checklist opgesteld. Hierin worden richtlijnen gegeven ten aanzien van het strafrechtelijk onderzoek naar de bedreigingen, de te nemen beveiligingsmaatregelen en de personele zorg. Dit is bij ons weten het enige korps waar een dergelijke maatregel is genomen.

Uitwijken

Hiervoor bleek al dat sommige politiemensen zelf op hun bedreiger af stappen. Ook kunnen bedreigingen leiden tot woede bij de bedreigde politiefunctionaris. 'Waar haalt hij het lef vandaan om mij op deze manier te bedreigen?' Dit kan een harder, disproportioneel optreden tot gevolg hebben. Het tegenovergestelde is vaker het geval. Politiemensen treden eerder terug wanneer zij in een potentieel bedreigende situatie terecht kunnen komen. 'Vandaag ga ik daar maar niet

heen, dat is te link.' Ook kijken bedreigde politieambtenaren soms 'de andere kant op' of waken zij ervoor te vaak een 'kinderachtig proces-verbaal met naam erboven te schrijven'. Bepaalde zaken worden liever aan collega's overgelaten.

Regelmatig vertellen respondenten dat zij na een ernstige bedreiging geruime tijd ziek thuis hebben gezeten. 'Ik kon het niet meer aan. Ik was in staat zelf naar die man toe te stappen. Toen zag ik in dat het niet langer ging.' Men heeft last van vermoedheidsklachten, bezoekt bedrijfsartsen en -psychologen. 'Je weet op een gegeven moment niet meer wat je serieus moet nemen, je gaat overal spoken zien. Je voelt je nooit meer vrij, je hebt nooit meer rust.' Vooral wanneer een bedreiger heeft vastgezeten en weer vrijkomt, is de bedreigde politiefunctionaris alert. Tijdens hun werk speelt bij bedreigde politiemensen thuis door het hoofd: 'Als ik aan het werk ben, denk ik steeds: er zal thuis toch niets gebeuren.'

Indien de steun vanuit de politieorganisatie in de ogen van de bedreigde politieambtenaar te wensen overlaat, kan het nut van diens functioneren ter discussie komen te staan. Reden voor sommigen om een andere functie binnen de politieorganisatie - vaak met minder rechtstreeks contact met burgers - te gaan bekleden of ontslag te nemen. Uiteraard wordt deze beslissing ook beïnvloed door de manier waarop het thuisfront reageert. 'Dit is het niet meer waard' vindt de familie soms.

Zolang het gaat om het beroepsrisico zegt men: 'Daar kan ik mee omgaan, maar als ze aan je gezin komen, wordt het menens.' Bedreigde politiemensen vinden dat hun partner en kinderen niet hebben gekozen voor dat beroep en er daarom ook niet de gevolgen van zouden moeten ondervinden. Partners zijn vaak wel wat gewend, maar ernstige bedreigingen die gericht zijn op de 'persoon' in plaats van op het 'pak', kunnen leiden tot grote zorgen: 'Als jij tien uur aan het werk bent, zit ik tien uur in de zenuwen.' Dit leidt er weer toe dat politiemensen thuis niets over de bedreigingen vertellen. 'Het was dat ik de burens moest vertellen dat er bij hen in de woonkamer een camera zou worden geplaatst, anders had ik het liefst ook mijn vrouw niets gezegd.' Niets vertellen om de

partner niet nog ongeruster te maken wordt hun niet altijd in dank afgenomen. Er kunnen spanningen en relatieproblemen uit voortkomen. Kinderen worden nog vaker ontzien. Vooral plotseling onderduiken is vooral voor kinderen zeer ingrijpend.

Bedreigingen kunnen er ook toe leiden dat de politiefunctionaris zijn leven anders gaat inrichten. 'Ik raadpleeg sommige internetadressen niet meer thuis en vertel ook mijn kinderen dat niet te doen, omdat ik niet wil dat ze achter mijn IP-adres komen.' Of na verscheidene brandstichtingen zegt: 'Ik parkeer nog steeds mijn auto niet thuis, maar bij het politiebureau in de buurt.' In laatste instantie kan deze angst leiden tot verhuizing, overplaatsing of (na lang aandringen van familie en vrienden: 'Hou er toch mee op') ontslag nemen.

Samenvatting

De Nederlandse politie heeft te maken met allerlei soorten van bedreiging. Die (doods)bedreigingen worden gedaan via directe mondelinge mededeling, via de telefoon, per brief of gewoon op straat als de familie boodschappen doet. Er is verder sprake van onaangename bezoeken aan huis waarbij attributen worden achtergelaten. Er kunnen ook echt wapens aan te pas komen, maar dat is zeldzaam.

Volgens onze geïnterviewden is het bedreigen van politiemensen iets van alle tijden en is er geen objectief houvast (bijvoorbeeld wanneer de politieorganisatie bedreigingen zou registreren) voor de bewering dat het verschijnsel daadwerkelijk is toegenomen. Uit de berichten die daarover in de media verschijnen, valt ook niet zoveel over eventuele toename op te maken en dat wordt mede veroorzaakt door de begrijpelijke terughoudendheid van de politie om daar publiekelijk mededeling van te doen. Het zou mensen immers op een idee kunnen brengen. Het lijkt wel duidelijk dat de opkomst van internet voor meer bedreigingen via dit medium heeft gezorgd. Tot nu is in Nederland de aankondiging politiemensen fysiek schade aan te doen nog niet in daden

omgezet. Anders dan bijvoorbeeld in Ierland zijn doodsb bedreigingen jegens politiemensen nog nooit uitgevoerd.

Als het om bedreigingen gaat die uit een groep voortkomen, worden de volgende criminele milieus genoemd: criminele (allochtone) jongeren, en die zijn vooral van Marokkaanse als van Antilliaanse afkomst; voetbalhooligans; woonwagenbewoners; 'zwarte jongens' uit het (grootstedelijke) criminele milieu en het 'criminele middenkader'; Hells Angels; radiopiraten. Het gebeurt ook door individuele psychisch gestoorde personen en wraakzuchtige individuen.

De beweegredenen om te dreigen zijn anders bij groepen dan bij individuen. Wanneer de bedreiging uit een groep komt, is dit vrijwel altijd een reactie op een verstoring van een eerder bestaand modus vivendi met de politie. De ongeschreven omgangsregels die de groep een zekere mate van vrijheid lieten, zijn met een actie van de politie doorkruist en daar reageert men nu op. Het instrumentele doel van de bedreigende actie is om bewegingsvrijheid te heroveren. Als de bedreiging afkomstig is van individuen, gaat het eerder om de expressie van ergernis of wraakzucht. Men voelt zich onheus bejegend of onrechtvaardig behandeld.

In dit onderzoek blijkt dat sommige politiefunctionarissen in staat zijn om door dapper en voortvarend optreden zelfstandig een einde aan de bedreigingen te maken. Volgens de hier gepresenteerde gegevens doen velen dat niet en zij reageren door het probleem uit de weg te gaan of aan collega's over te laten. Wanneer ook de korpsleiding niet adequaat optreedt - en dat is volgens veel van de geïnterviewden het geval - ontstaat een situatie waarin de rechtsstaat gevaar loopt: de politie laat sommige criminele organisaties of angstaanjagende misdadigers ongemoeid als gevolg van intimidatie, of er wordt aan de eisen van de bedreigers toegegeven. De bedreigers nemen waar dat intimidatie loont. En zo ontstaat gemakkelijk een vicieuze cirkel.

Hoofdstuk 4 - Advocaten

Op 31 mei 2001 wordt er een bomaanslag gepleegd op het kantoor in Achter Sint Pieter van de Utrechtse strafpleiter P. Bovens. Op het moment van de ontploffing is er gelukkig niemand in het pand aanwezig, dus slachtoffers vallen er niet. Was dit een poging om de advocaat te vermoorden of niets meer dan een bedreiging? Anno 2005 is nog steeds niet duidelijk wie de dader is: het politieonderzoek heeft vooralsnog geen resultaten opgeleverd.

Het is niet de eerste keer dat Bovens bedreigd wordt. Dit overkwam hem al eerder toen hij in de jaren negentig een verdachte van de bloedige overval op een Albert-Heijn filiaal in Oosterbeek bijstond. En ook zijn cliënt in de zogenoemde Dordtse cocaïnezaak uitte bedreigingen aan het adres van de strafpleiter. De verdachte in die zaak kreeg geld van justitie teruggestort op de derderekening van het kantoor. Bovens trok daar eerst 30.000 gulden honorarium vanaf, voor hij het geld doorsluisde naar zijn cliënt. Daar was die laatste toen niet blij mee. Drie maanden na de aanslag van 2001 hangt Bovens zijn toga definitief aan de wilgen en gaat op vierenveertigjarige leeftijd met 'pensioen'.

De beroepsgroep

In 2003 waren in Nederland bijna 13.000 advocaten werkzaam.²⁴ Sinds 1952 is de Nederlandse Orde van Advocaten (NOA) het overkoepelend orgaan waarvan iedere advocaat op grond van de Advocatenwet lid wordt. Naast de landelijke orde bestaan er negentien plaatselijke orden, die onafhankelijk van de landelijke orde functioneren. De landelijke orde wordt bestuurd door een Algemene Raad, voorgezeten door de algemeen deken. De plaatselijke orden worden bestuurd door de Raad van Toezicht, voorgezeten door de deken. Er is intensief contact tussen de Algemene Raad en de Raden van Toezicht, in het bijzonder met de dekens, over het te voeren beleid.

Volgens artikel 26 van de Advocatenwet bevorderen de

Algemene Raad en de Raden van Toezicht een behoorlijke uitoefening van de advocatenpraktijk, en zij zijn bevoegd tot het nemen van alle maatregelen die daarvoor nodig zijn. Die doelstelling is uitgewerkt in tien ordedoelstellingen waaruit kortweg naar voren komt dat wordt toegezien op een onafhankelijke, professionele en integere advocatuur die voldoende bekendheid heeft.

Behalve in de landelijke en plaatselijke orden zijn de advocaten ook georganiseerd in ruim twintig landelijke specialisatieverenigingen, waarmee meer inhoudelijke bijeenkomsten worden georganiseerd. Voorbeelden van dergelijke verenigingen zijn de Vereniging van Familierecht Advocaten en -Scheidingsbemiddelaars (VFAS), de Vereniging van Incasso Advocaten (VIA), de Vereniging Insolventierecht Advocaten (INSOLAD), de Nederlandse Vereniging van Strafrecht Advocaten (NVSA) en de Vereniging Arbeidsrechtadvocaten Amsterdam e.o.

Onderzoek

Toen de Nederlandse Orde van Advocaten door ons werd benaderd, reageerde men aanvankelijk terughoudend. Naar aanleiding van de bedreiging met dodelijke afloop van de Doetinchemse advocaat Pul in de zomer van 2004 - zie verderop in dit hoofdstuk - was er kortgeleden een meldpunt Bedreigingen ingesteld bij de plaatselijke orden, en de resultaten van het meldpunt waren besproken tijdens de vergadering van 4 november 2004. Onze gesprekspartners bij de NOVA verzekeren ons dat de instelling van het meldpunt niets had opgeleverd²⁵ en dat de algemene teneur van de vergadering was dat bedreigingen een verwaarloosbaar probleem vormen voor de advocatuur. Het aantal bedreigingen werd tot voor kort niet bijgehouden, maar geen van de dekens was er meer dan zeer incidenteel mee geconfronteerd.

We maakten verder een analyse van de krantenberichten die vanaf 1997 over het onderwerp waren verschenen. Het aantal hits naderde de duizend, maar uiteindelijk bleken er slechts

²⁴ Jaarverslag 2003 Nederlandse Orde van Advocaten (NOVA, te raadplegen op <http://www.advocatenorde.nl>).

²⁵ Nou ja, er is melding gemaakt van veertig bedreigingen, *Het Financieele Dagblad*, 3 december 2004.

25 artikelen daadwerkelijk te berichten over advocaten die in Nederland geconfronteerd waren met (doods)bedreigingen. Deze artikelen hadden betrekking op slechts zes verschillende advocaten.

Er blijkt in dezelfde tijd nog een ander onderzoek gaande naar hetzelfde onderwerp. Op verzoek van het actualiteitenprogramma *Nova* en *Het Financieele Dagblad* neemt bureau Interview-NSS een schriftelijke enquête af onder 3000 advocaten met een vergelijkbare vraagstelling. Er was vanuit de NOVA klaarblijkelijk wel aanleiding voor zo'n onderzoek, maar wat kon dat opleveren als er eigenlijk weinig aan de hand is? Groot was dan ook onze verbazing toen in december 2004 de resultaten van het Interview-NSS-onderzoek bekend werden (Van der Boon en Van Wijnen 2004). Door het bureau was een steekproef gehouden onder 3000 advocaten, van wie bijna de helft de vragenlijst had ingeleverd. Eenderde van de Nederlandse advocaten bleek in de afgelopen zes jaar weleens mondeling of schriftelijk te zijn bedreigd in hun rol van advocaat. Strafrechtadvocaten (40 procent), in personen-, familie- en erfrecht gespecialiseerde advocaten (37 procent) en curatoren (36 procent) liepen de meeste kans bedreigd te worden. De bedreigingen kwamen vooral van de wederpartij (40 procent); de advocaat van de wederpartij nam 3 procent voor zijn of haar rekening! Eén op de drie bedreigingen kwam van de eigen cliënt, 2 procent van zelfopgeroepen getuigen. De belangrijkste redenen voor de bedreigingen waren volgens het rapport frustratie, wens tot beïnvloeding van de rechtsgang en onvrede over de declaratie.

Het aantal doodsbedreigingen dat in het Interview-NSS-onderzoek wordt genoemd, is beperkt. Slechts 5 procent van de 1421 advocaten zegt afgelopen jaar verbaal met de dood te zijn bedreigd (Van der Boon en Van Wijnen 2004). Veertien advocaten zeggen in het afgelopen jaar fysiek te zijn aangevallen. In vijf gevallen ging het daarbij daadwerkelijk om het toebrengen van letsel. Zeven advocaten beschrijven het gooien met stoelen of stenen; nog eens zeven noemen kogelbrieven en vuurwapenincidenten, en ook van bedreiging van familieleden wordt melding gemaakt. Ten slotte beschrijven twee advocaten

een (poging tot) aanrijding.

Ons eigen onderzoek konden we nu met twee hypothesen beginnen: de geruststellende woorden van onze gesprekspartners bij de NOvA dat bedreigingen voor advocaten geen groot probleem vormen en de verontrustende uitkomsten van het onderzoek van Interview-NSS, waaruit bleek dat een groot deel van de advocatuur jaarlijks met bedreigingen wordt geconfronteerd.

Om toch een representatief beeld te krijgen van de aard en omvang van de doodsb bedreigingen waar de Nederlandse advocatuur mee wordt geconfronteerd, zochten wij in dit onderzoek naar een manier om de advocatuur systematisch te bezoeken. De NOvA werkte van harte mee. In totaal spraken wij met zes oud-dekens. Op advies van de NOvA zochten wij bovendien contact met zes (van de 24) specialisatieverenigingen binnen de advocatuur, te weten de Vereniging Arbeidsrechtadvocaten Amsterdam e.o., de Vereniging van Familierecht Advocaten en - Scheidingsbemiddelaars (VFAS), de Vereniging van Incasso Advocaten (VIA), de Vereniging Insolventierecht Advocaten (INSOLAD), de Vereniging van Letselschade Advocaten (LSA) en de Nederlandse Vereniging van Strafrecht-Advocaten (NVSA). Die keuze is ingegeven door de uitkomsten van het onderzoek van Interview-NSS waaruit kon worden afgeleid dat juist déze groepen tot de meest bedreigde behoren. Echter, de respons vanuit de verenigingen was mager. Het was volgens hen logischer om bedreigingen te bespreken met individuele advocaten of eventueel personen van de plaatselijke orden. Dit advies hebben we onmiddellijk opgevolgd.

Behalve met de zes genoemde oud-dekens, allen ervaren in ten minste één van de drie genoemde specialisaties, voerden we gesprekken met twee huidige dekens, de voorzitter van de VIA, vier strafrechtadvocaten en twee advocaten die werkzaam zijn op het terrein van het sociale-zekerheidsrecht. In onze vraagstelling houden we zoveel mogelijk vast aan het oorspronkelijk onderwerp: serieus genomen doodsb bedreigingen. Maar in alle gesprekken wordt eerst het onderwerp bedreigingen in zijn algemeenheid aangesneden, om het pas later toe te

spitsen op de aard en ernst van de bedreigingen. Dat blijkt maar goed ook, want een van de belangrijkste bevindingen van dit onderzoek is dat het begrip 'serieus te nemen doodsbedreigingen' zeer divers wordt geïnterpreteerd. Dat een advocaat in eerste instantie zegt dat hij niet of slechts incidenteel is bedreigd, hoeft, zo blijkt vaak gaandeweg het gesprek, vaak niet te betekenen dat hij niet (veelvuldig) verbaal of schriftelijk met een (doods)verwensing is geconfronteerd!

De periode van informatieverzameling wordt in maart 2005 afgesloten met een 'rondetafelconferentie', waaraan nog eens negen andere huidige dekens deelnemen. In dat gesprek confronteren wij de deelnemende dekens met onze voorlopige bevindingen in de vorm van acht stellingen, waarop door hen gereageerd kan worden.²⁶ Daarmee beogen wij onze bevindingen voor een laatste maal te verifiëren (dan wel te falsifiëren) en te bezien of de confrontatie van verschillende meningen nog nieuwe inzichten oplevert. Op beide punten heeft de conferentie een belangrijke toegevoegde waarde. In het onderzoek zijn vele voorbeelden van concrete bedreigingen de revue gepasseerd. Omdat wij onze respondenten anonimiteit hebben beloofd, moesten bepaalde aspecten van die zaken soms anders worden weergegeven. De essentie is uiteraard intact gelaten.

Bedreigingen zijn zo oud als het advocatenberoep

Halverwege de jaren tachtig speelde een opzienbarende strafzaak waarbij verschillende dodelijke slachtoffers vielen. Een van de door ons geïnterviewde strafrechtadvocaten werd door de deken gevraagd de verdachte als advocaat bij te staan. De vader van een van de slachtoffers heeft deze advocaat toen ernstig bedreigd. De advocaat kreeg het advies onder te duiken met zijn gezin. Dat heeft hij ongeveer een week volgehouden. Toen wilde hij een onderhoud met zijn bedreiger, wat hem na

²⁶ Om de dekens niet te beïnvloeden, hebben wij hen niet bij voorbaat geïnformeerd over de resultaten van het onderzoek. Ook geven de stellingen niet per se de inhoud van de bevindingen weer; zij kunnen ook het tegendeel beweren.

enig aandringen door het Openbaar Ministerie werd toegestaan. Hoewel de man niet gevoelig was voor enig argument, heeft de advocaat hem uiteindelijk toch zijn kant van de zaak duidelijk kunnen maken. De dreigementen zijn toen opgehouden. De zaak vormde voor de betreffende advocaat aanleiding om niet veel later te stoppen met de commune strafrechtspraktijk.

Het bedreigen van advocaten is geen recent verschijnsel, blijkt uit meer voorbeelden die dateren van langer geleden. Zo vertelde Bram Moszkowicz halverwege de jaren tachtig bedreigd te zijn toen hij de verdediging voerde van twee van de ontvoerders van biermagnaat Alfred Heineken: 'In ons land leidde de juridische strijd over de uitlevering tot een storm van protest. In die tijd merkte ik voor het eerst dat je werk als advocaat je door de man in de straat niet altijd in dank wordt afgenomen. De zaak lag erg slecht in de publiciteit, dat was wel duidelijk. Op ons kantoor kwam menig dreigtelefoontje binnen' (Van den Heuvel 1998).

En ook halverwege de jaren negentig, toen Moszkowicz voorkwam dat een van de bij verstek veroordeelde ontvoerders door Paraguay aan Nederland werd uitgeleverd, waren de bedreigingen niet van de lucht. Zo werd de Herengracht - waar het kantoor van Moszkowicz gevestigd is - herhaaldelijk afgezet, omdat de Amsterdamse politie naar aanleiding van anonieme tips vermoedde dat er een bom op het advocatenkantoor zou ontploffen.

Een ander recent voorbeeld is de fysieke bedreiging van - en aanval op - de Utrechtse advocaat B. Tomlow. Begin 2004 werden hij en zijn medewerkster aangevallen toen ze het kantongerecht in Utrecht uit liepen. Tomlow had net gepleit namens een woningbouwcorporatie die een echtpaar uit huis wilde zetten toen de familie van het echtpaar alle woede op de twee advocaten richtte. Ze waren kwaad omdat Tomlow had gepleit om hun (groot)ouders wegens overlast uit hun huis in de wijk Ondiep te laten zetten. Tomlow en zijn medewerkster vluchtten naar binnen, wachtten even in het kamertje van de bode, en probeerden het toen weer buiten. Daar stonden de aanvallers hen op te wachten. Tomlow werd tegen de grond gewerkt, vervolgens tegen zijn hoofd en zijn gezicht getrapt,

en in het tumult stak iemand een ijspriet in zijn arm. Hij wist zijn gezicht nog net te beschermen tegen de doelgerichte trappen en uiteindelijk lukte het hem om weg te rennen. Twee maanden lang liep hij rond met 'tennisballen van spierpijn' in zijn hoofd. Naar aanleiding van deze affaire heeft de Utrechtse deken met de president van de rechtbank Utrecht afspraken gemaakt over beveiliging van advocaten: willen ze bewaking, dan kunnen ze die direct krijgen. Op 22 november 2004 deed het gerechtshof in Arnhem uitspraak in het hoger beroep, dat het Openbaar Ministerie had ingesteld. De straffen die werden opgelegd varieerden van zes maanden tot drie jaar gevangenisstraf. Wat het hof de daders vooral zwaar aanrekende, is dat zij iemand aanvielen 'in de uitoefening van zijn beroep als advocaat', oftewel iemand die 'niet anders dan zijn werk deed'.

Nog recenter is de aanslag op de Doetinchemse echtscheidingsadvocaat M. Pul. Pul zit donderdag 3 juni 2004 rustig in zijn kantoor te werken als iets voor vier uur de achttienjarige Pim P. zich bij de secretaresse meldt. P. woont in Gendringen, een dorpje tegen de Duitse grens, hemelsbreed zo'n twintig kilometer van Doetinchem, waar Pul kantoor houdt. Pul, advocaat van de moeder van P. in een echtscheidingszaak, ontvangt hem in zijn werkkamer. P.'s moeder verliet het gezin een paar jaar eerder van de een op de andere dag. De jongen is al eerder langs geweest, maar werd weggestuurd omdat hij blijkbaar bij de advocaat van zijn vader moest zijn. Pul is desgevraagd bereid een brief door te sturen naar de moeder van Pim. Ontspannen gaat de advocaat naar de wachtkamer, stelt zich voor en loopt met de jongen de trap op. Nog geen twee minuten later klinkt er geschreeuw uit zijn kamer. Zijn collega's snellen te hulp, maar het is al te laat. Pul is neergestoken en overlijdt ter plekke aan zijn verwondingen. Pim P. weet in de verwarring te ontkomen, met het mes nog in zijn hand. Diezelfde middag is de aanslag al nieuws. 'Advocaat doodgestoken in Doetinchem,' koppen de kranten. De toedracht is nog niet bekend, maar de dader - 'een jonge man, geen cliënt van het slachtoffer' - is op de vlucht geslagen. Kort na de aanslag wordt P. aangehouden door de Duitse politie en

uitgeleverd aan Nederland. Hij weigert na zijn uitlevering aan Nederland mee te werken aan een psychologisch onderzoek in het Pieter Baan Centrum. Onlangs is P. veroordeeld voor de moord.

Beroepsrisico's

Deze vier voorbeelden laten zien dat het bedreigen van advocaten reeds tenminste twintig jaar lang gebeurt, waarschijnlijk is het zo oud als het advocatenberoep zelf. 'Van mijn patroon kreeg ik in 1981 al het advies om nooit mijn briefopener zichtbaar op tafel te leggen. Iemand anders zou dat ding als steekwapen kunnen gebruiken,' herinnerde een advocaat zich. Een ander: 'Dat risico heb je als advocaat altijd gelopen. Dat zijn dus de nabestaanden en tegenpartijen die in een emotionele opwelling bedreigingen uiten. Dat kan ook ernstig zijn, maar is altijd al zo geweest. Inderdaad, je zou het een beroepsrisico van advocaten kunnen noemen.' 'Het maakt gewoon deel uit van je vak. Een beroepsrisico zou je het kunnen noemen.'

Vrijwel iedere advocaat die wij spraken, is gedurende zijn of haar carrière wel één of meer keren al dan niet ernstig bedreigd. Eigen cliënten probeerden de advocaat onder druk te zetten om bepaalde proceshandelingen te verrichten of na te laten; de tegenpartij stuurde dreigbrieven of stuurde 'vriendjes' langs om de advocaat te waarschuwen, vrienden van een slachtoffer maakten in de rechtszaal het gebaar alsof ze de keel van de advocaat willen doorsnijden; schuldenaren zwierven om het huis van de curator en gooien briefjes naar binnen, vrouw en kinderen worden bedreigd. Alle varianten zijn tijdens de gesprekken de revue gepasseerd. Het merendeel van de bedreigingen wordt door de advocaten echter min of meer achteloos terzijde geschoven. Zelfs de advocaat en oud-deken die aan het begin van het gesprek duidelijk maakt dat hij niets te vertellen had en absoluut de relevantie van dit onderzoek niet begreep, deelde halverwege het gesprek tussen neus en lippen mee dat hij twee jaar geleden nog door de AIVD was opgebeld met de mededeling dat hij samen met de president van het gerechtshof op een dodenlijst stond van iemand die op

dat moment daadwerkelijk wegens bedreiging gedetineerd was. Die bedreiging was door hem echter niet serieus genomen. Het betrof een cliënt van hem die hij enige tijd later weer gewoon heeft opgebeld. 'Wat maak je me nou!' waren de enige woorden die aan het incident had vuilgemaakt.

Advocaten noemden echter ook voorbeelden van bedreigingen die zij wél serieus hadden genomen. Een bekende strafpleiter noemde het ene na het andere voorbeeld dat zonder veel moeite in de categorie 'serieus te nemen (doods)bedreigingen' onder te brengen is, maar hij had zich echter maar één keer werkelijk bedreigd gevoeld. Hij wilde een getuige oproepen in een zaak om een verklaring te laten afleggen die zijn cliënt zou kunnen vrijpleiten en hij had daar in de pers ook uitdrukkelijk melding van gemaakt. 'Bepaalde lieden' (deel uitmakend van de georganiseerde misdaad, maakten wij op uit de context) waren daar niet van gediend en hebben hem toen te verstaan gegeven dat hij dat beter niet kon doen. 'Ik heb die lui toen op mijn kantoor uitgenodigd en mijn excuses aangeboden voor de gang van zaken. Er was geen sprake van emotie; de hele familie zat erbij en zei niets. Uit de hele context maakte ik op dat het hier een bedreiging betrof die ik maar beter serieus kon nemen.'

Een andere geïnterviewde advocaat kreeg in de tijd dat hij een cliënt verdedigde in een nogal publicitair gevoelige zaak vrijwel dagelijks te maken met schriftelijke of mondelinge bedreigingen. Samen met een kantoorgenoot maakte hij 's ochtends de balans op waar ze wel en niet melding van moesten maken bij de politie: 'Hoogstens 5 procent van de bedreigingen ging door naar de politie.'

Nemen bedreigingen tegen advocaten toe? De respondenten van het Interview-NSS onderzoek meenden van wel. Maar liefst tweederde van de geënquêteerden bespeurde een toename. In de media vonden wij die toename echter nauwelijks terug. In de periode 2001-2004 werden niet meer dan vijf incidenten breed uitgemeten: de hierboven beschreven zaken van Bovens, Tomlow en Pul, de zaak van de Amsterdamse advocaat Oskamp, die een kogelbrief met daarop de onheilspellende tekst 'Één voor

twalf' ontving, en de zaak van de psychisch gestoorde R.R. die met een brief aan de NOV A een hele reeks advocaten bedreigde met mishandeling en moord. Het aantal incidenten dat we terugvonden in de periode 1997-2000 was nog kleiner, namelijk drie. Het ging om een mislukte aanslag op advocaat O. Hammerstein, een bedreiging van advocaat P. Bovens gedurende een verhoor bij de rechter-commissaris en een telefonische bedreiging aan het adres van diezelfde Bovens in de zogenoemde Bacchus-zaak (waarbij in Gorinchem twee meisjes waren doodgeschoten door de deur van een disco heen). Opvallend genoeg was in twee van de drie gevallen advocaat Bovens wederom de bedreigde partij. Is dat toeval of had dat misschien te maken met de nogal scherpe manier van pleiten die Bovens erop na hield?

Om dit verschil in uitkomst tussen het onderzoek van Interview-NSS (een toename van tegen advocaten gerichte bedreigingen) en ons eigen speurwerk in de databank van krantenberichten (weinig tegen advocaten gerichte bedreigingen) te verklaren gingen we op zoek naar ervaren advocaten en oud-dekens die een specialisatie uitoefenen waarbij bedreigingen relatief veel voorkwamen.

Het oordeel van de geïnterviewde advocaten bleek genuanceerder dan dat van de respondenten van Interview-NSS. Het merendeel bespeurde wel een toename in het aantal bedreigingen, maar vroeg zich af of dit de serieuze doodsb bedreigingen waren waar wij naar op zoek waren. Uit alle antwoorden werd duidelijk dat de vraag over een mogelijke toename van bedreigingen zich alleen laat beantwoorden wanneer we zouden differentiëren naar de graad van ernst. Hoe onderscheiden advocaten bedreigingen die je serieus moet nemen? In feite ziet iedere beroepsgroep in dit boek zich voor deze vraag gesteld, maar advocaten maken als kleine zelfstandigen geen deel uit van een organisatie waarbij zij te rade kunnen gaan.

Het blijkt niet zo gemakkelijk om erachter te komen welke criteria ze impliciet aanleggen om te beoordelen of een bedreiging serieus is. In ieder geval wordt onderscheid gemaakt tussen bedreigingen die rechtstreeks geuit werden door

een betrokkene in een concrete zaak en dreigementen van onbekende, veelal anonieme personen – copycats inclusief – die reageren op informatie uit de media of van internet. Voor zover bedreigingen serieus worden genomen, vallen ze in de eerste categorie: 'Bekenden of belanghebbenden zijn over het algemeen van plan iets te bereiken met hun bedreigingen en die bedreigingen moeten daarom serieus genomen worden.' Zwaar weegt bijvoorbeeld of ook de huiselijke omgeving benaderd wordt, zeker wanneer de bedreigingen zich ook tegen familieleden richten. 'In een bepaalde zaak kreeg ik te maken met een bedreiging aan het adres van mijn dochter. Daarmee werd een grens gepasseerd.' Een bedreiging wordt ook serieuzer genomen naarmate die concreter is. Wanneer gedreigd wordt dat de geadresseerde op *díé* dag of *dát* tijdstip het een en ander zal gaan meemaken, of een concrete manier wordt genoemd waarop men de bedreiging wil gaan uitvoeren, ziet men meer reden zich ongerust te maken. Een criterium dat veel advocaten hanteren is ook of een bedreiging 'boven het moment van de emotie uitstijgt' en of er sprake is van een zekere vasthoudendheid. In veel gevallen gaat men bovendien af op intuïtie en ervaring. Zo zei iemand: 'Maar het is ook heel intuïtief. Als wij het gevoel hadden: dit zit niet goed, waarschuwd we de politie.'

Op één na zijn de voorbeelden die advocaten geven van dreigementen die zij serieus genomen hebben afkomstig van de direct belanghebbenden bij een bepaalde zaak. Dat kunnen zijn de eigen cliënt, (relaties van) de tegenpartij of het slachtoffer in een bepaalde zaak die met zijn dreigement ook een min of meer concreet doel voor ogen heeft. Het kan gaan om instrumentele bedreigingen, maar evengoed om bedreigingen die worden geuit in een emotionele opwelling en niet een concreet doel beogen.

De categorie van serieuze (doods)bedreigingen is volgens de meeste respondenten *niet* toegenomen. Dit beeld wordt bevestigd door de interviews die Marian Husken hield met bekende strafrechtadvocaten (Husken 2004). Geen van de bekende strafpleiters begon daarover, terwijl zij wel vroeg naar de verschillen in het beroep van vroeger en nu. Alleen in de

vraaggesprekken met de Utrechtse Piet Doedens en de Maastrichtse advocaat Max Moszkowicz is een incident met bedreigingen aangestipt, maar ook niet meer dan dat. Het zijn incidenten en eens in de zoveel tijd komen die voor. Slechts enkele advocaten die wij hebben geïnterviewd hebben zélf zo'n incident meegemaakt, en de meeste dekens kunnen wel voorbeelden noemen van voorvallen die zich tijdens hun dekenaat hebben voorgedaan. Een aantal strafrechtadvocaten is wel van mening dat de verharding van de criminaliteit ook een verharding van de dreigementen heeft meegebracht, of zoals een van hen het formuleerde: 'Er komt tegenwoordig eerder een pistool op tafel.'

Door de wijze van communicatie met de cliënt en de stijl van procederen, probeert men het risico dat zo'n incident zich voordoet te beperken, maar als de daders individuele gekken of psychisch gestoorden zijn, valt er weinig aan te doen. De meeste advocaten zijn opnieuw van mening dat deze incidenten deel uitmaken van het beroepsrisico. Terwijl sommige advocaten nog denken dat ze de situatie waarin Bovens en Tomlow terecht zijn gekomen, hadden kunnen voorkomen, geldt dat niet voor de aanval op Pul. 'Het klinkt wat wrang ja, maar zo'n geval-Pul maakt dus ook deel uit van het beroepsrisico.'

Alle respondenten onderscheiden naast de serieuze (doods)bedreigingen, een tweede categorie dreigementen. Sommigen spreken van 'verruwde omgangsvormen', anderen van 'de e-mail terreur'. In tegenstelling tot de bedreigingen die zich voordoen in de eerste categorie gaat het hier om symbolische daden van publieke afkeuring. Daartoe behoren in ieder geval e-mail, brieven of telefoontjes die men ontvangt van anonieme of althans onbekende derden. Een advocaat: 'Incidenten hebben zich altijd voorgedaan, zo lang ik in dit vak zit in ieder geval. Wat ik wel constateer de laatste jaren, maar dat is iets wat eigenlijk tien jaar geleden al is ingezet, is een verruwing van de omgangsvormen. Iedereen die niet onmiddellijk zijn zin krijgt, -en ik heb u uitgelegd dat in geval van faillissementen niet iedereen zijn zin kan krijgen-, begint moord en brand te schreeuwen, stelt de curator bij wijze van spreken al aansprakelijk nog voordat hij is benoemd. En je

komt in toenemende mate ook bedreigingen en verwensingen tegen door mensen die niet begrijpen dat die curator door de rechtbank is aangesteld en er ook niets aan kan doen dat je je geld kwijt bent.'

Anonieme dreigementen worden geuit als een zaak of advocaat veelvuldig in de publiciteit is. Hoewel deze dreigementen de vorm van een doodsb bedreiging kunnen aannemen, nemen de meeste advocaten deze categorie dreigementen niet serieus. Maar soms ook weer wel en dan kan het een strafrechtelijk vervolg krijgen. 'De man die mijn dochter bedreigd had, bleek nog vijftien andere mensen bedreigd te hebben. Die is keurig opgepakt en veroordeeld.'

Als antwoord op de vraag of er inderdaad sprake is van een toename in het aantal bedreigingen tegen advocaten is nu een voorlopig antwoord mogelijk. Bedreiging van advocaten is van alle tijden en ze worden in zekere zin beschouwd als beroepsrisico. Het aantal (doods)bedreigingen lijkt de laatste jaren niet duidelijk toegenomen; misschien is er alleen sprake van een verharding in de wereld waarmee strafrechtadvocaten te maken hebben. Wel toegenomen lijken expressieve dreigementen van onbekende, veelal anonieme personen - copycats inclusief - die reageren op informatie uit de media of van internet. Hoewel deze dreigementen ook de vorm van een doodsb bedreiging kunnen aannemen, worden ze minder vaak serieus genomen.

Risicovolle situaties

Wat betreft de risico's van bedreiging wordt ook in dit hoofdstuk het onderscheid gebruikt tussen instrumentele en serieus te nemen bedreigingen door direct betrokkenen in een specifieke zaak en dreigementen door onbekende, vaak anonieme personen die eerder expressief van aard zijn.

Bedreigingen van het eerste soort worden bij drie specialismen aangetroffen: het strafrecht, het insolventierecht en het personen- en familierecht. Hier wordt het soort zaken behandeld die alleen al vanwege hun aard en het karakter hoogoplopende emoties kunnen oproepen bij de betrokkenen. 'Een bedreiging is vaak een machteloze uiting van

frustratie,' zo wordt ons verteld. Bovendien zijn dat juist in dit soort zaken de belangen enorm. Het gaat om wél of geen gevangenisstraf, om wél of geen faillietverklaring, om wél of geen omgangsregeling met de kinderen. 'Zodra het gaat om primaire levensbehoeften - vrijheid, familie, geld -, is er een risico,' meent een advocaat. Een tweede meent: 'Conflictueuzer zijn situaties waarin het immateriële een grotere rol speelt dan het materiële.' En een derde: 'Het zijn vaak emotionele oprispingen van lieden die zichzelf moeilijk in bedwang kunnen houden, maar de serieusheid ervan, daar kun je je bedenkingen bij hebben.'

Dan de bedreigingen van het tweede soort: dreigementen die worden geuit door onbekende anonieme personen die niet direct kunnen worden gelieerd aan een concreet belang. Gedurende het onderzoek is gebleken dat deze relatieve buitenstaanders ook heel emotioneel op een zaak kunnen reageren. Zo werd advocaat Bovens, toen hij een van de verdachten in de schietpartij in het Gorinchemse café Bacchus bijstond ernstig bedreigd door personen die niets met die zaak van doen hadden, maar - waarschijnlijk door de immense media-aandacht - emotioneel toch bijzonder van slag waren. Tijdens zijn optreden op de televisie schatte Bovens de bedreiging in als niet serieus te nemen: 'Ik plaats dat in de commotie van dit moment, want ik begrijp dat mensen zich in alle opwindning afvragen hoe het mogelijk is dat een advocaat een dergelijk persoon kan verdedigen. Maar ja, iedereen heeft recht op juridische bijstand.'

Over het algemeen worden anonieme bedreigingen volgens onze gesprekspartners echter niet gevoed door emoties. Door wat dan wel? Verschillende verklaringen worden aangevoerd. In de eerste plaats wordt gewezen op de mogelijkheden die de moderne samenleving biedt om snel informatie te achterhalen en communicatie te verspreiden (internet). Oorzaken worden ook gezocht in de toegenomen mondigheid van de burger. Specifiek met betrekking tot het strafrecht wordt de wijder verspreide kennis of vermeende kennis van dit rechtsgebied genoemd als gevolg van de aandacht die ervoor is in de media. Door diverse respondenten wordt gewezen op het afgenomen vertrouwen in de

rechtsstaat. Veelvuldig disfunctioneren van de overheid heeft ertoe geleid dat een beslissing van een gezagsdrager niet meer zonder meer als de meest juiste wordt aangemerkt. 'Ik zie toenemende frustraties bij grote groepen mensen in de maatschappij over de wijze waarop de rechtsstaat in de afgelopen jaren is vormgegeven. Onvrede over de wijze waarop het recht wordt gehandhaafd uit zich in een toenemende agressie tegen gezagsdragers en een toenemende ondermijning van het gezag. Dat geldt niet alleen voor advocaten, maar dat zie je ook bij het Openbaar Ministerie en bij de politie, meent een advocaat. Een ander denkt: 'Het hoort een beetje bij de manier waarop de maatschappij is veranderd. Mensen zijn assertiever en de fatsoensnormen nemen af. Terwijl ze vroeger hun hoed afnamen voor de burgemeester, zeggen ze het nu meteen als een beslissing hen niet bevalt.'

Onze respondenten onderscheiden vijf veel voorkomende situaties waarin een ernstige (doods)bedreiging zich kan manifesteren. Die zullen wij hier achtereenvolgens bespreken.

Cliënten proberen door middel van manipulatie en dreigementen soms de *rechtsgang te beïnvloeden*. De cliënt staat er bijvoorbeeld op dat een bepaalde getuige wordt opgeroepen. Wanneer de advocaat dat weigert, komt er iemand langs die dreigt dat de zaken weleens minder prettig zouden kunnen verlopen als de advocaat niet aan het verzoek gehoor geeft. Unaniem komen de advocaten met hetzelfde devies: duidelijke afspraken maken met cliënten, altijd je eigen koers bepalen en het procesverloop nooit laten bepalen door de wensen van de cliënt. 'Er is wel een aantal cliënten dat wil dat je allerlei dingen voor ze doet, de beperkingen schenden bijvoorbeeld. Dan zeg ik direct: zoek maar een ander. Nee, er is er nooit een weggegaan; ze binden in en blijven allemaal. Maar je moet daar ook heel strikt in zijn. Als je ook maar één keer toegeeft, komt iedere crimineel dat te weten en ben je vanaf dat moment vatbaar voor afpersing en corruptie.'

Advocaten die met deze dreigementen te maken hebben gehad, situeren deze in de hoek van drugsdelicten en georganiseerde misdaad. Een van onze respondenten drukt het

kernachtig uit: de problemen met cliënten draaien uiteindelijk allemaal om geld. Financiële conflicten kunnen zich in velerlei gedaantes manifesteren. Dat verklaart bijvoorbeeld waarom de faillissementscuratoren veelvuldig onderwerp van dreigementen zijn. 'Ik ben zelf regelmatig curator geweest en heb zulke situaties ook meegemaakt: telefonische dreigementen als "Ik weet je te vinden" en fysieke bedreigingen, om mijn huis heen zwerven en briefjes in de brievenbus gooien, enveloppen met daarop geweren en pistolen getekend en dreigende teksten,' aldus een geïnterviewde advocaat. Een ander: 'Bovendien is er een verschil tussen de faillissementspraktijk en andere praktijken. In die laatste categorie heeft de wederpartij ook een advocaat en daarmee heb je dan contact, niet met de wederpartij zelf. In faillissementen ben jij de curator en heb je te maken met schuldeisers die verder vaak niet vertegenwoordigd worden door een advocaat. Die mensen zijn boos en willen hun geld terug.'

Een bedreiging kan ook een reactie zijn op een *beslaglegging* wegens betalingsachterstand. Een advocaat vertelde dat een beslaglegging hem een telefonische bedreiging met de dood opleverde. Op advies van de officier van justitie stelde hij zijn verhaal op schrift en stuurde dit naar de politie. Hier bleek dat de dader eerder de deurwaarder op eenzelfde manier had bedreigd. Met tussenkomst van de politie werd een deal gesloten: de aanklacht werd ingetrokken onder voorwaarde dat de dader nooit meer iets van zich zou laten horen.

Een bedreiging kan ook volgen op financiële conflicten naar aanleiding van de *declaratie van de advocaat*, zeker als daar niet al te veel inspanningen tegenover lijken te hebben gestaan. Dit inzicht was voor een van onze respondenten aanleiding de helft van de declaratie terug te betalen. Van het echtpaar had hij alleen de vrouw op vrije voeten gekregen; haar man zat nog in Engeland gedetineerd. 'Ja, ik had het in die periode nogal druk met andere zaken, waardoor de man er een beetje bij in was geschoten. De vrouw betaalt mij op een gegeven moment het hele bedrag, maar die man was woedend, die wilde zijn geld terug. Nou, hij had eigenlijk wel gelijk, hij

zat daar weg te rotten in een kelder, dus zij stond hier op een gegeven moment ook aan de deur. Ik heb haar toen de helft van het geld teruggeven. De man kalmeerde.'

Een andere - goed geïnformeerde - advocaat wil wel kwijt: 'Zowel de bedreigingen van Hammerstein als Bovens draaiden om problemen in de financiële sfeer. Als je geen duidelijke afspraken maakt over betalingen, krijg je daar later problemen mee.'

Een derde situatie waarin advocaten risico lopen bedreigd te worden, wordt bepaald door het resultaat van de zaak. Een tegenvallend resultaat, zeker als dit gepaard gaat met de hierboven genoemde torenhoge rekening, levert zoals een van onze respondenten het uitdrukt emoties op van 'een ontembare onvrede'.

Ook de tegenpartij, en in strafzaken het slachtoffer, kan ontevreden zijn over het resultaat. Dat risico zou zich met name manifesteren bij levensdelicten (zoals moord). Verschillende respondenten noemen zaken waarin een geslaagd beroep op noodweer de tegenpartij aanleiding gaf een bedreiging te uiten aan het adres van de advocaat. 'Het verdedigen van verdachten van levensdelicten kan veel agressie oproepen. Dat uit zich soms ook in bedreigingen. Mensen zien dan niet meer het verschil tussen de raadsman en de cliënt. Zelf heb ik een keer een cliënt verdedigd met een beroep op noodweer. Het noodweerberoep slaagde, maar de nabestaanden waren vreselijk boos. Ik zag een van hen met zijn vinger een gebaar over zijn nek maken, alsof hij me de keel wilde doorsnijden. Op dat moment was ik blij dat ik niet door de hoofdingang moest, laat ik het zo zeggen.'

Bij een vierde categorie risicovolle situatie is het dreigen afkomstig van 'mentaal beschadigde mensen'. Hun psychische klacht brengt hen in de juridische problemen, en dat merken advocaten ook. Sommige advocaten vinden het lastig of vervelend, en willen om die reden geen toevoegingen (in het geval van armlastige verdachten zorgt de overheid voor rechtsbijstand) meer doen. Zulke mensen kunnen de nodige overlast veroorzaken, zoals in het verhaal over de zogenaamde 'kantoorstalker' Een advocaat: 'We hebben bij dit kantoor ook

een soort stalker. Elk voorjaar, al drie of vier jaar lang, belt of schrijft deze man over een oude zaak, waar hij de dupe van is geworden. Elk voorjaar is het weer raak. Heel raar. Het zou best eens kunnen zijn dat hij dan steeds met proefverlof is, maar daar hebben wij geen zicht op.'

Het kan ook aan de opstelling van de advocaat zelf liggen dat hij zich in situaties manoeuvreert waarbij hij wordt bedreigd, menen opvallend veel respondenten. Een aanmatigende opstelling in de rechtszaal of een grove manier van communiceren kan de woede oproepen van de tegenpartij. Over twee advocaten die veelvuldig in het nieuws waren vanwege jegens hen geuite bedreigingen, vielen onder onze gesprekspartners termen als 'het bloed onder de nagels vandaan halen', 'olie op het vuur gooien' en 'zout in de wonde strooien'. Dat rechtvaardigt natuurlijk op geen enkele wijze hetgeen hun was overkomen, maar advocaten constateren wel een verband. Dit mechanisme (in de criminologie heet dat victim precipitation ofwel meewerken aan of uitlokken van een delict) werd tijdens het rondetafelgesprek met de dekens wel herkend, maar het werd ook gerelativeerd. 'Enige nuance is op zijn plaats. Echt botte advocaten zijn er niet veel. Iets anders is dat sommige advocaten er moeite mee hebben om lastige juridische dingen goed uit te leggen. Onbewust en ongewild breng je misschien de verkeerde informatie over.' Twee advocaten vertelden ons hoe ze door leden van de georganiseerde misdaad waren uitgenodigd hun 'vaste advocaat' te worden tegen een afgesproken maandtarief. Eén advocaat weigerde bij voorbaat om mob lawyer te worden, een ander vond het in eerste instantie wel een aantrekkelijk idee, maar stortte het honorarium terug toen hij bij het eerste de beste akkefietje geacht werd het vuile werk op te knappen. Hij realiseerde zich heel goed dat hij daarmee maar net de dans was ontsprongen. 'Als je je eenmaal op dat pad hebt begeven, beschouwen ze je als hun bezit en kunnen ze alles met je doen.'²⁷ Zo'n weigering mee te doen met de misdaad levert een groot risico van bedreiging op.

Hoe moeten we reageren?

Wat is er met de geuite bedreigingen gebeurd? Als ons tijdens dit onderzoek iéts duidelijk is geworden, dan is het wel dat advocaten niet graag over bedreigingen praten. Natuurlijk bespreekt een advocaat een bedreiging vaak wel met kantoorgenoten en in sommige gevallen zelfs met collega's op een borrel of in de wandelgangen van de rechtbank, maar over het algemeen houdt hij de lippen stijf op elkaar. Wat is daarvoor de verklaring? De respondenten die bedreigingen beschouwen als 'beroepsrisico' praten daar vanzelfsprekend niet over. Zij vinden het bijna de gewoonste zaak van de wereld dat ze zo nu en dan bedreigd worden en zien de zin van openbaarheid niet in. 'Gewoon negeren die brieven en telefoontjes,' luidt hun advies.

Soms ook praten advocaten niet over aan hen gerichte bedreigingen omwille van het beroepsgeheim. Advocaten dienen zich te houden aan hun geheimhoudingsplicht en kunnen vanwege de vertrouwelijkheid van hun relatie met hun cliënt niets met anderen delen. Dit betekent dat een advocaat in een behoorlijk lastig parket kan komen te verkeren wanneer hij wetenschap heeft van een feit dat hij eigenlijk niet voor zich kan houden. Het bekendste geval waarin een advocaat wel moest waarschuwen, speelt rond de bedreiging aan het adres van officier van justitie Koos Plooy (zie daarover meer in het volgende hoofdstuk). De persoon die hem in 2004 kwam vertellen dat iemand het op zijn leven gemunt had, was een advocaat geweest, verklaarde Plooy in het openbaar. De advocaten lieten weten buitengewoon weinig ingenomen te zijn met deze onnodige onthulling. De enige andere persoon die dit weten kon was immers degene die het aan de advocaat had verteld. Dit zou de advocaat op een breuk in vertrouwen kunnen komen te staan en direct gevaar opleveren. Voor dit probleem hebben advocaten (anders dan notarissen die het hebben opgelost met de instelling van de figuur van de vertrouwensnotaris, zoals in hoofdstuk 7 zal blijken) nog geen oplossing gevonden. Informeel gaat het wel zoals een advocaat vertelt: 'Sommige

²⁷ Zie ook Husken 2003: 73

advocaten hebben daar zo hun oplossing voor', vertelt een oud-deken. 'Ik kende een advocaat die een risicovolle en gevaarlijke cliënt had. Die cliënt had hem bekend dat hij van plan was een collega-advocaat iets aan te doen. Toen is hij met mij komen praten, en toen heb ik het opgelost door die betreffende advocaat te waarschuwen.'

In een bepaald arrondissement in Nederland zijn zelfs speciale afspraken gemaakt tussen de plaatselijke deken en de hoofdofficier van justitie. Advocaten die een bedreiging hebben ontvangen, melden dit direct aan de deken. Zij doen in eerste instantie geen aangifte. Zo'n bedreiging wordt vervolgens op het niveau van de plaatselijke deken en de hoofdofficier van justitie besproken en geanalyseerd, en indien nodig worden er maatregelen getroffen. Vaak is het de officier van justitie die na zo'n analyse in actie komt, omdat hij verantwoordelijk is voor de orde en veiligheid in het gerechtsgebouw.

Toch zien niet alle respondenten zo'n procedure als een effectieve oplossing. Vaker wordt vertrouwd op ervaring, intuïtie en *common sense* bij de advocaat en de deken. 'We moeten dit niet institutionaliseren. Elke deken en elke advocaat weet wel wat hem of haar te doen staat als er sprake is van een (levens)bedreigende situatie.'

Een andere reden die advocaten zelf aanwijzen voor hun zwijgen over (doods)bedreigingen is angst voor imitatie door copycats. Ze zijn bang dat het praten over bedreigingen nieuwe bedreigingen uitlokt. De overeenkomst met de opstelling van de politie is treffend.

Ten slotte heeft het zwijgen van de advocatuur over bedreigingen ook te maken met *gêne*, die zich manifesteert wanneer er wél over gesproken wordt. Het voelt soms als falen wanneer je toegeeft bedreigd te zijn. 'Mensen hebben dan al gauw het idee dat je een slechte advocaat bent.'

Aangenomen moet dus worden dat er een groot *dark figure* is over bedreigingen van advocaten. Toch wordt het zwijgen soms doorbroken, en in sommige gevallen wordt zelfs aangifte gedaan. Die ervaring is echter niet altijd positief. 'Vroeger deed ik nog weleens aangifte als ik op die manier met

strafbare feiten werd geconfronteerd. Maar de ervaring is dat justitie daar niets mee doet; het heeft een heel lage prioriteit,' vertelt een advocaat. Een tweede: 'Maar de politie en het Openbaar Ministerie doen helemaal niets bij bedreigingen. Ze zijn vooral bezig met de opsporing en vervolging van feiten die zich al voltrokken hebben. En zelfs dan... Zo herinner ik mij het geval waarin de algemeen deken een brandbom door zijn ruit kreeg. Hij heeft toen aangifte gedaan, maar daar is verder niet veel mee gebeurd.'

Het Openbaar Ministerie is in het geval van bedreigingen van officieren van justitie heel wat alerter dan wanneer advocaten zich melden, meent een van onze respondenten²⁸. Een andere advocaat bevestigt het lakse optreden van justitie als hij ons vertelt van een bedreiging die plaatsvond in het kantoor van de rechter-commissaris, nota bene in aanwezigheid van twee politieagenten. 'Die agenten moesten de persoon in kwestie in bedwang houden, dus je zou zeggen dat alle ingrediënten aanwezig waren om tot een mooie strafzaak gekomen. Maar dat is er niet van gekomen, omdat het Openbaar Ministerie van mening was dat het aan mijn ondervraging lag. Toen ben ik naar het hof gegaan en daar heb ik mij beklagd over het uitblijven van vervolging, en toen zei het hof: "Ach, we kunnen het uitblijven van strafvervolging wel billijken; bedreigingen horen er ook een beetje bij." Nou, daar ben ik het niet mee eens.'

Van één advocaat vernamen wij ten slotte een voorval waarin de politie een wel heel bijzondere voorzorgsmaatregel voorstelde. Hij werd als curator aangesteld in een faillissement waar een criminele organisatie achter zat. Omdat lieden van deze organisatie geweld niet schuwden, schafte hij op aanraden van de politie een wapen aan. 'De organisatie bestond uit tientallen mensen die zich voortdurend met alle mogelijke vormen van criminaliteit bezighielden en waarvan men wist dat er ook gewelddadigheid aan te pas kwam. Met andere woorden: vanwege de justitie werd ik gevraagd of ik bereid zou zijn om die benoeming [van curator die het faillissement afwikkelt] te aanvaarden. Men zou ervoor zorgen dat ik een

vergunning zou krijgen om een vuurwapen te dragen.'

Zwichten of niet?

Beperken bedreigingen het functioneren van advocaten?

Wanneer advocaten niet meer vrij zijn in het maken van keuzes en het nemen van beslissingen in een zaak, en wanneer ze gedwongen worden in strijd met de regels te handelen, zou je kunnen stellen dat daarmee niet alleen de advocatuur bedreigd wordt, maar ook de rechtsstaat als geheel. De meeste respondenten zeggen niet te zijn gezwicht voor dreigementen. Wel zijn er advocaten die specifieke zaken niet meer willen doen, omdat ze vrezen voor bedreigingen.

Een vermaard strafpleiter bekent ons: 'Ik moet helaas bekennen dat ik een stap opzij heb gedaan. Dat heeft te maken met het terrorisme. Een van die jongens van wat ze nu de Hofstadgroep noemen kwam via via bij mij terecht. Maar die zaak heb ik toen geweigerd, omdat ik bang was voor allerlei gedonder. Stenen door het raam, misschien beveiliging. Als ze me nu de hoofdverdachte hadden aangeboden, dan had ik het er misschien wel voor over gehad. Dan had de hoeveelheid publiciteit daar wel tegen opgewogen, maar om nu vanwege zo'n klein zaakje al dat gedoe over me af te roepen, daar had ik niet zo'n zin in. Dus die zaak heb ik toen niet aangenomen.'

Ook een tweede advocaat bekent ons dat hij recent een publicitair gevoelige zaak heeft laten lopen, omdat hij in een vergelijkbare zaak eerder veelvuldig bedreigd was geweest. Met name zijn vrouw vond dat er nu maar eens een ander voor moest opdraaien. 'Toen heb ik het ook niet gedaan. Dat vond ik wel een goede reden: nu maar eens iemand anders. Als die bedreigingen in die andere zaak niet hadden plaatsgevonden, had ik het waarschijnlijk wél gedaan.'

Een derde vertelde: 'Ja, ik heb wel van collega's gehoord dat zij een specifieke zaak niet meer willen doen, of dat bepaalde categorieën zaken afzien. Drugszaken, mensensmokkel. Dat zijn toch het type zaken waarbij je problemen kunt verwachten. Zaken die gevoelig zijn voor bedreigingen. Zeker

²⁸ Zie ook Husken 2004: 377 waar advocaat Max Moskowitz een uitlating doet van deze strekking.

omdat deze ontwikkeling samenloopt met een andere ontwikkeling: de slechte beloning in toevoegingen. Dat leidt ertoe dat steeds meer goede advocaten geen toevoegingen meer willen doen.

Voor ten minste één van onze respondenten zijn bedreigingen zelfs aanleiding geweest om helemaal te stoppen met de commune strafrechtpraktijk. Hij was het zat steeds maar weer geconfronteerd te worden met hetzelfde soort problemen van hetzelfde soort mensen, die hun emoties vaak niet de baas waren en hun frustraties uitten in dreigende taal. Uit de uitlatingen van de advocaat Bovens (met wiens nog steeds onopgehelderde bomaanslag dit hoofdstuk begon) in het actualiteitenprogramma Nova op 4 december 2004 kan iets soortgelijks afgeleid worden, ofschoon hij zegt dat er ook redenen van meer praktische aard waren die maakten dat hij de advocatuur eraan gaf. Hij verklaarde voor de televisie: 'Natuurlijk was de bomaanslag op mijn kantoor een van de redenen om te stoppen. Maar ik moest ook nieuwe financiële verplichtingen aangaan, vervangende kantoorryimte zoeken en nieuwe apparatuur aanschaffen. Bovendien begon een aantal basale zaken me tegen te staan: lange files, de administratieve rompslomp, de naargeestige sfeer in huizen van bewaring - noem maar op.'

Advocaten kunnen ook op een andere manier in hun functioneren beperkt worden, namelijk door te zwichten voor de wensen van hun bedreiger. Geen van onze respondenten zegt zelf ooit op die manier beïnvloed te zijn door dreigementen, maar op de vraag of ze denken dat collega's wel voor bedreigingen zwichten, wordt opvallend vaak bevestigend geantwoord. Men weet bijvoorbeeld van cliënten dat er advocaten zijn die de beperkingen doorbreken die verdachten kunnen zijn opgelegd in de fase van de voorlopige hechtenis. Wanneer aan de dekens de stelling wordt voorgelegd: 'Bedreigingen beïnvloeden werkwijze en zaakkeuze van advocaten en vormen zo een bedreiging voor de rechtsstaat', weten zij door tal van gebeurde en fictieve voorbeelden glashelder te schetsen hoe een advocaat zichzelf in een chantabele positie kan manoeuvreren, maar geven zij tegelijkertijd aan dat de vraag of dit verschijnsel een

bedreiging vormt voor de rechtsstaat vooral afhangt van de mate waarin het verschijnsel zich voordoet. En van dat laatste hebben ze nu juist geen idee, want als een advocaat zich eenmaal op het hellend vlak bevindt, zullen ze daar niet mee naar buiten komen. Men is er wel van overtuigd dát het zich voordoet, zo blijkt onder andere uit de volgende uitspraken: 'Er zijn kantoren waarbij advocaten te diep in het dossier van de cliënt zitten [dat wil zeggen zelf over de schreef zijn gegaan ten gunste van hun cliënt]. Zij werken mee aan allerlei criminele organisaties en ze kunnen niet meer terug; ze zitten gevangen als het ware.' En: 'Soms loop je tegen de lamp. Er wordt bijvoorbeeld gelekt uit een dossier en dat lek wijst dan in de richting van de advocaat.'

Samenvatting

Zijn ernstige (doods)bedreigingen tegen advocaten recentelijk toegenomen en zo ja, vormen zij een bedreiging voor het functioneren van de advocaten in de rechtsstaat? Geen van beide vragen is te beantwoorden, omdat advocaten van mening verschillen over de vraag wat onder een ernstige bedreiging moet worden verstaan. Gaandeweg het onderzoek kristalliseren zich echter twee categorieën bedreigingen uit, waarvan in het ene geval de frequentie niet is toegenomen en in het de andere wel.

In de eerste plaats zijn er de ernstige doodsb bedreigingen door personen die in een concrete zaak betrokken zijn. Hun optreden wordt veroorzaakt door emotie, maar steeds vaker ook door gecalculeerde acties van doorgewinterde criminelen. Vrijwel alle respondenten kennen voorbeelden van dergelijke bedreigingen in hun naaste omgeving, maar toch is niemand van mening dat zich in deze categorie recent een toename heeft voorgedaan. In bepaalde takken van de advocatuur, met name het strafrecht, faillissementsrecht en het personen- en familierecht, hebben dergelijke bedreigingen zich altijd al voorgedaan. Zeker weten doen - en kunnen - we dat echter niet. Advocaten praten niet graag over bedreigingen. Men bespreekt de bedreiging hoogstens op kantoor. Zelden wordt er melding

van gemaakt bij de deken. Slechts een enkele keer wordt aangifte gedaan.

Er laat zich echter een tweede categorie bedreigingen onderscheiden, waarvan men vindt dat die wél explosief zijn toegenomen. Dit zijn de anonieme bedreigingen door onbekenden, vaak naar aanleiding van een zaak die veel aandacht trekt in de media. De bedreigingen worden ontvangen per e-mail, telefoon of (kogel)brief. Door de meeste advocaten worden deze bedreigingen als een algemeen maatschappelijk verschijnsel beschouwd dat lastig is, maar verder niet al te serieus moet worden genomen. Maar helemaal zeker ben je toch niet; er worden ook voorbeelden gegeven die wel als ernstige doodsb bedreiging zijn opgevat.

Beïnvloeden de bedreigingen het functioneren van de advocaten en daarmee ook de rechtsstaat in zijn geheel? Hoewel de meeste respondenten ons bezweren dat we het onderwerp niet groter moeten maken dan het is, zouden wij deze tweede vraag toch met een voorzichtig 'ja' willen beantwoorden. Die bezweringen van onze respondenten lijken door angst voor publiciteit en ingrijpende maatregelen te zijn ingegeven; die zouden het probleem alleen maar verergeren. Er is een categorie advocaten die geen zaken meer wil doen waarbij zij het risico lopen bedreigd te worden. Ook worden specifieke zaken om die reden geweigerd.

Of kwalitatief even goede advocaten vervolgens in dat gat springen of dat zaken die gevoelig zijn voor dreigementen uiteindelijk alleen nog door een bepaald type advocaat zullen worden behandeld, is nu nog niet te overzien, maar vormt wel een reëel gevaar. Nog gevaarlijker is het wanneer advocaten uit angst of onwetendheid toegeven aan de wensen van hun bedreigers. Geen van de door ons geïnterviewde respondenten is, naar eigen zeggen, zelf voor de druk van dreigementen gezwich. Wel werd een zeer realistisch beeld geschetst van het lot van de advocaat die zich eenmaal op dat gladde ijs heeft gewaagd. Het gevaar wordt terdege onderkend.

Hoofdstuk 5 - Rechters en officieren van justitie

Het bedreigen en vermoorden van magistraten komt voor in gangsterfilms en misdaadromans. Het is symbolisch voor het ultiem buitenspel zetten van de rechtsstaat. Men denkt daarbij aan Sicilië en Colombia. Komt dit spookbeeld; het begin van wetteloosheid, ook in Nederland niet dichterbij? Officier Koos Plooy ontvangt in 2003 het bericht dat men van plan is hem te liquideren en Plooy wijst daarvoor in de richting van een vooraanstaand lid van de internationale misdaad van voormalige Joegoslaven die in Amsterdam een geduchte reputatie geniet en die thans onder het zwaarste regime in een Nederlandse gevangenis verblijft. Op diens instigatie zouden Albanezen op weg zijn om de liquidatie uit te voeren. Of Plooy de juiste figuur als bedreiger aanwees is, nu we er in 2005 iets meer van weten (zie Vrij Nederland, 8 mei 2005) niet meer duidelijk, maar toen het plan voor het eerst naar buiten kwam was het uiteraard voorpaginanieuws. Plooy werd een maand lang vierentwintig uur per dag bewaakt en viel onder het zwaarst mogelijke persoonsbeveiligingregime.

Wat betekent deze episode in de geschiedenis van de Nederlandse strafrechtsgeschiedenis precies? Gaat het hier om een incidenteel geval, of zijn er meer gevallen, die nooit naar buiten zijn gekomen? Is het een recent fenomeen of komt het al veel langer voor? In de vorige hoofdstukken bleek dat politiemensen en advocaten bedreigingen eigenlijk altijd al als een beroepsrisico hebben beschouwd. Geldt dat misschien ook voor officieren en rechters? Als ze vaker voorkomen, laten magistraten zich dan ook door die bedreigingen in hun beslissingen beïnvloeden? Hoe reageren hun beroepsorganisaties? Wordt er aangifte van gedaan?

De beroepsgroep

In Nederland zijn ongeveer 600 officieren van justitie en ongeveer 430 strafrechters werkzaam. De officier is degene die belast is met de opsporing en de vervolging van strafbare feiten. Hij neemt kort gezegd de beslissing over al dan niet

vervolgen en formuleert een strafeis. Ook neemt hij beslissingen omtrent de toepassing van bepaalde dwangmiddelen. In het kader van de opsporing geeft de officier leiding aan de politie. De officier heeft te maken met het opportuniteitsbeginsel, wat inhoudt dat hij zelf bepaalt welke zaken hij vervolgt en welke niet. Deze keuze wordt gemaakt op grond van het algemeen belang. Officieren behoren tot de 'staande magistratuur'. Rechters daarentegen worden de 'zittende magistratuur' genoemd. Een zittingsrechter velst ter zitting een vonnis over een verdachte. Hij doet een gerechtelijke uitspraak op basis van ter zitting gepresenteerd bewijsmateriaal. Hiermee onderscheidt de zittingsrechter zich van de rechter-commissaris. De rechter-commissaris is lid van de rechtbank en wordt door het gerechtshof benoemd. Die is belast met het vooronderzoek in strafzaken en wordt bij het inzetten van bepaalde dwangmiddelen ingeschakeld. Officieren van justitie en rechters zijn verenigd in een beroepsvereniging: de Nederlandse Vereniging van de Rechtspraak (NVVR). Voorts is de Raad voor de Rechtspraak van belang. Deze is een instelling die de schakel vormt tussen het Ministerie van Justitie en de gerechten en die tot opdracht heeft te bevorderen dat de gerechten hun rechtssprekende taak goed kunnen vervullen.

Enquêtes

Na de bedreiging van officier van justitie Koos Plooy gaat het Openbaar Ministerie over tot een grootschalig onderzoek naar bedreigingen van haar leden. Er wordt een enquête onder medewerkers van het Openbaar Ministerie (dus niet alleen officieren) verspreid en maar liefst 1300 personen vullen de enquête in. Dit mondt uit in het onderzoeksrapport van Nooy (2004). Kwantitatief onderzoeksmateriaal met betrekking tot officieren is dus ruimschoots aanwezig.

Bij de rechters is het een heel ander verhaal. Blijkens mededeling van de Raad voor de Rechtspraak en de Nederlandse Vereniging van de Rechtspraak is het fenomeen 'bedreigingen van rechters' nooit goed onderzocht. De Raad voor de

Rechtspraak zal met dit onderzoek helpen. Samen met dr. A. Klijn van deze raad wordt een uitgebreide enquête vervaardigd. In de enquête worden achttien vragen gesteld die het stramien volgen van de enquête van alle onderzochte beroepsgroepen. Er wordt dus gevraagd naar ervaringen met bedreigingen en naar het eventuele melden van de bedreiging binnen het gerecht. Ook wordt gevraagd naar de invloed van de bedreigingen op het werk en het privé-leven. Hierna wordt overgegaan op wat algemene vragen over de beroepsgroep en de organisatie ervan. Deze enquête is niet representatief, maar dat is ook het doel ook niet. De bedoeling is de contouren van het probleem en een eerste indruk te krijgen van de omvang ervan. Daarnaast worden ook nog twee rechters-commissarissen ondervraagd.

De enquêtes sturen we naar 129 strafrechters van diverse rechtbanken en gerechtshoven. Daarnaast sturen we er nog eens twaalf naar alle voorzitters van de sectie Strafrecht van de betreffende rechtbanken en gerechtshoven. Dit aantal komt overeen met een vierde van het totale aantal strafrechters. Er komt een zeer hoog aantal ingevulde enquêteformulieren terug: 96. Niet minder dan 21 van de respondenten zijn een of meer keren bedreigd. We krijgen zo informatie over 34 concrete gevallen van bedreiging tegen rechters. De officieren van justitie worden wel bedreigd volgens de uitkomsten van het rapport-Nooy, maar zeer ernstige gevallen zoals die tegen Koos Plooy zijn een uitzondering. Op jaarbasis wordt minder dan 1 procent van de medewerkers van het Openbaar Ministerie bedreigd, de officieren naar verhouding iets meer dan het overige personeel. Gerekend over het verloop van een hele carrière als officier van justitie is er een kans van één op vijf tot één op vier dat men ooit wordt bedreigd. (Nooy 2004).

Bedreigingen door individuen

Zowel officieren als rechters (en rechters-commissarissen) hebben te maken met bedreigingen en agressiviteit. Er zijn grofweg twee categorieën te onderscheiden. Allereerst zijn er de emotionele uitbarstingen van individuen van wie velen zullen kampen met een gedragsstoornis. De tweede

categorie bestaat uit bedreigingen vanuit georganiseerde misdaad. Beginnen we met de individuele bedreigingen. Woensdag 29 januari 2003 staat binnen de rechterlijke macht bekend als 'zwarte woensdag'. Op één en dezelfde dag vinden twee aangrijpende gebeurtenissen plaats. Een officier wordt in Arnhem door een verdachte met een vuurwapen gegijzeld. Bij de hierop volgende reddingsactie wordt de officier verwond en de gijzelnemer doodgeschoten. In Assen snijdt een van ontucht verdachte man met een binnengesmokkeld mes zijn keel door. Na zo'n spectaculaire dag gaan de media terugzoeken in het nieuws. Zijn de gerechtsgebouwen wel voldoende beveiligd? Het volgende rijtje van incidenten wordt op 30 januari 2003 en 27 mei 2003 in *NRC Handelsblad* gepubliceerd. Het gaat dus steeds om individuele gevallen:

2001: Tijdens een zitting gooit een nabestaande van twee vermoorde mannen een steen naar de verdachte. Ondanks stevige beveiliging is de steen toch naar binnen gesmokkeld.

2001: Een man en een vriend van zijn ex-vrouw gaan in Groningen ter zitting met elkaar op de vuist. Eén van de mannen blijft in een plas bloed achter.

2001: In Dordrecht moeten rechters en officieren de rechtszaal onder politiebegeleiding verlaten nadat er een grote vechtpartij is uitgebroken.

2002: Er worden dossiers uit de auto van een rechter gestolen.

2002: Bedreiging dat auto's op een parkeerplaats bij een rechtbank zouden worden bekrast.

2002: Bommelding bij een rechtbank en een bombrief met afzender.

2002: Inbraak in een gerechtsgebouw.

2002: Verdwijnen van dossiers uit een zittingszaal van een

kantonrechter.

2002: In Assen stort een grote groep nabestaanden van een Turkse man zich op de vader van de verdachte. De tien agenten die tussen de partijen staan kunnen tegen de overmacht niets beginnen.

2002: In Den Haag vallen nabestaanden van een vermoord slachtoffer de twee verdachten aan en er ontstaat een grote vechtpartij. Ruim twintig mensen zijn bij de vechtpartij betrokken en beveiligingsmensen worden geslagen. Een advocaat wordt bedreigd.

2003: Er worden kogels gevonden in een toilet van een gerechtsgebouw.

2003: Bij een steekproef worden twee scheermesjes gevonden bij een met HIV besmette verdachte.

2003: Twee bommeldingen bij rechtbanken.

2003: Arrestatie van een persoon die in een zittingszaal wapens bij zich droeg.

2003: In maart krijgt minister van justitie Donner een brief waarin wordt gedreigd aanslagen te plegen op rechtbanken. Na onderzoek lijkt verdergaande beveiliging niet noodzakelijk.

Verreweg de meeste ter zitting geuite bedreigingen waren een gevolg geweest van een emotionele opwelling van verdachten. Deze bedreigingen zagen de rechters in dit onderzoek doorgaans als niet echt gevaarlijk. Ze waren niet bedoeld om de rechtsgang te beïnvloeden. In de woorden van een geïnterviewde coördinator voor rechters-commissarissen: 'Die mensen uitten de bedreigingen vanwege een enorme teleurstelling in de algemene gang van zaken.' De dreigers hadden schade gelopen en wilden dit de rechter betaald zetten. Verschillende rechters gaven voorbeelden: 'Tijdens een zitting deed een rechter de

uitspraak inzake de onttrekking aan het verkeer van een hond. De betreffende verdachte had een klaagschrift ingediend en de rechter gaf een voor de verdachte negatief oordeel. De verdachte reageerde op de uitspraak met het dreigement dat hij zijn hond vals zou maken en op de rechter af zou sturen. Ook zei hij: "Ik weet je te vinden." Er waren geen uitvoeringshandelingen verricht.'

Een ander: "Een rechter was in 2003 bedreigd. Een verdachte schold de rechter uit voor 'mongool' en gaf aan de rechter kapot te zullen maken. De verdachte zat in voorlopige hechtenis en uitte zijn bedreiging op het moment dat de rechter het verzoek tot opheffing van de voorlopige hechtenis niet honoreerde. Tegen de verdachte was acht jaar gevangenisstraf geëist, maar het bijzondere van dit geval was dat de zaak al achttien jaar oud en dus net niet verjaard was. Ook al ontbrak er volgens de betreffende rechter technisch en objectief bewijs, toch werd er besloten om de voorlopige hechtenis in stand te laten. De verdachte was belast met het gezag over zijn minderjarige dochter en raakte ter zitting in paniek. De rechter had wel begrip voor de emotionele uitbarsting en na de uitbarsting was de verdachte verder rustig.

Deze twee zaken zijn illustratief voor het soort bedreigingen die tegen zittingsrechters worden geuit. Een bijzondere categorie van de individuele bedreiging vormt het optreden van de 'geestelijk gestoorde verdachte'. Het gaat om mensen met een 'korte lont' die om niets ontploffen en een dreigement uiten. Kenmerkend voor deze groep is dat het dreigen vaak gepaard gaat met wat juristen 'uitvoeringshandelingen' noemen. Een rechter: 'In 2004 werd een rechter ter zitting bedreigd door een verdachte. Het ging om een zaak waarbij een politieagent was gebeten door een verdachte. De agent vreesde besmetting met aids en eiste medewerking aan een bloedtest. Tijdens de zitting kreeg de rechter van de verdachte te verstaan dat als zij door zou gaan met het behandelen van een schadevergoedingsvordering van de benadeelde, zij hier spijt van zou krijgen. De rechter gaf aan sowieso de vordering te behandelen, met of zonder de

verdachte. De verdachte rukte vervolgens een microfoon los en gooide die naar de rechter. Hierna greep de parketpolitie de man vast, maar deze wist zich los te rukken en gooide vervolgens een glas water over de officier van justitie heen. De betreffende rechter vond dit een vrij ernstige bedreiging, maar meldde ook dat het ging om een 'gestoorde verdachte', iemand die bij elke gerechtelijke procedure voor problemen zou zorgen.

Dit type gestoorde verdachte lijkt te dreigen om niet veel meer dan het dreigen alleen althans, de reden is op voorhand niet erg duidelijk. Wij signaleren op grond van de door ons verkregen data dat de rechters in negen van de 34 hier gerapporteerde gevallen menen met gestoorde individuen te maken te hebben.

Als de rechters-commissarissen te maken hebben met bedreigingen van individuen, vinden deze meestal tijdens de verhoren plaats. Volgens henzelf gaat het vaak om gestoorde individuen: de omschrijvingen variëren van 'verdachten met een evident agressieprobleem' tot 'verdachten met een persoonlijkheidsstoornis'. Volgens rechters-commissarissen van een grote rechtbank komen dergelijke bedreigingen en uitingen van agressie daar ongeveer twintig keer per jaar voor. Een rechter-commissaris: 'Tijdens een verhoor in het kabinet van de rechters-commissarissen werd de betreffende rechter-commissaris bedreigd. Het ging om een dertienjarige verdachte met een agressieprobleem. Tijdens een verhoor in het kabinet kreeg hij een woedeaanval en gooide een tafel naar de rechter-commissaris. Deze was verbaasd over de kracht waarover de jonge verdachte in zijn woedeaanval beschikte.'

Bedreigingen vanuit georganiseerd verband

Een tweede categorie bedreigingen is afkomstig uit georganiseerde criminele verbanden. Door georganiseerde misdaad, het terrorisme en misschien ook bepaalde vormen van organisatiecriminaliteit kan tot de strategie van de bedreiging worden besloten. Het is interessant om over de overeenkomsten en verschillen tussen bedreigingen uit deze

drie organisatievormen te speculeren. Nochtans is tot nu toe, ook in het hier gepresenteerde onderzoeksmateriaal, over rechters en officieren van justitie niets gebleken van georganiseerde bedreigingen anders dan uit de hoek van de georganiseerde misdaad.

Anders dan bij geëmotioneerde individuen gaat het om koele berekening en de bedreiging geschiedt met een specifiek doel. Het kan gaan om het beïnvloeden van een rechterlijk vonnis of de beslissing van een officier. Ook wraak op bepaalde magistraten is een motief. Deze bedreigingen worden meestal niet ter zitting geuit, maar buiten de zitting om. Het gaat veel subtieler dan bij de emotionele confrontatie die tot individuele bedreigingen leidt. Het komt in veel gevallen tot uitvoeringshandelingen.

Tijdens een dienstreis kreeg een rechter een tip van de Nederlandse politie dat er in het hotel waar de rechter verbleef diverse personen aanwezig waren die mogelijk een aanslag beraamden.

Nog een verijdelde aanslag waarbij er van tevoren geen expliciet dreigement is geuit. 'Een coördinator en rechter-commissaris van een rechtbank vertelde dat er in het midden van de jaren negentig een ernstige bedreiging was geuit tegen justitie en de rechterlijke macht. Het betrof een aantal verdachten uit een grote drugszaak die wraak wilden nemen. Voor zover de informatie van de Criminele Inlichtingen Dienst aangaf, was deze bedreiging niet specifiek tegen een rechter of een officier gericht; het ging om een pure wraakactie tegen diegenen die door de criminelen als verantwoordelijk werden gehouden voor de veroordelingen. Het bijzondere aan deze zaak is dat er al mensen waren ingeschakeld om gewelddadige handelingen te gaan verrichten, maar dat is dus niet doorgegaan.'

Hier was dus geen direct dreigement geuit, maar bleek uit informatie van de politie dat er gewelddadige handelingen werden voorbereid. Deze figuur kwamen we bij het hoofdstuk over de politie ook al tegen. Het motief lijkt hier wraak te zijn op de rechterlijke macht in zijn geheel (de handelingen waren niet op specifieke functionarissen gericht). De

strekking van een moordaanslag op rechters naar aanleiding van een specifieke uitspraak is preventief: 'Dit doen jullie eens maar nooit meer.'

In Nederland is het nog niet gekomen tot succesvolle moordaanslagen op rechters vanuit de georganiseerde misdaad, zoals in Colombia en Italië, maar er zijn wel degelijk pogingen ondernomen. Figuren uit de sfeer van de georganiseerde misdaad hebben de bedoeling de rechtsgang te beïnvloeden. Tijdens een zitting werd een rechter vanaf de publieke tribune bedreigd door een broer van de verdachte die terechtstond. Het ging om verbale dreigementen als 'Ik krijg je nog wel' en dit ging gepaard met kloppen op het glas van de tribune en het langs de hals halen van de hand. De verdachten zaten samen in de zaal en familie en vrienden van de verdachten zaten in groten getale op het balkon. Na de bedreiging was het nog drie kwartier onrustig in de zaal en de zitting kon niet worden voortgezet.'

Rechters-commissarissen delen deze ervaring. Eén van hen vertelt: 'Er vond een getuigenverhoor plaats in het kabinet van de rechter-commissaris. De betrokkene weigerde te getuigen en als de rechter hier niet mee akkoord ging 'zou de verdachte wel even iets regelen'. Deze dreiging kwam van de verdachte zelf, maar de rechter meende dat de kennissenkring van de verdachte bij de bedreiging betrokken was.'

Valente en Plooy

Enkele bedreigingen vanuit het milieu van de georganiseerde misdaad hebben publiek veel aandacht getrokken. In het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw werd de Amsterdamse officier van justitie J. Valente, die strafrechtelijk onderzoek leidde naar internationale hasjhandel, bedreigd en dat werd aanleiding om in het verband van het wetenschappelijk onderzoek naar de IRT-affaire de discussie te openen over de vraag of officieren niet beter zouden moeten worden beschermd. In de tweede helft van de jaren negentig werden tijdens het proces tegen de grote hasjhandelaar Johan V. (de Hakkelaar) de officieren F. Teeven en M. Witteveen bedreigd.

Verreweg het bekendste is de bedreiging van K. Plooy,

waar dit hoofdstuk mee begint, en naar aanleiding daarvan is de discussie over de vraag hoe ver justitie kan gaan bij het uitschakelen van bedreigingen, opnieuw opgeflakkerd. Hier wordt ingegaan op de eerste en op de meest geruchtmakende bedreigingen, die tegen Valente en Plooy.

Volgens de top van het Openbaar Ministerie was er in Nederland in de jaren negentig een goed georganiseerde organisatie actief die zich met de hasjhandel bezighield en die kreeg de naam 'Octopus'. De officier die was belast met de strijd tegen dit 'syndicaat' was J. Valente. Al snel nadat hij met de zaak was belast, begonnen de bedreigingen. De eerste bedreigingen waren telefonisch, maar al snel werd er overgegaan tot fysieke actie. Tijdens het hardlopen in zijn woonomgeving reden onbekenden in een auto op hem in. Hij wist net op tijd in de berm te springen en via een weiland te ontvluchten. Niet veel later trokken onbekenden hem van zijn fiets en kreeg hij te verstaan dat hij zijn strijd tegen de georganiseerde misdaad beter kon staken. Om het dreigement kracht bij te zetten gooiden de criminelen Valente in een sloot. Al gauw volgde er een nieuwe confrontatie. Terwijl hij met zijn auto onderweg was, werd hij door vier auto's klemgereden. Ook lekte een geplande moordaanslag op hem uit. Er zouden Joegoslavische huurmoordenaars ingeschakeld zijn om hem te vermoorden. Toen braken onbekenden bij Valente in en stalen diskettes met gevoelige informatie. Deze gang van zaken zorgde ervoor dat Valente, in de woorden van hoofdofficier J. Vrakking, 'al enige tijd geknakt thuis zit'.

Valente vertelde achteraf voor de media dat hij de persoonsbeveiliging als 'zeer ingrijpend' ervoer en vond dat zijn privacy opgeofferd werd aan veiligheid. Als voorbeeld noemde hij het feit dat wanneer hij en zijn vrouw 's nachts sliepen, er politiemensen in de woonkamer achter de video zaten. 'Ons sociale leven hield van de ene op de andere dag op. Ik werkte overdag, zat 's avonds thuis en was niet vrij om naar buiten te gaan. Dat zorgt voor spanningen. Ook in je relatie.' Het leek er in eerste instantie op dat de onderwereld succesvol was geweest in de opzet om Valente van

het onderzoek af te halen. Niet lang na de gebeurtenissen verscheen hij echter weer in de rechtszaal: voor dreigementen en intimidatie zwichtte hij dus niet. Naar eigen zeggen was Valente bij de eerste dreigementen te laconiek.

In dezelfde periode traden er ook copycats op, figuren die brieven schreven uit naam van het misdaadsyndicaat 'Octopus', brieven met een dreigende strekking waarin de eis van vrijlating van enkele kopstukken van het syndicaat werd geformuleerd. De advocaat van de echte leden van het zogenoemde syndicaat deelde echter mee dat zijn cliënten dergelijke brieven nooit zouden sturen; ze waren hier volgens hem te slim voor. Een dreigende fax bleek afkomstig te zijn van een gestoorde vrouw die beweerde tot de top van het syndicaat te horen (*NRC Handelsblad*, 14 april 1995).

Het gevolg van de bedreigingen was dat het Openbaar Ministerie zich ging bezinnen op de vraag hoe officieren beter beschermd konden worden. In een interview naar aanleiding van de bedreiging van Koos Plooy vertelt Valente nu: 'In mijn tijd was het improviseren. Nu zijn er draaiboeken. Gerechtsgebouwen zijn beter beveiligd. Vertrouwelijke documenten worden beter opgeborgen en gaan niet meer zomaar mee naar huis, zoals in mijn tijd. En als er toch vertrouwelijke informatie mee naar huis moet, dan is er beveiliging thuis' (*NRC Handelsblad*, 9 september 2003).

Op 5 september 2003 werd door het Openbaar Ministerie naar buiten gebracht dat er een aanslag op officier van justitie Koos Plooy was beraamd. Volgens de media waren de bedreigingen 'brutaler' dan eerdere bedreigingen tegen magistraten omdat er iemand vanuit de Balkan zou zijn ingevlogen om de moord te plegen. De bedreiging kwam uit de Joegoslavische hoek en werd ook hierom zwaarder geacht. Deze 'Joego-scene' had in Amsterdam een geduchte en gewelddadige reputatie opgebouwd (Bovenkerk 2003). Het was echter niet de bedreiging zelf die de meeste stof deed opwaaien, maar de wijze waarop het hierop volgende onderzoek werd uitgevoerd.

Op zichzelf is het naar buiten brengen van het feit dat justitie op de hoogte is van een ophanden zijnde moordaanslag

een vaker toegepaste methode om een aanslag te voorkomen: het gaat hierbij om de methode van het 'stukmaken', die al is aangestipt in het hoofdstuk over de politie. Centraal in de discussie staat echter de vraag of justitie in zaken als deze gebruik mag maken van kroongetuigen. Nadat de bedreiging bekend was geworden, bleek er een informant met waardevolle informatie naar justitie te zijn gekomen. Deze persoon beweerde duidelijkheid te kunnen verschaffen over de vraag uit welke hoek het dreigement kwam. Het moeilijke van deze zaak is dat de getuige zich alleen bereid verklaarde om over de bedreiging van Plooy en daarnaast ook nog over de reeks liquidaties die de Amsterdamse onderwereld teisterde, mededeling te doen, als hij daarvoor verdergaande toezeggingen van het Openbaar Ministerie dan gebruikelijk is zou krijgen. Gewoonlijk wordt na een deal de straf van een getuige die zelf bij de strafbare handelingen betrokken is met eenderde verminderd, maar dat ging deze getuige niet ver genoeg. Het landelijk parket was bereid de getuige verdergaande toezeggingen te doen, maar dit werd door het college van procureurs-generaal teruggedraaid. De kroongetuige is nog niet als strafrechtelijke figuur in het Nederlandse strafrecht opgenomen en volgens het college druiste een dergelijke deal tegen de rechtsstatelijke beginselen in. Vanuit het landelijk parket en de politie kwam hierop de reactie dat in dit specifieke geval de rechtsstaat juist gebaat was bij de deal: er was immers geen grotere aanslag op de rechtsstaat mogelijk dan de moord op een magistraat.

De discussie werd door Plooy op de politieke agenda gezet toen hij de deal in een eigen publicatie verdedigde (Plooy 2004). Het resultaat hiervan was dat zowel in de politiek als bij justitie (het college en de toenmalige procureur-generaal De Wijkerslooth daarbij inbegrepen) werd gekeken naar een uitbreiding van de mogelijkheden van het Openbaar Ministerie.

In een interview met Paul Rosenmöller luchtte Koos Plooy in 2004 zijn hart.²⁹ Hij vertelde openhartig over de gang van zaken na de bedreigingen en gaf inzicht in hoe het Openbaar

²⁹ <http://www.ikonrtv.nl/site/algInfo.asp?oId=401>

Ministerie met bedreigingen omgaat of daarmee omging. Allereerst gaf hij aan dat een advocaat contact met hem had opgenomen met het dringende verzoek om te spreken over een zaak 'die met zijn leven te maken zou hebben'. De betreffende advocaat had uit cliëntenkring vernomen dat er Albanezen onderweg waren om hem te doden. In het vorige hoofdstuk bleek al dat advocaten weinig ingenomen waren met deze publieke onthulling. De Nederlandse Vereniging van Strafrecht Advocaten eiste een onderzoek. Zij namen het Plooy zeer kwalijk; de uitlatingen zouden 'een officier onwaardig zijn', en de betreffende advocaat liep nu mogelijk gevaar (*NRC Handelsblad*, 9 juli 2004).

Terug naar het televisie-interview. De bedreigingen waren bij Plooy als een bom ingeslagen, zei hij. De impact van een dergelijke situatie op het privé-leven moet niet onderschat worden. Naar aanleiding van de bedreigingen kreeg Plooy de opdracht van zijn hoofdofficier van justitie om naar een schuilplaats te vertrekken, maar niet dan nadat hij de dienstauto en andere zaken waarmee hij mogelijk geïdentificeerd kon worden had ingeleverd. Hij moest zelf maar zien waar hij heen ging. Plooy vertrok naar een hotel. Het Openbaar Ministerie had geen draaiboek voor zulke gevallen en Plooy besloot daar af te wachten wat er ging gebeuren. Toen bleek dat de situatie langer dan een aantal dagen zou duren, kreeg Plooy persoonsbeveiliging van het Korps Landelijke Politie Diensten. Hij kreeg het maximale beveiligingsniveau; ook werd er een woning gezocht. Na een paar dagen gaf Plooy aan door te willen blijven werken. De locatie waar Plooy verbleef, bleef onbekend. Niemand weet nu waar hij woont, contact met privé-omgeving en werk wordt door middel van een mobiele telefoon onderhouden. Binnen bepaalde grenzen kan hij zijn normale leven voortzetten. Hij kan uit eten gaan, naar de bioscoop en dergelijke. Plooy is allerminst tevreden. Hij vond het op z'n minst merkwaardig dat, hoewel het college van a tot z op de hoogte is, hij nooit een 'steunend' bericht had gekregen.³⁰ De zorg voor de dagelijkse veiligheid was wel goed

30 Later trok procureur-generaal De Wijkerslooth de ernst van de bedreiging zelfs in twijfel. Plooy zou volgens hem niet meer gevaar lopen dan de andere officieren die met de strijd tegen de georganiseerde misdaad zijn belast. Dit schreef De

geregeld, maar met name over de wijze waarop het strafrechtelijk onderzoek werd afgekapt was Plooy ontevreden. Het lukte niet om de getuige te gebruiken en de zaak werd daarom niet succesvol doorgezet.

De melding van de bedreiging van Koos Plooy maakt veel los en in de media wordt hevig gespeculeerd over de bedoelingen van het OM om de zaak zo in de publiciteit te brengen. Zo meent een advocaat dat de bedreigingen het gevolg zijn van vuil spel. In zijn woorden: 'We hebben een ruime ervaring met officieren die ons cruciale, ontlastende stukken onthouden. Nu eens krijgt iemand ten onrechte een enorme partij cocaïne in zijn mik geschoven, dan weer worden mensen door de politie gedwongen te infiltreren in het criminele milieu. Het maakt de mensen woedend en die woede is nu precies onze zorg' (*NRC Handelsblad*, 11 september 2003). Volgens deze advocaat wordt de bedreiging door justitie gebruikt om voor het Openbaar Ministerie en de politie meer mensen en geld los te krijgen voor de strijd tegen de georganiseerde misdaad. Het naar buiten brengen van de ophanden zijnde moordaanslag is volgens hem niet veel meer dan een poging de publieke opinie achter het Openbaar Ministerie te krijgen.

Van belang is de mening van de criminoloog professor Cyrille Fijnaut, die een vergelijking maakt met de situatie in Amerika. Fijnaut, die reageert op het lekken van de informatie over de ophanden zijnde moordaanslag op Plooy, geeft in de eerste plaats aan dat een bedreiging, of een daadwerkelijke gewelddadige handeling, een reactie is van een 'groep in het nauw'. De georganiseerde misdaad probeert zichzelf allereerst aan overheidsoptreden te onttrekken en als dat niet lukt zal ze overgaan tot geweldloze middelen als corruptie en andere tegenacties. Volgens Fijnaut is het goed dat justitie een signaal afgeeft naar de georganiseerde misdaad. Dit signaal komt er volgens hem op neer dat het Openbaar Ministerie niet soft zal reageren op een moord van een van de magistraten, maar juist volop in de aanval zal gaan. Deze aanpak werkt volgens Fijnaut ook in Amerika: 'Daar komen heel weinig doodsb bedreigingen voor aan het adres van rechters en

officieren van justitie. Dat is zeer zeldzaam. En waarom? Omdat criminele netwerken weten dat het uiterst contraproductief is. De onderwereld van New York weet dat wie zich met geweld tegen politie of justitie keert het hele apparaat op zijn nek krijgt,' aldus Fijnaut in *NRC Handelsblad* (8 september 2003).³¹

In plaats van daadkrachtig optreden volgde er in Nederland een publieke discussie tussen het college van procureurs-generaal en officieren van justitie met als inzet het gebruiken van kroongetuigen. Deze discussie werd afgesloten met een interview waarin Koos Plooy, met toestemming van de minister van justitie Donner, kenbaar maakte op welke verschillende manieren het Openbaar Ministerie tekortschoot in de aanpak van zijn zaak. Van een signaal naar de georganiseerde misdaad met als strekking 'met ons valt niet te spotten' is in Nederland dus geen sprake geweest.

Toename?

Zijn het aantal bedreigingen jegens officieren van justitie en rechters en de ernst daarvan toegenomen of niet? Net zoals bij de beroepsgroep van advocaten beantwoorden we deze vraag apart voor individuele emotionele uitbarstingen die uitmonden in een bedreiging en voor de bedreigingen vanuit de misdaad in georganiseerd verband.

31 De bewering dat men in Amerika bijzonder hard optreedt tegen bedreigingen of geweld tegen magistraten wordt vaak gedaan, maar de status van een zogenoemde 'gouden regel' die eraan wordt verleend is misschien overdreven. Ook de Amerikaanse onderwereld gebruikt in uiterste gevallen geweld tegen overheidsfunctionarissen. Zo is er het geval van de mislukte moordaanslag op openbaar aanklager William Aronwald, waarbij niet de aanklager, maar diens vader wordt vermoord. Deze aanslag vindt in 1987 plaats en pas in 2004 wordt de opdrachtgever voor de moord veroordeeld. (zie <http://www.ganglandnews.com>) In het begin van 2004 wordt in New York de aanklager die de zaak tegen een grote maffiabaas leidt beveiligd nadat justitie informatie heeft gekregen dat de maffiafamilie, van wie de betreffende aanklager reeds tientallen leden achter de tralies heeft gezet, plannen heeft hem te vermoorden. Recentelijk verscheen in de *New York Times* een artikel met de mededeling dat bedreigingen van en geweld tegen magistraten de laatste jaren daar een hoge vlucht hebben genomen. In bepaalde gevallen zijn er zelfs rechters of familieleden vermoord (*New York Times*, 20 maart 2005). Als er al verschil is met Nederland, dan is dat toch relatief.

Fijnaut noemt ook de situatie in Italië na de moorden op onderzoeksrechters Falcone en Borsellini in het begin van de jaren negentig: de Italiaanse overheid zou met man en macht achter de daders (de maffia) aan zitten. Dit is waar, maar hij gaat voorbij aan het feit dat de georganiseerde misdaad al vanaf het begin van haar bestaan rechters, politieagenten en politici heeft vermoord. Zij heeft dit zo'n honderd jaar relatief ongestoord kunnen doen en de reden voor de stevige aanpak na de moorden op Falcone en Borsellini is het feit dat het publiek de maffia zat was. Die stevige aanpak dient ook niet overdreven te worden: de georganiseerde misdaad is nog steeds zeer actief op Sicilië en lijkt de macht van de overheid effectief te weerstaan (Dickie 2004).

Uit het kwantitatieve onderzoek van Nooy (2004) naar bedreigingen van officieren bleek dat niet minder dan ruim tachtig procent van de ondervraagde medewerkers van het Openbaar Ministerie van mening was dat het aantal gebeurtenissen van bedreiging tegen hen gelijk was gebleven of zelfs (sterk) afgenomen. Vijfenzeventig procent van degenen die opgaven zelf bedreigd te zijn geweest meenden dat ook. Uit onze eigen enquête onder rechters bleek een minderheid wel van oordeel dat er tegenwoordig meer wordt bedreigd en ook dat bedreigingen ernstiger genomen moesten worden. Ze brachten deze toename in verband met 'de verharding van de maatschappij'. De grote meerderheid van de rechters was echter op grond van hun persoonlijke ervaringen van oordeel dat er van toename van dit type van individuele bedreiging helemaal geen sprake was.

Dit resultaat is enigszins raadselachtig. Wie erover in het algemeen met reden van de rechterlijke macht praat, krijgt anekdotes te horen zoals over de 'zwarte zaterdag' en na 2000 verschijnen er berichten over bedreigingen in de media. Maar wanneer de vraag over eigen ervaringen aan de betrokkenen zelf wordt voorgelegd, blijkt er weinig aan der hand.

Bij de misdaad in georganiseerd verband zijn er enkel gevallen genoemd van bedreiging door de georganiseerde misdaad en hier luidt het ondubbelzinnige oordeel van de direct betrokkenen dat het wel degelijk is toegenomen. De toegenomen druk van de overheid op met name internationale drugshandelsorganisaties heeft geleid tot de ontwikkeling van contrastrategieën. Open of verholen dreigementen jegens de rechterlijke macht zijn tot het repertoire gaan behoren.

Risico's

Officieren en rechters-commissarissen worden over het algemeen vaker bedreigd dan zittingsrechters. Hoe is dat te verklaren? Allereerst is de zittingsrechter het sluitstuk van het strafproces en is hij bovendien zichtbaar onpartijdig. Voordat de zittingsrechter in aanraking komt met de verdachte zijn de politie, officier van justitie en de rechter-commissaris hem

al voor geweest. Omdat de bedreigingen vaak worden geuit in een emotionele opwelling hebben officieren van justitie en de rechters-commissarissen de grootste kans om met bedreigingen in aanraking te komen. Wanneer een verdachte ter zitting moet verschijnen, hebben de eerste emotionele reacties daarom al plaatsgevonden en doorgaans accepteren de verdachten het optreden van een (zittings)rechter. Echter, er blijven gevallen waarbij een gerechtelijk vonnis dusdanig afwijkt van datgene wat de verdachte verwacht dat hij of zij (opnieuw) emotioneel wordt en bedreigingen uit.

Officieren en rechters-commissarissen komen direct in aanraking met de verdachte en doen dit meestal om bewijs te verzamelen voor een eventuele strafrechtelijke zitting (huiszoeking), of de verdachte wordt door hen gehoord. In een dergelijke situatie staat de verdachte feitelijk tegenover de officier of de rechter-commissaris.

Van de in dit hoofdstuk onderzochte groepen wordt met name de officier bedreigd. Voor een verdachte is het de officier die hem persoonlijk in zijn belangen raakt en daar verantwoordelijk voor is. Hierbij komt nog het beeld van de officier in de media als *crime fighter*. Voordat de strijd tegen de georganiseerde misdaad werd opgevoerd (dus vóór de jaren negentig), is een officier een anonieme ambtsdrager, iemand in een zwarte, neutrale toga. Vanaf het moment dat de media het verhaal van de georganiseerde misdaad oppakken, worden officieren met foto en al in de krant gezet. 'Ze hebben een naam en een gezicht', aldus *NRC Handelsblad* (9 september 2003). Dat de betreffende officier een vertegenwoordiger is van het Openbaar Ministerie komt niet naar voren en de strijd in de rechtszaal wordt er een tussen de officier en de verdachte. De officier fungeert hiermee als een soort bliksemafleider voor de rechter.

Aangifte doen?

Als een bedreiging weleens wordt gemeld, wordt er eerst een dreiginginschatting gemaakt: ernstig of niet? Los van het feit dat elk individu anders reageert op bedreigingen, is er een

aantal elementen die hierbij meespelen. De inschatting is afhankelijk van de ernst van de bedreiging en de mate van waarschijnlijkheid dat een dreigement verwezenlijkt zal worden. De combinatie van deze twee elementen bepaalt de dreiginginschatting. Een bedreiging is minder serieus als óf de aard van de bedreiging niet ernstig is, óf de kans op verwezenlijking van de bedreiging niet groot is. Dit laatste komt het meeste voor. Met de minder serieuze bedreigingen wordt weinig of niets gedaan, maar de meeste rechters zeggen dat ze in zoverre begrip voor deze reactie hebben dat strafrechtelijk optreden (behoudens ernstige gevallen) niet gewenst is.

In het geval van ernstige bedreigingen treedt men in beginsel wel vaker handelend op, maar er zit verschil in de afhandeling. In het ene geval wordt strafvervolgning ingesteld, terwijl dit in een ander, identiek, geval wordt nagelaten. Uniformiteit ontbreekt.

Bij rechters is het nochtans ongebruikelijk om aangifte te doen en sommige rechters raden dit collega's ook altijd af. Dit is tekenend voor de laconieke houding waarmee met bedreigingen wordt omgegaan: 'Niemand wordt er beter van als ik me emotioneel bedreigd voel,' aldus een rechter. Soms hebben rechters ook helemaal geen weet van de mogelijkheid om een bedreiging ergens te melden. Men weet niet wie hiervoor de verantwoordelijke persoon binnen het gerecht is. Van de 69 niet-bedreigde rechters die de enquête hebben ingevuld, zijn er maar liefst 46 niet op de hoogte van maatregelen en/of regels inzake het melden van bedreigingen en voorzieningen die helpen met deze bedreiging om te gaan. De bedreigde rechters zijn beter geïnformeerd. Toch weet bijna de helft van hen nog steeds niet van het bestaan van maatregelen of protocollen. Over het algemeen wordt er pas ingegrepen als er ondersteunende informatie is (in de vorm van een tip bij de politie, informatie van derden, per brief en dergelijke) en er aanwijzingen zijn voor de betrokkenheid van de georganiseerde misdaad. Hoewel dergelijke gevallen zeldzaam zijn, wordt onderzoek gestart en persoonsbeveiliging geboden.

In sommige gevallen kiest de politie ervoor om een zaak

'stuk te maken'. Een rechter-commissaris die wij interviewen, geeft aan dat de Criminele Inlichtingen Dienst zich regelmatig van deze techniek bedient. De politie neemt dan contact op met de dreiger en deze krijgt te verstaan dat ze van zijn plannen op de hoogte zijn. Voorkomen is in deze gevallen beter dan genezen, en bovendien is de 'zachte informatie' meestal onvoldoende om de bedreiging 'hard' te maken. Officieren zélf nemen weleens een dergelijk initiatief (Nooy 2004). Ook brengt het Openbaar Ministerie zaken opzettelijk in de media. De dreiger ziet dan vanwege de mediabelangstelling af van het uitvoeren van het dreigement. Net als bij de rechters is de cultuur van het Openbaar Ministerie er één waarin het niet gebruikelijk is om bedreigingen te melden. De zaak-Valente is hier een goed voorbeeld van. Achteraf zegt Valente voor de media: 'Het was allemaal bedoeld om mij te intimideren. Wanneer ze mij uit de weg hadden willen ruimen, hadden ze dat kunnen doen. Die incidenten nam ik niet echt serieus. Achteraf denk ik wel dat ik ze te laconiek heb opgevat.'

Van degenen die bedreigd zijn, geeft slechts een vijfde (!) aan melding te hebben gemaakt van de bedreiging. Er wordt letterlijk gemeld dat 'deze houding of opvatting meerdere collega's heeft opgebroken. De sfeer op het parket is altijd dat dit soort dingen erbij horen' (Nooy 2004).

Hoewel er regelmatig kritiek is op de manier waarop het Openbaar Ministerie met bedreigingen omgaat, reageert de parketleiding de afgelopen tien jaar in het geval van serieuze bedreiging vrij snel door de bedreigde officieren te beveiligen. In de afgelopen jaren is dit minstens elf keer gebeurd (Nooy 2004). Op grond van het nieuwe stelsel 'bewaken en beveiligen' hanteert men een oplopende schaal van veiligheidsmaatregelen, van extra surveillance rond het huis tot permanente persoonsbeveiliging.

Behalve persoonsbeveiliging start justitie in de meeste gevallen ook een strafrechtelijk onderzoek naar de bedreiger. Voorbeelden hiervan zijn het naar aanleiding van de bedreiging van officier Van Hilten geformeerde speciale rechteam, dat belast is met het onderzoek naar de bedreiging, en de zaak-Plooy, waar ook sprake is van een groot onderzoek.

Opvallend is dat deze zaken (vrij zelden) leiden tot een veroordeling. Zelfs in grote zaken, als die van Plooy en van Van Hilten, zijn er, ondanks sterke verdenking van concrete personen, geen veroordelingen gevallen. Een paar tamelijk onbeduidende dreigers zijn wel gestraft. Zo veroordeelt de politierechter in Zwolle een man wegens het bedreigen van een officier van justitie. In een andere zaak vervolgt het Openbaar Ministerie twee verdachten voor het sturen van een poederbrief en het telefonisch bedreigen van mensen van het parket Breda. Deze zaken komen echter niet uit de hoek van georganiseerde misdaad, maar van individuen.

Heeft bedreigen succes?

Het is erg moeilijk, zo niet onmogelijk, om beslissingen van magistraten te onderzoeken op mogelijke beïnvloeding door bedreiging. Zelf zeggen rechters het antwoord op de enquêtevragen dat er van beïnvloeding absoluut geen sprake is. Een rechter heeft in de praktijk ook maar weinig ruimte om te marchanderen. De bedreigingen komen voor het overgrote deel voort uit teleurstelling en wrok, en rechters hebben in bepaalde gevallen zelfs begrip voor dergelijke reacties van verdachten. Er wordt over het algemeen vrij laconiek met bedreigingen omgegaan. Bedreigingen worden onderling en thuis besproken en na een bedreiging zijn rechters alerter. Juist bij de meer serieuze bedreigingen komt het belang van het bespreken van de bedreigingen met collega's naar voren. Dit niet alleen omdat serieuze bedreigingen vrij zeldzaam zijn, maar ook omdat door praten het gebeurde kan worden verwerkt.

Ook de officieren zeggen dat ze niet in hun werk worden beïnvloed door bedreigingen. Ook hun bewegingsruimte is beperkt. Een officier kan om een veelvoud van redenen een onderzoek afblazen, en het moet wel heel opzichtig gebeuren wil men hier een oneigenlijke motivatie bij vermoeden. De officier kan zich beroepen op zijn discretionaire bevoegdheid ex artikel 167 Wetboek van Strafvordering: 'Van vervolging kan worden afgezien op gronden aan het algemeen belang ontleend.' Het zal niet eenvoudig zijn hard te maken dat het afzien van

vervolgning niet berust op algemene gronden, maar juist op intimidatie of bedreiging.

Uit een interview met een functionaris van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst kwam naar voren dat er inderdaad een aantal onderzoeken afgebroken is wegens bedreiging van een officier van justitie. In welke mate dit voorkwam en om welke zaken het precies ging, is ons niet duidelijk geworden. Volgens zeggen gaat het dan niet om toegeven aan intimidatie, maar om een weloverwogen gemeenschappelijk genomen beleidsbeslissing. Het risico van verdere strafvervolgning wordt dan weleens onaanvaardbaar hoog gevonden. We zouden hier buitengewoon graag meer over willen weten.

Samenvatting

Bedreigingen komen voor, ook bij de rechterlijke macht en het Openbaar Ministerie. Toch blijkt dat verreweg de meeste rechters helemaal nooit zijn bedreigd. Het onderzoek naar bedreigingen van officieren laat echter zien dat het fenomeen bij hen wat meer voorkomt: één op de vier à vijf officieren wordt ten minste éénmaal in zijn carrière bedreigd.

In dit hoofdstuk is er onderscheid gemaakt tussen bedreigingen van individuen die vanuit een emotionele opwelling bedreigingen uiten en bedreigingen afkomstig van de georganiseerde misdaad. Bij deze laatste categorie is de dreiging met geweld in theorie het sluitstuk van de contrastrategieën die deze organisaties gebruiken in de strijd tegen de overheid. Bedreigingen vanuit deze groep zijn doorgaans serieuzer: er wordt geprobeerd invloed uit te oefenen op de beslissingen van magistraten, óf er wordt wraak genomen voor een reeds genomen beslissing. Voor beide categorieën geldt dat alle door ons onderzochte magistraten ermee te maken kunnen krijgen.

Bedreigingen van de eerste categorie zijn van alle tijden: de meeste respondenten van onze enquête zien geen stijging van deze bedreigingen, en uit het onderzoeksrapport-Nooy omtrent het O.M. volgt zelfs dat er volgens de

geënquêteerde officieren een daling van het aantal bedreigingen in het algemeen plaatsvindt. Dit ligt anders bij de bedreigingen vanuit de georganiseerde misdaad. Hier signaleren wij wél een toename. Deze hangt samen met de opgevoerde strijd van justitie tegen de georganiseerde misdaad vanaf het begin van de jaren negentig.

Wie loopt er het meeste risico? De officieren worden het meest bedreigd, daarna de rechters-commissarissen en daarna de zittingsrechters. Officieren staan het dichtst bij de verdachte. De officier is dan de directe 'tegenstander'. Deze gedachte wordt versterkt door het beeld dat in de media van de officier geschetst wordt als *crime fighter*. Bij de rechtelijke macht staan de rechters-commissarissen dichterbij de verdachte dan de zittingsrechters omdat ze al vroeg in het strafproces ingrijpende beslissingen nemen.

Worden magistraten in Nederland in hun functioneren beperkt als gevolg van bedreiging? Het antwoord luidt volgens eigen zeggen ontkennend, behalve in het geval de dreiging uitgaat van de georganiseerde misdaad. De bedreiging tegen de officieren Valente en Plooy had ze een tijdlang enigszins buiten spel gezet, maar kort daarna gingen ze demonstratief met hun werk verder.

Het onderscheid tussen individuele bedreigingen en die van de georganiseerde misdaad is ook van belang bij de strafrechtelijke afhandeling. Vanwege het relatief ongevaarlijke karakter van de bedreigingen van individuele bedreigingen wordt er vrijwel nooit strafrechtelijk opgetreden. Dit is anders bij de bedreigingen vanuit de georganiseerde misdaad.

Er zijn verschillende manieren waarop justitie kan reageren. Meestal wordt ervoor gekozen de zaak 'stuk te maken'. De politie heeft dan 'zachte informatie' waaruit blijkt dat er mogelijk een magistraat zal worden geliquideerd, maar deze informatie is verre van voldoende voor een strafzaak. Voorts kan de bedreigde magistraat ook persoonsbeveiliging krijgen. Het hangt af van de gemaakte dreigingsanalyse in welke mate deze beveiliging zal plaatsvinden. Bij zowel justitie als de rechterlijke macht

ontbreekt het echter nog aan een duidelijk protocol en meldpunten.

Worden magistraten in Nederland in hun functioneren beperkt als gevolg van bedreiging? Het antwoord luidt volgens eigen zeggen ontkennend, behalve in het geval de dreiging uitgaat van de georganiseerde misdaad. De bedreiging tegen de officieren Valente en Plooy had ze een tijdlang enigszins buiten spel gezet, maar kort daarna gingen ze demonstratief met hun werk verder.

Hoofdstuk 6 - Journalisten

Onderduiken

In 1997 zien de journalisten Stella Braam en Mehmet Ülger zich gedwongen om onder te duiken naar aanleiding van de publicatie van hun boek *Grijze Wolven, een zoektocht naar extreem-rechts*. In deze publicatie worden de activiteiten beschreven van de ultranationalistische Turkse groepering de Grijze Wolven, die zich voordoet als culturele vereniging: de Turkse Federatie Nederland. Het boek gaat over banden met de politiek in Turkije, over betrekkingen met de internationale Turkse maffia, over het werven van jonge Turken voor de beweging en over infiltratie in de Nederlandse (gemeente)politiek. Voordat zij het boek publiceren vragen zij bij wijze van hoor en wederhoor commentaar aan het bestuur van de Federatie - er wordt feitelijk ook een verklaring van dit gezelschap in het boek afgedrukt -, maar voorafgaande aan publicatie worden de schrijvers met steeds ernstiger bedreigingen geconfronteerd met de bedoeling publicatie achterwege te laten. Op nadrukkelijk aanraden van de Nederlandse politie zien de publicisten zich gedwongen om zich snel uit de voeten te maken om zich elders schuil te houden.

In Nederland zijn tot nu toe nog geen journalisten vermoord om hun werk, maar in Turkije is een hele reeks onthullings-journalisten die zaken wereldkundig maakten die het regime verborgen had willen houden, wel degelijk doodgeschoten. Bij het doden van zogenoemde tegenstanders van de Turkse staat hebben de ülçücü (letterlijk betekent dit 'idealisten', maar het staat voor de Grijze Wolven) een belangrijk aandeel gehad.³² Gezien deze voorgeschiedenis, was het voor de Nederlandse autoriteiten om deze bedreiging zeer serieus te nemen.

Achteraf, en dit is nog nooit in het nieuws gekomen, krijgen de journalisten van de politie te horen dat die hun zo dwingend had aangeraden om zich te verstoppen omdat zij één

³² Zie voor de ingewikkelde en voor Nederlanders moeilijk doorzichtige vervlochtenheid van de staat en de Grijze Wolven: Bovenkerk en Yesilgöz 1998

van de bedreigers als een gevaarlijke crimineel kenden. De journalisten begrijpen nu ook dat er informatie was ontvangen dat er vanuit Turkije iemand op was weg die misschien opdracht had om hen uit de weg te ruimen. Dit is een van de ernstigste en meest langdurige bedreigingen geworden in de Nederlandse journalistiek.

Ülger vertelt ons nu het hele verhaal: 'Ik ben destijds voor ons journalistieke onderzoek undercover deze groep in gegaan. Het idee was ontstaan bij de redactie van *De Groene Amsterdammer* om voor de krant en voor het televisieprogramma *Hier en Nu* een reportage te maken over het groeiende nationalisme onder Turkse jongeren. Toen we een paar maal bij de Turkse Federatie om informatie verzochten, stootten we steeds onze neus en na drie maanden besloten we om mij dan maar undercover lid te laten worden; de verborgen methode *Wallraff* was het enige dat overbleef. Toen het boek klaar was, kregen we te horen dat het niet gepubliceerd mocht worden. Zouden we dat toch doen, "dan konden we beter eerst onze begraafplaatsen gaan organiseren", zo werd ons via de telefoon meegedeeld.'

De druk werd opgevoerd. Bovengronds werd tegen de journalisten een rechtszaak aangespannen, ondergronds werd gedreigd met grof geweld tegen de journalisten en ook tegen Mehmet's voormalige echtgenote en kind. 'Bij mijn ex stond een intimiderende auto voor de deur met de vlag van de Grijze Wolven. Ze moest erom verhuizen. Dat vond ik nog het ergste. Ik ben journalist en nam voor mezelf het risico, maar ik had nooit gedacht dat ze zover zouden gaan.'

De schrijvers ontsnapten ter nauwernood aan een achtervolging per auto. Bij een sportwedstrijd kreeg Mehmet een pistool tegen de slaap gedrukt. 'De hele zaak heeft maanden geduurd,' vertelt Ülger. 'Het had z'n tijd nodig, dachten wij, en dan zou het gevaar wel minder worden. Stella Braam vertoonde zich echter na een paar weken al weer thuis en toen begon het gedonder helemaal opnieuw. Ik reageerde terughoudend en kwam nooit zonder vermomming in beeld op de tv. Het was echt vervelend dat het feit dat wij bedreigd werden nieuws was geworden, in plaats van onze onthullingen

over de Grijze Wolven. Dat was niet de bedoeling.'

We vragen of Braam en Ülger toch niet in enig opzicht aan de eisen van de bedreigers tegemoet zijn gekomen. Ülger: 'Nee, dat boek is er gewoon gekomen. Nu ja, op advies van onze advocaat hebben we de volledige namen van degenen die ons bedreigden nooit gepubliceerd. Maar dat is het enige.'

De bedreiging is ook daarna nog verder gegaan dan ooit een journalist in Nederland heeft meegemaakt. Ülger blijft als specialist over Turkije schrijven en televisieprogramma's maken, maar het wordt hem moeilijk gemaakt. Tijdens een demonstratie tegen de komst van de Koerdenleider Öcalan, waar hij als journalist bij staat, wordt hij geslagen. Hij krijgt nog steeds telefoontjes van mensen die hem uitmaken voor vijand van Turkije, en dat wordt hem trouwens overal toegevoegd waar hij zich in Turks milieu vertoont. Er staan scheldkanonnades over hem op internet. Op reis in Turkije wordt hij lastig gevallen. 'Wat ik het ergste vond is wat ze anderen aandoen. Ik was met mijn toenmalige vriendin bij een festival in Izmir toen een jongen kwam zeggen dat ik onmiddellijk weg moest, "want ze zijn op zoek naar jou". Bij het vertrekken uit Turkije heeft de politie me laten zien dat ze een precies overzicht bezat van alle hotels waar we waren geweest. Dat vond ik echt heel bedreigend. Ook m'n neef werd benaderd en mijn broer heeft dreigtelefoontjes gehad.'

Hoe ver kan de lange arm van de macht van vreemde mogendheden op Nederlandse bodem reiken? In een aanvullend onderzoeksrapport op het grote onderzoek dat door de Tijdelijke Commissie Onderzoek Integratiebeleid van de Tweede Kamer is gemaakt voor het vergaderjaar 2003-2004 is gedocumenteerd welke invloed de overheden van andere landen, i.c. Turkije en Marokko, zoal *uitoefenen op de migrantengemeenschappen in Nederland (Bruggen bouwen, 2004)*. Er wordt van alles genoemd (de Turkse overheid oefent bijvoorbeeld invloed uit op het punt van de godsdienstbeleving onder Turkse migranten en men ijvert voor het behoud van de Turkse taal en cultuur) en er staat (op bladzijde 85) ook iets over de manifestatie in Nederland van de Grijze Wolven. Tot onze verbazing zegt de commissie in het rapport niets over de

bedreiging van Braam en Ülger. Het gaat hier om niet minder dan de persvrijheid en daarbij is de rechtsstaat in het geding!

Bij alle ellende die de journalisten hebben ondergaan heeft de Nederlandse Vereniging van Journalisten overigens voorbeeldig geholpen. Ülger: 'Ze deden alles voor ons. Ze hielpen met levensonderhoud, zorgden zelfs voor een kogelwerend vest; de voorzitter zette het kenteken van mijn auto op zijn naam; we kregen juridische hulp aangeboden. Ze deden echt alles wat kon. Ik ben nu lid van het bestuur van de Nederlandse Vereniging van Journalisten.'

Collega-journalist Rudie Kagie noteerde alle intimidaties tegen Braam en Ülger in een artikel in *Vrij Nederland* van 11 oktober 1997 en hij gaf een opsomming van alle journalisten in Nederland die zich in de afgelopen tijd gedwongen hadden gezien om te beslissen of ze niet liever enige tijd zouden onderduiken. De *Parool*-journalist Bart Middelburg was aan het einde van de jaren tachtig van de vorige eeuw even 'uit beeld' geweest nadat hij van de politie en collega Voskuil te horen had gekregen dat Klaas Bruinsma diens onthullingen over zijn misdaadbende in de krant wilde rechtzetten door hem te liquideren. De misdaadverslaggeverstandem van *De Telegraaf* John van den Heuvel en Joost de Haas zag zich in 1994 gedwongen spoorwegs naar het buitenland te reizen toen hun ter ore kwam dat de leiding van de Octopus-bende, ofwel 'de Hakkelaar', (vergelijk het vorige hoofdstuk) de bedoeling hadden uit de weg te ruimen. Voskuil had zich in 1994 verstopt nadat hij wegens een stuk over de criminele activiteiten van de Hells Angels op het kantoor van *Nieuwe Revu* reeds was afgetuigd en begreep dat er nog meer zou volgen. Paul van Gageldonk dook onder nadat hij zijn boek had gepubliceerd over de hooligans van Feyenoord en toen ze dachten dat hij over informatie beschikte over de grote veldslag van Ajax- en Feyenoord-supporters in Beverwijk in 1997. Jan Dijkgraaf was in hetzelfde jaar drie weken onvindbaar na een stunt bij de Feyenoord-supporters die hij in *Panorma* beschreef. Journalist Bas van Hout had tweemaal voor de vraag gestaan of hij onder

moest duiken: een keer nadat hij een Centrum-Democraat had ontmaskerd door opnamen te maken van diens openhartige bekentenis van geweldpleging tegen Surinamers, en een keer na ruzie met drugshandelaar Steve Brown over de biografie van de laatste. Van Hout piekerde er echter niet over om onder te duiken, 'al neemt hij wel voorzorgen in acht'. Ten slotte heeft Peter R. de Vries ruzie gehad met dezelfde Steve Brown, die uitmondde in een handgemeen op de televisie. De Vries zou zich ook zeker niet verstoppen: 'Als ik dat zou doen, laat ik zien dat ik bang ben, en dat is precies waar ze op uit zijn. Als ze me echt te grazen willen nemen, dan pakken ze me toch wel, of ik nu ondergedoken ben of niet.'

Het onderzoek

Zoveel is duidelijk: het beroep van misdaadverslaggever is in Nederland niet zonder risico's. Wat weten we er tot nu toe van? Er is over bedreigingen in de journalistiek literatuur ontstaan als het gaat om wat in Nederland georganiseerde misdaad heet. In het rapport van de Commissie-Van Traa (Enquêtecommissie opsporingsmethoden 1996, deelonderzoek IV) worden allerlei voorbeelden genoemd van 'inschakeling van de media' waarbij ook journalisten zijn bedreigd. De bedreigingen van *Parool*-journalist Bart Middelburg door Klaas Bruinsma zijn het meest bekend geworden. Middelburg heeft hierover in 2002 zelfs een heel boek geschreven, getiteld *Onderwereld-pr*, waarin hij zo ongeveer alle collega-misdaadjournalisten aanwrijft dat zij zich in mindere of meerdere mate hadden laten intimideren en manipuleren door de georganiseerde misdaad (Middelburg 2002).

Net als bij de andere beroepsgroepen in dit boek is ook aan een aantal journalisten de vraag voorgelegd of ze in hun werk weleens met bedreiging te maken hadden gehad. Uit welke hoek kwam die? Hoe hebben ze gereageerd? Hebben ze aangifte gedaan? Hebben ze een mening over de vraag of journalisten tegenwoordig meer worden bedreigd dan vroeger?

In samenwerking met de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) is een enquête gehouden. Er ging een e-mail

aan alle 6046 A-leden (leden die journalistiek als hoofdberoep hebben) en daarop zijn 407 reacties gekomen. Wie zijn of haar naam wilde noemen en het medium waarvoor hij of zij werkt, deed dat, maar het mocht ook anoniem. Er zijn voorts vragenlijsten gezonden naar redacties van dag- en weekbladen, weekbladen en televisieomroepen. Ten slotte is er een directe vragenlijst geplaatst op de website van de NVJ *Villamedia*, waarop door 76 journalisten is gereageerd. In totaal bestaat het basismateriaal van dit hoofdstuk uit niet minder dan 483 reacties van journalisten. Opnieuw: representatief is zo'n steekproef natuurlijk niet, maar de enorme respons laat goed zien dat het onderwerp leeft!

Het begrip 'bedreiging' is in de enquête niet nader gedefinieerd; er is eenvoudig afgewacht wat de respondenten als bedreiging hebben ervaren. Dit varieerde uiteindelijk van hinderlijk gedrag en gedurende lange tijd lastig worden gevallen tot dreiging met fysiek geweld en doodsb bedreigingen. Ook dreigen met juridische stappen wordt door verschillende journalisten als bedreigend ervaren. Sommigen zijn van mening dat dit zelfs bedreigender is dan bijvoorbeeld het ontvangen van een kogelbrief.

Journalisten zeggen per geval heel goed onderscheid te kunnen maken tussen serieuze en minder serieuze bedreigingen. Sommige 'bedreigingen' maken ze iedere dag mee en die gaan het ene oor in en het andere uit. Andere bedreigingen leiden ertoe dat journalisten op hun hoede zijn, en er in sommige gevallen toe overgaan veiligheidsmaatregelen te treffen. 'Je moet oog hebben voor het kaliber van de bedreiging: telefonische bedreigingen rangschik ik persoonlijk altijd onder de noemer "afkeurenswaardige reacties van boze lezers". Pas als het dreigement zich herhaalt, al dan niet in een andere vorm, kun je spreken van een bedreiging', zegt een der journalisten.

De grens tussen 'waarschuwingen' en bedreigingen is soms moeilijk te trekken. In de woorden van een journalist van een landelijk dagblad: 'Nee, ik ben nog nooit concreet bedreigd. Ik heb recentelijk wel een waarschuwing ontvangen dat er reële risico's kleven aan het schrijven over een aantal personen in de onderwereld. Het gaat daarbij om specifieke namen van

personen, die ik in dit verband niet kan en wil noemen.' Het nettoresultaat van de enquête is een heterogene verzameling van opinies van journalisten die allemaal hun eigen definitie van het begrip 'bedreiging' hanteren: heel geschikt voor een oriënterend onderzoek als dit.

Loze mediagolf?

Slechts een klein deel van de respondenten heeft de indruk dat er sprake is van een plotselinge opkomst van bedreigingen: 73 van de 483. De journalisten die deze mening zijn toegedaan, schrijven dit toe aan de hetze die ontstond rond Fortuyn. Volgens misdaadverslaggever Peter R. de Vries: 'Het aantal bedreigingen en de serieuze aard ervan zijn de laatste jaren explosief toegenomen.' Collega-misdaadverslaggever John van den Heuvel onderschrijft dit: 'Het verschijnsel neemt mijns inziens toe, maar dan spreek ik uitsluitend over mijn persoonlijke situatie. In de veertien jaar dat ik misdaadverslaggever ben, is er duidelijk sprake van een tendens om door middel van intimidatie, bedreiging en geweld actief en passief invloed uit te oefenen op (misdad)verslaggeving.'

De volgende respondent verwoordt iets wat meerdere journalisten die de indruk hebben dat er sprake is van een plotselinge opkomst hebben gezegd: '*Journalist bashing*' begint mode te worden. Ik zie een verband: de werkomstandigheden zijn langzaam verruwd sinds Pim Fortuyn de boel openbrak en mensen opriep hun hart te luchtten. Maar het heeft ook te maken met de dalende status van het beroep: mensen zien je niet meer als een autoriteit, maar als een lastige zeur die het imago van een persoon of instituut schaadt.'

De grootste groep respondenten (ruim twee keer zoveel als de zojuist besproken groep) is echter van mening dat we te maken hebben met een langdurige, gelijkmatige trend. Volgens voormalig televisie-ombudsman (1978-1984) en later consumentenman (1984-1999) Frits Bom leek het toezenden van kogels vijftig jaar geleden al de gewoonste zaak van de wereld. Ook andersoortige dreigbrieven (pogingen tot

afpersing) waren schering en inslag. Bom: 'Die brieven waren vooral afkomstig van mensen die meenden terecht of ten onrechte te zijn aangevallen via televisieprogramma's. Men was gefrustreerd, beledigd en in zijn belangen geschaad; soms was dit ook zo. Een bedrijf kon soms na een uitzending zijn brieven pakken. Veel scheldberichten waren ook louter te beoordelen als emotie-exposure. Van anonieme bedreigers konden niet altijd de ware motieven worden achterhaald.'

Bom deed bewust geen aangifte, omdat hij van mening is dat bedreigingen alleen maar toenemen als er grootschalig over wordt gepubliceerd en omdat hij van de politie op dit terrein helemaal niets verwachtte. In die periode praatte men er gewoon niet over.

Wij vroegen ons af of de bedreigingen aan zijn adres zo omvangrijk waren omdat hij misschien het enige (of één van de weinige) programma maakte dat maatschappelijke misstanden aan de kaak stelde. Dit ontkende hij en hij stelde dat de journalistiek destijds veel meer geëngageerd was dan nu. Ook waren er toen al meer consumentenprogramma's, zoals Vara's *Koning Klant*' en bij de Tros het programma *Kieskeurig*, de voorloper van het huidige *Radar*. Bom: 'Er waren maar twee zenders, Nederland 1 en Nederland 2, dus we trokken een heel groot publiek en hadden dus een hoge kijkdichtheid. De bedreigingen waren talrijker en misschien wel ernstiger dan vandaag de dag. Van 1975 tot 1978 was ik verslaggever bij de NOS; ook daar kwam men al op de redactie langs om bedreigingen te uiten. Er was een keer een man op de redactie die toen hij binnenkwam iedereen die hij tegenkwam begon te slaan. En waarom? Hij voelde zich aangesproken door de nieuwsvisie. Bedreigers waren in mijn geval altijd gemotiveerde, intelligente mensen die op zoek waren naar wraak, vergelding en genoegdoening, en zodoende weloverwogen een tegenactie instelden, soms in de vorm van chantage om mij op den duur te laten stoppen met het programma. Veelal waren de bedreigingen afkomstig vanuit het bedrijfsleven.

Naast de kogelbrieven en andere dreigbrieven werd er ook vaak bedreigd met juridische procedures. Een voorbeeld vormde de reactie op Boms onthulling over het Foster Parents Plan.

Veel mensen hadden (en hebben) een adoptiekindje in het buitenland van wie men dan eens in de zoveel tijd een brief of een tekening ontving. Als men 'zijn kindje' wilde gaan opzoeken, bleek dit kind niet altijd te bestaan. De 'slachtoffers' van de Foster Parents-organisatie vertelden hun verhaal bij Bom in de studio. Bom werd vervolgens door zowel de Foster Parents-organisatie als de eigen omroeporganisatie, die op politiek vlak verbonden waren, op intimiderende wijze dringend verzocht te stoppen met de berichtgeving. Saillant detail is dat in het bestuur van het Foster Parents Plan enkele hooggeplaatste politieke figuren zitting hadden. De dreiging met juridische stappen ervoer Bom als emotioneel beschadigend. Volgens hem was dit het machtigste wapen, omdat je daardoor helemaal wordt lamgelegd. Bom: 'Dreigementen met rechtszaken of tuchtcolleges kunnen ook buitengewoon ernstig zijn als het de bedoeling is het slachtoffer louter in opspraak te brengen. Ook dat is mij meerdere malen overkomen, en de ernst van de emotionele ontregeling die hieruit volgt is beslist vergelijkbaar met die van een kogelbrief.'

Rudie van Meurs was in de jaren zeventig prominent vertegenwoordiger van de Gideonsbende die als *muckrakers* (onthullingsjournalisten) optraden om ongerechtigheden in het louche bedrijfsleven aan de kaak te stellen in het weekblad *Vrij Nederland*. De slachtoffers waren opvallend vaak Rooms Katholiek. Bij verschillende schandalen kregen de verslaggevers bedreigingen voor hun kiezen. Van Meurs: 'Ik herinner me een zaak van zogenaamde Peresdruppels, die afkomstig waren van de Hongaarse poesta en die goed zouden zijn tegen kanker. Ik ontdekte dat het oplichterij was en dat een arts van Organon er midden in zat. Via die onthullingen stuitte ik op een heel maffioos netwerk van koppelbazen en aannemers in Brabant. Ik schreef dat allemaal op en toen zei een mijn bronnen die zelf in dat wereldje zat, dat ik uit moest kijken. Ze zouden bij mij komen om mijn huis te verbouwen en mijn kinderen zouden ze bij school opwachten. Ik trok me daar niks van aan want je ging er in die tijd niet vanuit dat ze echt iets zouden doen. Ik schreef later ook veel over misstanden in de sfeer van de volksgezondheid en dat

heeft me een heleboel bedreiging opgeleverd. Hoe vaak ben ik 's nachts niet opgebeld, we kregen een hele vrachtwagen met wc-papier voor de deur gekieperd enzovoort. De mooiste bedreiging kwam van Zwolsman, de malafide onroerend goedmagnaat van de jaren zeventig. Die brieftte door de telefoon dat hij afstammeling was van Grote Pier (Friese vrijheidsstrijder in het begin van de zestiende eeuw; vermaard om zijn reusachtige zwaard van 2,13 meter lang; schrijvers) en dat hij met dat zwaard zou komen om mijn kop af te hakken. Ik deed helemaal niks met die bedreigingen. Mijn voorbeeld was de socialistenvoorman Troelstra die aan het begin van de vorige eeuw al in zijn memoires had geschreven over zoveel brieven en boodschappen die hij als bedreigingen had ontvangen. Je moet daar helemaal niets mee doen.'

Bovenstaande verhalen tonen aan dat we niet te maken hebben met een verschijnsel, dat plotseling de kop opgestoken heeft, maar dat dit vijftieng jaar geleden ook al voorkwam. Veel respondenten zijn dit met hem eens, maar hebben de indruk dat de toon van de bedreigingen ernstiger is geworden en zien dit terug in de huidige maatschappij, waarin mensen mondiger en brutaler zijn in vergelijking tot pakweg twintig jaar geleden. Vroeger werd een journalist gewaarschuwd voor een pak rammel, nu ontvangt hij een bedreiging gecombineerd met fysiek geweld of een doodsb bedreiging.

Veel respondenten wijzen voorts op de schijnbare toename van het verschijnsel door de grote aandacht die de media hiervoor aan den dag leggen. Zo zegt Eric Smit van *Quote*: 'Ik ben van mening dat we hier voor een groot deel te maken hebben met een mediahype. Het is net als met zinloos geweld: vroeger werden ook vele mensen zinloos in elkaar gestampt, met niet zelden een dodelijke afloop. Het is natuurlijk wel mogelijk dat dankzij de hype de drempel voor het bedreigen van journalisten iets is verlaagd. Ik sluit niet uit dat door de scherpere en cynischer houding van de pers er de laatste jaren wel meer wrevel is ontstaan.'

Er lijkt sprake van een trend die eruit bestaat dat waar journalisten voorheen dit soort zaken binnenskamers hielden, er tegenwoordig veel meer mee naar buiten wordt getreden. En

waarom zouden journalisten achterblijven als voetbaltrainers of politici wél bekendmaken dat ze bedreigingen ontvangen? Een enkeling zegt een bedreiging niet aan de grote klok te hangen omdat hij anders een situatie zou veroorzaken waarin zijn artikelen met andere, sceptische ogen gelezen zouden worden.

Voorts is ook de misdaad harder geworden, wat verband lijkt te houden met de door gespecialiseerde misdaadverslaggevers gesignaleerde toename in de bedreigingen.

Tot slot wijzen onze respondenten erop dat het beroep aan status heeft ingeboet. De krant is geen 'meneer' meer. Er zijn steeds meer personen die zich journalist noemen, wat het imago van de journalist niet altijd ten goede komt, omdat zij zich niet altijd aan de beroepsetiquette houden. Als journalisten in vergelijking met vroeger agressiever te werk gaan, roept dit ook agressieve reacties op.

Zes journalistieke specialisaties

'Hebt u weleens te maken gehad met bedreiging? Zo ja, vanuit welke hoek en waar bestond de bedreiging uit?' Deze vraag is door 226 van de 483 journalisten bevestigend beantwoord. Het zijn journalisten die met twee soorten bedreigingen ervaring hebben zowel met bedreigingen met fysiek geweld of doodsb bedreigingen als met dreigen met juridische stappen. De bedreiging was vrijwel altijd afkomstig geweest van personen of groepen die het onderwerp van een voorgenomen of reeds gepubliceerde publicatie waren geweest.

De reacties laten zich indelen in verschillende takken van de journalistiek en ook naar de herkomst van de bedreigingen. Er zijn 1) *de misdaadjournalisten* die bedreigingen ontvangen vanuit de Nederlandse en met name Amsterdamse onderwereld, maar ook van andere 'grote criminelen', die niet op onwelgevallige publicaties zitten te wachten. Daarnaast komen 2) *de rechtbank- en politieverslaggevers* in beeld, die zeer regelmatig te maken hebben met bedreigingen. Uit hun reacties blijkt dat rechtbankverslaggevers bedreigingen als *part of the job*

beschouwen. Voorts zijn er 3) *de sportverslaggevers*, die met name als er over voetbal geschreven of gesproken wordt, verzekerd kunnen zijn van dreigementen afkomstig van de harde kern van supporters van grote voetbalclubs. Opvallend is verder dat ook 4) *fotjournalisten* in hun werk tegengewerkt worden door dreigende personen (alsmede, zoals zal blijken, door politie en justitie!). Vervolgens zijn er 5) *stadsverslaggevers*, die over een grote diversiteit van onderwerpen schrijven en uit verschillende hoeken bedreigingen ontvangen. Als het milieu waaruit de bedreiging komt worden genoemd: het bedrijfsleven en dan met name een 'louche sector' daarbinnen, woonwagenebewoners, personen uit achterstandswijken, extreemrechts, lokale overheden en 'allochtonen'. Ten slotte noemen we de 6) *de politiek verslaggevers*; zij krijgen logischerwijs te maken met politiek activisten. Veelal komen bedreigingen uit (extreem-) rechtse hoek en aanzienlijk minder van links.

Misdaadjournalistiek

Wie schrijft over misdaad, loopt risico's. Misdaadverslaggever Peter R. de Vries heeft herhaaldelijk bedreigingen aan zijn adres ontvangen: 'De afgelopen jaren ben ik zeer regelmatig door de Criminele Inlichtingen Eenheid (CIE) van de politie gewaarschuwd dat er een aanslag op mijn leven zou worden gepleegd. Meestal betrof het bedreigingen na een uitzending, maar ook kwam het voor dat men met bedreigingen juist probeerde een uitzending te verhinderen.'

Een soortgelijke ervaring heeft misdaadjournalist John van den Heuvel van *De Telegraaf*: 'Ik heb ongeveer vijf keer waarschuwingen gekregen van de Criminele Inlichtingen Eenheid over ophanden zijnd geweld vanuit de onderwereld. Het zou gaan om aanslagen. De bedreigingen waren deels bedoeld als intimidatie, namelijk om bepaalde publicaties over de Amsterdamse onderwereld tegen te houden. Een aantal keren is volgens de Amsterdamse politie sprake geweest van concrete plannen vanuit de onderwereld om geweld toe te passen in mijn richting.'

Een misdaadverslaggever van een ander dagblad: 'Soms krijg ik vanuit criminele hoek te horen dat ik me beter niet in een bepaald onderwerp kan verdiepen. Het gaat dan meestal om drugscriminaliteit en de (dodelijke) afrekeningen die daarmee verband houden. Je zou zulke waarschuwingen kunnen opvatten als verkapte bedreigingen, maar misschien zijn de dat niet. Slechts bij hoge uitzondering ontvang ik serieuze (doods)bedreigingen. In mijn twaalfjarige carrière als misdaadverslaggever ben ik bijvoorbeeld een keer gewaarschuwd door een crimineel dat ik samen met collega Joop Hoek (en Peter R. de Vries) op een dodenlijstje was gezet door een verdachte van een moord. Van deze verdachte, een oud-marechaussee, werd aangenomen dat hij ook betrokken was bij zeer zware misdaad, zoals wapen- en drugssmokkel.'

Er kan een link worden gelegd tussen de steeds gewelddadiger manier waarop men in bepaalde delen van het misdaadcircuit met elkaar omgaat en steeds ernstiger bedreigingen in de richting van misdaadverslaggevers. Ook raakt een aantal misdaadjournalisten naar eigen zeggen steeds beter op de hoogte van het misdaadmilieu, en hun publicaties leveren sneller schade op aan criminele organisaties. Volgens hen gaan deelnemers van criminele organisaties er daarom sneller toe over een 'statement' te maken in de vorm van geweld of een bedreiging. Het uitblijven van zo'n signaal zou zelfs als zwakte worden beschouwd.

Rechtbank- en politieverslaggevers

Rechtbank- en politieverslaggevers schrijven over verdachte personen die voor de rechter verschijnen. Daar zijn de verdachten en hun familieleden niet altijd blij mee. Zo bracht een journalist die tien jaar geleden politieverslaggever was in Deventer het verhaal over een drugsdealer die door de politie was opgepakt, maar na twee weken op vrije voeten werd gesteld omdat er onvoldoende bewijs tegen hem was. Kort daarna kwam hij de man tegen in een café. Het was aanvankelijk de bedoeling dat de dealer dat café zou gaan runnen, maar dat ging niet door. Hij verweet het de journalist. Hij ramde de

journalist tegen zijn hoofd, waardoor deze knock-out ging en pas later in het ziekenhuis kwam. Een zware hersenschudding, waarvan het litteken op zijn hoofd nog steeds zichtbaar is, en een blijvend pijnlijke schouder waren het gevolg. De journalist in kwestie is daarna gestopt als politiever slaggever.

Een ander kreeg enkele doodsb dreigingen naar aanleiding van een moordzaak: 'Als stad- c.q. politiever slaggever schreef ik over een moordzaak waarbij een Koerdische Turk een man had doodgeschoten die zou werken voor de PKK, een verzetsorganisatie met enige naam en faam. Bij zowel de krant als op mijn privéadres zijn telefoontjes binnengekomen met doodsb dreigingen. De tweede keer betrof het een fysieke bedreiging door Marokkaanse jongeren 's nachts op straat. De reden was een aantal publicaties van mijn hand over een drugsbende waarin Marokkaanse verdachten een hoofdrol speelden.'

Een journalist met jarenlange ervaring als politie- en justitiever slaggever en inmiddels algemeen verslaggever, is diverse malen bedreigd: 'In alle gevallen ging het om criminelen wie de publiciteit over hun zaak niet welgevallig was. Een aantal keren ging het om waarschuwingen dat "ik binnenkort ook aan de beurt was". Of om een veroordeelde bendeleider die het zelfs tot in de rechtszaal presteerde om met de hand langs de keel duidelijk te maken wat mij zou gaan overkomen. Daar heb ik de advocaat van de geachte heer vriendelijk van op de hoogte gebracht.'

Een collega die werkzaam is bij een regionaal dagblad ontvangt de bedreigingen vaak nadat zijn stukken zijn gepubliceerd en houdt daar rekening mee: 'Als politie-/rechtbankverslaggever ben ik herhaaldelijk bedreigd door criminelen/verdachten die het niet eens waren met de berichtgeving over hen. Na publicatie zijn de emoties van mensen over wie wordt bericht meestal het heftigst. Bedreigingen uiteten is dan een soort wraakactie. Zo'n bedreiging achteraf heeft uiteraard ook de bedoeling om toekomstige berichtgeving over het onderwerp te beïnvloeden. Je kijkt als journalist natuurlijk extra uit wanneer je over

zo'n zaak schrijft. Maar ik heb ook meegemaakt dat mensen vóór publicatie een dreigende toon aansloegen. Dat is me overkomen met een bordeelhouder en met taxichauffeurs.'

Een kleine groep rechtbankverslaggevers zegt zich te laten beïnvloeden door de bedreiging, maar velen nemen die 'op de koop toe': 'In de rechtbankjournalistiek is het min of meer gebruikelijk dat je regelmatig te maken krijgt met boze en emotionele mensen. Ik ben slechts een enkele keer letterlijk bedreigd, maar er wordt regelmatig gebeld door mensen die ervan balen dat ze in de krant worden genoemd. Aan de ene kant is dat goed. Er is controle en je kunt niet zomaar alles opschrijven. Aan de andere kant kijk je weleens over je schouder als je al jarenlang over criminelen schrijft. Als rechtbankverslaggever moet je wel wat gewend zijn. Mensen zijn vaak terecht emotioneel en zoeken een uitlaatklep. Dat moet je van je af kunnen zetten.'

Sportverslaggevers

Sportverslaggevers hebben te maken met supporters die snel aangebrand zijn als het nieuws hun niet bevalt. Een radionieuwslezer heeft de volgende ervaring met de harde kern van Feyenoord-fans nadat hij op de radio had gemeld dat Feyenoord had verloren: 'Dan moet je denken aan [bedreigingen] dat mijn kop eraf zou worden getrokken, of dat ik een kogel door mijn kop zou krijgen. Die dingen.'

Een andere respondent, eveneens sportverslaggever: 'Als sportjournalist, en met name als voetbalverslaggever, krijg je in dit fijne mailtijdperk met de regelmaat van de klok onfrisse mails zodra je even iets negatiefs schrijft over vooral Ajax, Feyenoord en PSV. Als GPD-verslaggever kreeg ik al snel een mailtje of dertig na een belangrijke wedstrijd, een zogenaamde klassieker. Steevast zitten daar enkele bij met teksten als: "We weten je te vinden, je zult nog merken wat we van je vinden en laat je gezicht maar niet meer zien bij het stadion." Heel af en toe was een collega zo stom om mijn telefoonnummer te geven en dan kreeg ik af en toe weleens dreigende telefoontjes.'

Een stads- en politieverslaggever: 'Er is nog een derde keer dat ik daadwerkelijk ben aangevallen - fysiek - door voetbalsupporters van FC Groningen. Resultaat: ik heb enige tijd buiten bewustzijn op de grond gelegen als gevolg van enorme dreunen tegen mijn hoofd.'

Stadsverslaggevers

Bedreigingen jegens stadsverslaggevers worden herhaaldelijk geuit door mensen uit het bedrijfsleven, door extreem-rechts, door lokale overheden, door woonwagenbewoners en door allochtone jongeren. Voor ons onverwacht is dat ook bedreigingen vanuit het bedrijfsleven worden gesignaleerd.³³ Het gaat hier met name om het midden- en kleinbedrijf die zich in een grijs circuit bevinden. Deze bedreigingen zijn een bijproduct van wat in de criminologie 'organisatiecriminaliteit' of *corporate crime* wordt genoemd. Gewoonlijk associeert men organisatiecriminaliteit niet gauw met geweld of het dreigen daarmee, maar Punch (2000) heeft al eerder aangetoond dat dit onterecht is. Dat komt in het bedrijfsleven wel voor. Zijn artikel 'Suite Violence' heeft niet voor niets als ondertitel 'Why Managers Murder and Corporations Kill' (Punch 2000).

Omdat het bedreigen van journalisten in ieder geval in Nederland nog steeds onverwacht is, volgt nu een reeks van voorbeelden: 'Ik maak je af, ik weet waar je woont.' had een journalist te horen gekregen van een ietwat louche ondernemer uit Nieuwegein, die met de gemeente in een conflict over grond was verwickeld. 'Toen ik daarover schreef heeft hij twee keer van dit soort bedreigingen geuit.' Een journalist van een regionaal dagblad vertelde: 'De bedreiging kwam van een onguere familie die een vakantiepark had, dat failliet is gegaan. Er was al veel geschreven over mot tussen familie en parkgasten c.q. particuliere eigenaren van bungalows in dat park. En als ik het nog eens waagde de familie door het slijk te halen, dan wisten ze me te vinden... Die gasten hadden al eens eerder met z'n allen op de redactie gestaan.'

³³ We gebruiken hier de algemene term bedrijfsleven, waar uiteraard een zeer breed scala aan ondernemingen onder

Een journalist werd bedreigd naar aanleiding van een milieuschandaal. 'In het begin van de jaren tachtig ben ik eenmaal telefonisch met de dood bedreigd naar aanleiding van een artikel over een milieuschandaal bij het in opspraak geraakte afvalbedrijf Booy Clean. De bedreiging kwam uit de hoek van het personeel, vermoedelijk de staffunctionaris.' Meestal zijn de bedreigingen alleen gericht tegen de journalist in kwestie, maar vaak ook tegen diens familie: 'Tijdens een langdurig onderzoek naar milieufraude ben ik op een gegeven moment thuis gebeld door de directeur van een in opspraak geraakt bedrijf, die duidelijk maakte dat hij mij en mijn gezin zou weten te vinden.' De hoofdredacteur van een magazine is bedreigd door een kunstveilinghouder en een kunsthandelaar die het oneens waren met een voorgenomen publicatie. De bedreiging ging niet alleen uit naar hem, maar ook naar zijn gezin: 'Beiden dreigden mij "kapot" te maken, mij en mijn gezin fysiek lastig te vallen, terwijl ik ook niet verbaasd zou moeten zijn mijn huis in as terug te vinden.' Een andere journalist: 'Een ondernemer die in strijd met het bestemmingsplan zijn bedrijf uitbreidde, probeerde via een dreigement publicatie te voorkomen. Hij heeft dit ook geprobeerd in praktijk te brengen door te proberen mij met zijn auto op het trottoir aan te rijden.'

Politieke journalisten

Berichtgeving rond politieke onderwerpen roept in toenemende mate tegenstanders op. De verkiezingen voor de Tweede Kamer van 15 mei 2002 en de winst in één keer van 26 zetels van de LPF hebben meer bedreigingen losgemaakt dan ooit. Een tv-journalist van het NOS-journaal werd bedreigd in deze periode: 'De meeste en ook meest recente bedreigingen komen van mensen die mijn bedrijf, het journaal, te "links" vinden in de berichtgeving. Vooral na de moord op Pim Fortuyn werd ik met enige regelmaat op straat en zelfs in cafés uitgescholden en heb ik als gevolg de kroegen een tijdje gemeden. Omdat ik soms herkend word, kan het probleem zich dus ook voordoen op

momenten dat ik helemaal niet werk. Opvallend is dat de verwijten die mensen dan maken vaak helemaal niet kloppen. Zo kan het gebeuren dat vervelende lieden zich dreigend opstellen, en dan blijken zij mij een verslag van een collega en soms zelfs van een RTL-collega kwalijk te nemen. Ook krijg ik soms "vervelende" post: een rotte vis in de bus, twee keer een drol een keer een envelop met wit poeder (dat was in de tijd van antrax), en een keer briefjes met uit de krant geknipte opgeplakte letters met teksten als "Nu leef je nog, maar morgen?"

De komst van Paul Rosenmöller als presentator bij de IKON werd niet door iedereen gewaardeerd: 'De IKON kreeg een bedreiging van een anonieme afzender. Rosenmöller vertegenwoordigde "de linkse kerk" die de kogel richting Fortuyn schoot.'

Behalve van de Fortuyn-aanhang zijn de bedreigingen volgens de telling van de enquête nog vaker afkomstig uit extreem-rechtse hoek. Een journalist: 'In alle gevallen ben ik bedreigd door extreem-rechts, ik had daar artikelen over geschreven. Ook werd mijn aanwezigheid op een van hun bijeenkomsten niet op prijs gesteld; toen ben ik maar weggegaan. Een ander: 'Een lezer was het niet eens met een kritisch artikel. Hij dreigde met een koevoet het beeldscherm op mijn bureau aan diggelen te slaan. Afkomstig van extreem-rechts.'

Foto- en camerajournalisten

Een groep die gaande dit onderzoek in het oog springt, is die van de foto- en camerajournalisten. Zij blijken zeer regelmatig met bedreigingen te kampen te hebben. In de eerste plaats door 'gewone burgers', die willen voorkomen dat zijzelf of een dierbare wordt gefotografeerd. In de tweede plaats noemen de respondenten politie en justitie als een bedreigende factor in het werk van de fotojournalisten. Beide 'dadergroepen' komen hier aan bod.

Een voormalig (schrijvend) journalist, inmiddels fotograaf, vertelt: 'In mijn schrijvende periode heb ik regelmatig het dreigement gehoord dat ik voor de Raad van de

Journalistiek zou worden gesleept. Al fotograferend is talloze keren geprobeerd mij mijn camera uit handen te slaan of ander geweld te gebruiken indien ik de foto niet aantoonbaar zou wissen, waarbij men zich voortdurend beroept op het portretrecht. De bedreigers zijn doorgaans representanten van etnische minderheden, maar ook politieagenten maken zich hier schuldig aan.'

Een fotograaf die werkzaam is bij een televisieomroep, is bedreigd door een kraakbeweging en door Marokkaanse jongeren naar aanleiding van het maken en publiceren van foto's. Hij is van mening dat met name fotografen en cameramensen meer dan andere groepen journalisten te maken hebben met bedreigingen. Een andere fotojournalist ziet als oorzaak van deze bedreigingen vooral onwetendheid: 'Buiten alledaags wantrouwen, dat doorgaans wel weg te nemen is, heersten er vooral onbegrip en onwetendheid, en soms volgen daaruit bedreigingen. "Jij mag geen foto maken, jij moet eerst vragen." Vooral bij allochtonen blijkt het belang van de vrije pers totaal, en soms angstaanjagend, onbekend. De pers wordt vaak als bevooroordeeld gezien, als zijnde tegen allochtonen, of als verlengstuk van de politie of overheid.'

Schrikbarend vinden respondenten het bedreigende optreden van de politie in de richting van fotojournalisten: 'Verbaal geweld, dreigen met het afpakken van mijn perskaart en dreigen met en toepassen van geweld door politiemannen en Koninklijke Marechaussee bij talrijke nieuwsitems. Het overkomt me vooral waar er sprake is van gewonden en/of doden, maar ook daar waar mensen verdriet hebben of anderszins geëmotioneerd zijn. Politiemensen menen te kunnen beslissen wat een fotojournalist wel en niet mag fotograferen waar het gevoelens betreft. Of je nu integer werkt of niet maakt niet uit, men is bevooroordeeld en ziet je vaak als paparazzo.' Verder maakt deze journalist melding van 'een onnodige gijzeling en zes uur durende opsluiting in een kooi door de marechaussee bij Vliegbasis Volkel toen er foto's gemaakt waren van demonstranten die zich op plekken begaven die kennelijk verboden terrein waren'.

De reden waarom fotojournalisten worden bedreigd is opvallend: 'Politiemensen schermen steeds vaker met het woord

"piëteit", alsof ik niet zou meevoelen met de mensen die het onderwerp zijn, of hun familie. Juist wel. Gevoel mag kennelijk niet meer in deze maatschappij, maar op tv is het kicken op geweld en seks ineens geen taboe meer en wordt het zelfs door de overheid gesubsidieerd. Hoe krom! Het werk van een integer journalist wordt verward met seks en geweld op tv. Hoe vaak komt het niet voor dat ik ergens verschijn, bijvoorbeeld in een fabriekshal en men roept: "Hé daar heb je Playboy." "

Enerzijds worden fotojournalisten gehinderd in het uitoefenen van hun vak door geëmotioneerde en wantrouwige mensen en door politiemensen, anderzijds worden fotojournalisten en cameramensen als verlengstuk van politie en justitie gezien. Zo wijst Hans Verploeg, secretaris van de Nederlandse Vereniging van Journalisten, erop dat er regelmatig materiaal in beslag wordt genomen. Dit gebeurt volgens hem steeds vaker en steeds makkelijker: 'De pers wordt dan gezien als verlengstuk of instrument van het justitiële opsporingsapparaat. Ik erken de "burgerplicht" van journalisten bij opsporing van strafbare feiten, maar vind dat de grens ligt bij waar justitie de opnames ook zelf had kunnen maken, bijvoorbeeld bij voetbalrellen. Dit moet per geval worden beoordeeld. Het gaat hier dus om de burgerplicht versus journalistiek privilege.'

Querulanten

Ook bij de bedreigingen van journalisten laten zich weer gemakkelijk individuele acties en groepsbedreigingen onderscheiden. Nu eerst de individuele, die onder journalisten als querulanten te boek staan.

Journalisten zijn het slachtoffer van het optreden van querulanten en stalkers. In Amsterdam heeft ene Mohammed Zaghboubi zich de reputatie verworven van de aartsquerulant, de schrik van het stadhuis. Nadat een journaliste verbonden aan een bekend weekblad een onthullend artikel over zijn politieke strapatsen had gepubliceerd, heeft ze de man lange tijd achter zich aan gehad. Wat was er precies gebeurd?

Toen de Arabisch-Europese Liga (AEL) van Abu Djaja bekendmaakte dat er een vestiging in Nederland zou komen, sprongen de media erbovenop. De directeur van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, Van Hulst, waarschuwde voor overspannen media-aandacht, maar toch gingen vele journalisten zoeken naar AEL-bruggenhoofden in ons land. Niemand diende zich aan. Tot Mohammed Zaghboubi op de voorgrond trad, een tweeëndertigjarige Marokkaanse man, die vier jaar geleden de stichting De Tweede Generatie oprichtte. Deze stichting was bedoeld om de zoons en dochters van de eerste generatie immigranten maatschappelijk bij te staan. De zelfbenoemde belangenbehartiger leek voor de meeste journalisten de ideale kandidaat voor het voorzitterschap van de Nederlandse AEL. Zaghboubi was altijd bereid zich publiekelijk op te winden over de volgens hem schandelijke behandeling van minderheden. Hij zat bij de programma's *Twee Vandaag* en het *Radio 1-journaal* en de RVU besteedde een uitzending aan hem. De journaliste die dit verhaal vertelt doorzag dat de man alleen zichzelf had opgeworpen en vroeg zich in een artikel af: 'Is er, in navolging van Abou Jajah, ook in Nederland een serieuze leider binnen de moslimgemeenschap opgestaan?'

Toen journalisten van het weekblad vroegen naar Zaghboubi's precieze status en achterban, veranderde hij van een bijna te vriendelijke, beleefde man in een furie die alleen nog maar kon schelden. 'Hij ging vanaf dat moment ook naar de redactie bellen. Gek werden we ervan.' De AEL ontkende nu dat hij de leider van de AEL in Nederland zou worden.

Naast de telefonische tirade stalkte hij wethouder Rob Oudkerk en viel hij burgemeester van Amsterdam Job Cohen lastig. Dat het zo lang duurde voordat deze man kon worden aangepakt, ligt volgens de journaliste aan het feit dat hij steeds op het randje balanceerde. Hij viel mensen op een bedreigende manier lastig en was zeer hinderlijk, maar het was net niet ernstig en niet concreet genoeg om hem op te pakken. Toen hij echter in publiek een antisemitische opmerking maakte in de richting van de advocaat Bram Moszkowicz, kon hij na veroordeling enige tijd worden opgeborgen.

RTV Oost kreeg ook te maken met een figuur die verschillende bedreigingen uitte. Zo ontving de regionale zender in 2002 een envelop voorzien van het opschrift DOOD. Bij opening kwamen drie kogels te voorschijn. Bovendien zat in de envelop een kieslijst voor de verkiezingen waarop de namen van lijsttrekkers met rood waren omcirkeld en voorzien van de toevoeging DOOD. RTV Oost heeft de envelop met inhoud in handen gesteld van de politie. De toezending van het poststuk was voorafgegaan door een telefoontje van een onbekende man aan de redactie van RTV Oost. 'Er was een brief met bijzondere inhoud naar ons onderweg', aldus nieuwsredacteur Vorkink (*Tubantia*, 11 mei 2002). De bedreiger bleef echter brieven schrijven, wat leidde tot een nerveuze stemming onder het personeel, ook al waren de brieven niet tegen RTV Oost zelf gericht (*Tubantia*, 16 mei 2002). Al snel werd een vierendertigjarige man uit Almelo aangehouden. De politie kwam de verdachte op het spoor nadat deze de vierde dreigbrief telefonisch had aangekondigd. De schrijver van de brieven, Vincent B., was een op hol geslagen radicale politiek activist. Hij kwam zes jaar geleden landelijk in het nieuws doordat hij de voormalig CDA-lijsttrekker Jaap de Hoop Scheffer in het gezicht had geslagen (TELE 21 mei 2002).

Een paar dagen later hield de politie een tweede verdachte aan. RTV Oost bleef namelijk dreigbrieven ontvangen nadat de eerste verdachte al was aangehouden. De tweede verdachte bedreiger was de tweeënveertigjarige Almeloër, die ook al kon worden getraceerd nadat hij in een telefoontje de komst van de dreigbrieven had aangekondigd. Niet de journalisten zelf werden bedreigd; ze werden gebruikt als intermediair om bedreigingen jegens andere personen kenbaar te maken: de toenmalig minister-president Kok en koningin Beatrix, RTL-verslaggever Frits Wester en LPF-voormannen Joao Varela en Mat Herben. Hij zou hun de dood hebben toegewenst en meerdere kieslijsten met wilde krabbels hebben meegestuurd. Behalve van het versturen van dreigbrieven werd de Almeloër ook beschuldigd van het in bezit hebben van een Browning-pistool en munitie (*Tubantia*, 21 augustus 2002). Het bleek te gaan om een zwakbegaafde man waarvan een gedragstherapeut en

een psychiater vonden dat hij sterk verminderd toerekeningsvatbaar was (*Tubantia*, 21 september 2002).

Milieus van bedreigers

Bij de instrumentele bedreigingen van journalisten door criminele groepen gaat de aandacht eerst en vooral uit naar de Hells Angels. De Angels doen zich graag voor als niet meer dan motorenthousiasten en ooit hebben de Angels wel een publiciteitsoffensief gevoerd om hun imago te verbeteren (in sinterklaastijd speelgoed uitdelen aan kinderen in ziekenhuizen), maar dat is weinig overtuigend gebleken.³⁴ In de internationale criminologische literatuur staan de Hells Angels te boek als criminele organisatie en in de rapportage van de Commissie-Van Traa zijn de Angels van Amsterdam op basis van politiemateriaal uit die stad ook zo aangeduid. De Hells Angels houden zich bezig met 'bescherming' van een deel van de Amsterdamse Wallen; ze spelen een centrale rol in de handel in drugs in Europa; ze doen aan wapenhandel; en de afgelopen jaren vestigen zij de aandacht op zich met spectaculaire onderlinge moorden. Wie dit in de media zegt, kan een pak slaag verwachten, en om verdere publiciteit te voorkomen worden journalisten bedreigd.

In de artikelen van Harm Botje en Marian Husken in *Vrij Nederland* in de afgelopen jaren (zie bijvoorbeeld 28 februari 2004) en ook in het recente boek van Henk Schutten c.s. (2005) *Hells Angels in opmars* (zie 'intimidaties') worden die bedreigingen op een rij gezet. In 1991 krijgt televisiepresentator Jan Lenferink een dreun voor zijn hoofd als hij een taart wil aan bieden op het hoofdkwartier van de Amsterdamse Angels. De redactie van *Nieuwe Revu* wordt intimiderend lastig gevallen na een artikel over afpersing op de Wallen in 1993. Bij een gesprek met de redactie dat uit de hand loopt zegt een van de Angels: 'Jullie publiceren niet. Want ik heb er echt een halfjaar gevangenisstraf voor over om je helemaal in elkaar te slaan.'

Op 17 oktober 2000 rijdt een lange stoet ongehelmd

motorrijders door Amsterdam om de laatste eer te bewijzen aan het vermoorde criminele kopstuk Sam Klepper en bij het hoofdbureau steken ze vuurwerk af om hun kennelijke onaantastbaarheid publiekelijk te demonstreren. Op 19 december 2000 dringen enkele Angels de televisiestudie van RTL4 binnen om de presentatoren Barend en Van Dorp te mishandelen als straf voor het feit dat ook zij de Hells Angels in een vorige uitzending een misdadige organisatie hebben genoemd en ze eisen publiekelijk excuus. In hetzelfde jaar wordt Jack Spijkerman ertoe gedwongen zijn openbare excuus te maken voor een grap in het programma *Kopspijkers* over de viervoudige moord op Hells Angels in het Haarlemse bordeel Ester. Op 20 februari 2002 weet Peter R. de Vries ter nauwernood te ontkomen aan een aantal van gewapende Angels nadat zijn gesprek over een recente moord met de president van de Nomads in Oirsbeek uit de hand is gelopen.

De bedreigingen van de kant van de Hells Angels jegens journalisten zijn ongetwijfeld het meest bekend, maar uit het materiaal dat hier per enquête is verkregen, blijken die uit andere milieus nog vaker voor te komen. Bedreigingen vanuit het bedrijfsleven door zakenlieden die hun belangen geschaad zien, blijken het vaakst voor te komen. Daarna komen de voetbalsupporters. Zij worden gevolgd door extreem-rechts, de overheid (met name op lokaal niveau), woonwageneigenaren, politie (inclusief mobiele eenheid), Fortuyn-aanhangers, 'allochtone groepen' en vooral Marokkaanse jongeren. In mindere mate - maar niet minder belangrijk - worden bedreigingen geuit door boeren (vooral tijdens de MKZ-crisis), de Hells Angels, omstanders bij ongelukken, actiegroepen (milieubeweging, dierenactivisten, natuurbescherming) en drugsverslaafden. Dan volgt tot slot een restgroep van voetballers, de eigen beroepsgroep (journalisten, met name fotografen), de Molukse gemeenschap, de kraakbeweging, jongeren, havenarbeiders, de Koerdische verzetsbeweging PKK, links-radicalen en zelfs advocaten.

Het valt op dat het milieu van extremistische moslims in deze enquête niet voorkomt. Hoewel: op 6 april 2005 slaat de

³⁴ Hermans en anderen 2003

bekende van terrorisme verdachte Samir A. na zijn vrijlating uit het huis van bewaring enkele fotojournalisten van *De Telegraaf* en het ANP die staan te wachten om hem te fotograferen op hun gezicht. Als een fotograaf aangifte wil doen, wordt hij door de politie weggestuurd; er is nu geen tijd voor aangifte. (Dit geval komt nog niet in het materiaal van dit onderzoek voor, omdat dit in februari 2005 is afgesloten).

Welke media gebruiken de bedreigers?

Veel journalisten wijzen op de komst van internet als middel om makkelijker een bedreiging te uiten. Het sturen van een e-mail is zo gebeurd. Dit komt veruit het meeste voor.

Bedreigen per e-mail wordt op de voet gevolgd door de telefoon; ook die garandeert anonimiteit.

De mondelinge bedreiging staat op de derde plaats. Veel journalisten, met name degenen die 'op locatie' werken en die herkenbaar zijn aan de apparatuur die zij bij zich dragen (microfoon, foto- en filmapparatuur), lopen risico's. Het kan dan enerzijds gaan om verbale bedreigingen met (zwaar) fysiek geweld en anderzijds om het gebruik van fysiek geweld om zo de bedreiging kracht bij te zetten. Ook schromen bedreigers niet om langs te komen op de redactie om daar uiting te geven aan hun woede en de desbetreffende journalist te bedreigen.

Een vierde middel om een bedreiging te uiten is de ouderwetse brief, al dan niet voorzien met een kogel of poeder.

Naast de genoemde middelen wordt voor het overige gebruik gemaakt van weblogs, sms, radio, televisie, kranten en de fax.

Aangifte doen?

Slechts een heel kleine groep doet aangifte. Redenen hiervoor zijn de in de ogen van journalisten geringe ernst van de bedreiging, de behoefte om het op een andere manier op te lossen, maar veelal ook de lage verwachting van de politie. Tevens beschouwt een deel van hen het als iets wat bij het vak hoort. Vaak denkt men: 'Als ik niks doe, waait het vanzelf wel

over.' Andere manieren om met zo'n situatie om te gaan worden gezocht in een gesprek met de bedreiger of iemand uit zijn omgeving (ongeveer eenderde van de groep die geen aangifte doet). Frits Bom, de man die in zijn periode als televisie-ombudsman vijftientig jaar geleden al kogelbrieven ontving, zag stilzwijgen als de beste manier om met bedreigingen om te gaan: 'Op een enkele uitzondering na heb ik bewust nooit aangifte gedaan. Weloverwogen paste ik de strategie toe van "vooral niets laten merken". Enerzijds om de afzender nooit de zekerheid en het genot te verschaffen van een geslaagde levering van de zending, en anderzijds omdat aandacht voor bedreigingen beslist nieuwe bedreigingen genereert. Mijn belangrijkste motief voor passiviteit was: van de politie kun je op dit terrein helemaal niets verwachten. Bescherming wordt niet gegeven en als je zelf al de gebeurtenissen buiten de publiciteit wilt houden, dan zorgen zij wel voor media-exposure. Bloedlink dus.'

Een verslaggever die vooral over criminaliteit rapporteert in een van de grootste dagbladen is ook nooit naar de politie gegaan: 'Ik ben nooit naar de politie gestapt, alleen naar de hoofdredactie. Ik heb niet de illusie dat de politie mij kan beschermen. Dat neemt niet weg dat ik de dreigementen serieus neem.'

Marian Husken van *Vrij Nederland* deed geen aangifte na een telefoontje dat zij eventueel als bedreiging zou kunnen opvatten, maar koos ervoor deze situatie zelf op te lossen: 'De soep wordt vaak niet zo heet gegeten als die wordt opgediend. Je moet je niet laten meeslepen en vooral niet laten opfokken door mensen die dreigen met geweld. Wanneer zaken desondanks uit de hand lopen, moet je natuurlijk net als iedere burger naar de politie stappen voor bescherming, maar dat heb ik nog nooit meegemaakt. Als je je zaken op orde hebt, dat wil zeggen, beschikt over bewijzen en niet op een sneaky manier werkt, lukt het vrijwel altijd om mensen milder te stemmen. Ik heb ook in het geval van een infiltrant uit mijn boek *Deals met justitie*, die mijn uitgever onder druk wilde zetten om zijn geval te schrappen, niet de politie ingeschakeld, maar eenvoudigweg gebeld met zijn advocaat en

gevraagd of die zijn cliënt een beetje tot de orde kon roepen. Ik had in een andere zaak ook met deze raadsman te maken gehad en deze wist daardoor dat ik geen loze informatie verspreidde. Hij zou het opnemen met zijn cliënt. We hebben er verder nooit meer iets van vernomen.'

Een journaliste die werd bedreigd door een Roma familie die zich beroerd in de media gezet voelde, loste de kwestie zelf op: 'Ik heb geen aangifte gedaan. Ik ben in Nieuwegein opgegroeid met zigeuners in de straat, ken hun dreigcultuur en leerde dat je gewoon een grote bek terug moet geven en het verder moet negeren.' Deze zelfde journaliste werd ook eens bedreigd door een louche ondernemer. Ook dit loste zij op door middel van een gesprek met de man: 'Ik heb later, toen de man was afgekoeld, een gesprek met hem gevoerd waarin ik zei dat ik dit soort taal niet tolereer. Toen hij voor de tweede keer begon, herinnerde ik hem aan ons gesprek. Hij bood naderhand zijn excuses aan.'

De misdaadjournalist die samen met twee collega's op de dodenlijst van een verdachte van een moord en van wapen- en drugssmokkel was gezet, vertelt: 'Na advies te hebben ingewonnen bij politie- en inlichtingendiensten, hebben we de waarschuwing opgevat als een zeer serieuze bedreiging. Ons onderzoek is nooit stopgezet, maar wel hebben we enkele maanden radiostilte in acht genomen. Hulp of bescherming van de politie hebben we destijds niet ontvangen, al hadden we daar ook niet expliciet om gevraagd. Mijn hoofdredacteur was bezorgd, zo schreef hij in een mailtje, en daar bleef het bij. Een verzoek van mijn toenmalige collega om een bijdrage voor de aanleg van een alarm in huis, werd door onze werkgever afgewezen. De les was duidelijk: als je als misdaadjournalist wordt bedreigd, hoef je van niemand echte hulp te verwachten: zulke ervaringen scheppen meteen de ongeschreven censuurkaders waarbinnen je je als criminele onderzoeksjournalist kunt bewegen zonder je leven echt op het spel te zetten.'

Iemand die de bedreigingen wel serieus neemt, maar het niet nodig vindt de politie in te schakelen, is een rechtbankjournalist die diverse keren is bedreigd uit de criminele hoek: 'Ik heb deze bedreigingen altijd serieus

genomen. Ik heb mijn gedrag aangepast. Bijvoorbeeld door net zo lang in de rechtbank te blijven tot de bedreigers vertrokken waren. Ik heb nooit de politie ingeschakeld. Dat leek mij niet nodig.'

Een politieverslaggever probeert er liever zonder tussenkomst van de politie uit te komen. 'De regionale politie was onlangs nog bereid een aantal mensen "achter de hand" te houden. Dat was nadat bekend geworden was dat een aantal "kampers" verhaal wilde halen hier op kantoor. Het artikel dat ik geschreven had over de inval op hun gezellige hennepkwekerij was niet goed gevallen. Gelukkig is het nooit nodig geweest om de sterke arm in te schakelen op dat soort momenten. Over het algemeen blijft het vaak bij bedreigen. Zodra je laat merken dat je niet bang bent maar wel bereid bent erover te praten, is de koude uit de lucht. Gezellig worden dat soort gesprekken toch nooit.'

Van de respondenten die zeggen aangifte te hebben gedaan, heeft ongeveer de helft het idee dat de politie de bedreiging serieus neemt en dat dit soms leidt tot extra politieursurveillance rondom de woning en redactie van de journalist. De andere helft heeft het gevoel in concrete gevallen niet serieus genomen te zijn en heeft naderhand nooit meer iets vernomen van de politie. In enkele gevallen raadde de politie het expliciet af aangifte te doen. Dit was onder andere in gevallen waarin de bedreiging werd geuit door Hells Angels en een grote drugsdealer.

Een journalist van een groot regionaal dagblad die in het begin van de jaren tachtig is bedreigd door het in opspraak geraakte bedrijf Booy Clean deed hiervan aangifte: 'De bedreiging is destijds door de politie serieus genomen. Rechercheurs probeerden via vragen aan mij te achterhalen wie er achter het anonieme telefoontje kon zitten. Ze hadden verschillende tapes met gesprekken van werknemers bij zich om de stem te kunnen achterhalen. Gedurende twee dagen stond mijn woning onder een semi-permanent toezicht van de plaatselijke politie.'

Een stads- c.q. politieverslaggever die in zijn carrière bedreigd is door de PPK, Marokkaanse jongeren en door

voetbalsupporters van FC Groningen, nam de bedreigingen altijd serieus en lichtte eveneens de politie in. Van de bedreigingen door de PKK en de voetbalsupporters deed hij aangifte: 'Ja, de bedreigingen zijn serieus genomen, in die zin dat ik in mijn eerste geval, de PKK-zaak, ik zowel door de korpsleiding als door de recherche ben benaderd en gewaarschuwd een en ander serieus te nemen. Ik kreeg tips om het gevaar te verkleinen. De bedreiging leidde tot tijdelijke beveiliging van mijn privéadres. In het tweede geval - FC Groningen - ben ik tot tweemaal toe gehoord, maar ik heb er naderhand niets meer van vernomen. Ik heb de bedreigingen zelf vooral als heel vervelend ervaren, vooral ook omdat mijn thuisfront, mijn vriendin, ermee werd geconfronteerd. Het heeft mij niet belemmerd in mijn werk.'

Een journalist die bedreigd werd door een ondernemer die zijn bedreiging later in daden omzette door te proberen de journalist aan te rijden, deed aangifte: 'In mijn eigen voorval heb ik aangifte gedaan en door het kijken in een fotoboek van de politie de dader weten te vinden.' Een journalist van een regionaal dagblad, die meer keren bedreigd is, is weliswaar laconiek onder de bedreigingen omdat ze zelden uitmonden in actie, maar toch meldt hij het wel aan de politie: 'De politie reageert ongeveer hetzelfde: "We kunnen weinig doen met een bedreiging", en meestal blijft het daar ook bij. Zij zijn ook niet genegen om contact met de bedreiger op te nemen als je daarom vraagt. Wel merk ik bij collega's terughoudendheid, misschien mede om de reactie die ze verwachten, om de politie in te schakelen. Ik probeer ze, die enkele keer dat het voorkomt, wel te overtuigen dat ze het moeten doen, al is het alleen maar om de politie te melden wat er speelt.'

Iemand die ook aangifte deed, maar ontevreden is over de afhandeling daarvan, is Peter R. de Vries: 'Van een vrij recente ernstige bedreiging heb ik aangifte gedaan. Dit ging overigens niet zonder slag of stoot. Hoewel de aangifte zeer concreet was en mijn informant ook bereid was hier een verklaring over af te leggen, heeft de recherche van het korps Amsterdam-Amstelland hier helemaal niets mee gedaan. Ik

ontdekte dit nadat ik hier navraag naar had gedaan. Ik heb over deze vorm van passiviteit later een schriftelijke klacht bij de hoofdofficier van justitie mr. L. de Wit ingediend.'

John van den Heuvel deed aangifte na een ernstige bedreiging, maar ook dit ging niet zoals men mag verwachten: 'In eerste instantie werd er niet of nauwelijks gereageerd en stelde men zich op het standpunt dat *De Telegraaf* dit zelf maar moest oplossen. Later, toen de bedreigingen ernstiger en concreter werden en de hoofdredactie van *De Telegraaf* bescherming eiste, heeft men in overleg met onze bedrijfsbeveiliging wel een aantal beveiligingsmaatregelen genomen. Dit is gebeurd door de politie in mijn woonplaats.' Een verslaggever van het NOS-journaal wilde aangifte doen nadat hij een poederbrief had ontvangen. 'Met de "antrax"-brief ben ik naar de politie geweest, waar de dienstdoende agent even van het poeder proefde en vervolgens de envelop in de prullenbak gooide met de mededeling: "Niets aan de hand, fijngemalen kalk of gips of zo".'

Hans Verploeg, voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Journalisten, verwijt justitie te makkelijk om te gaan met door journalisten gemelde bedreigingen. Als voorbeeld noemt hij Stella Braam en Mehmet Ülger, het geval waar dit hoofdstuk mee begon. De eerste reactie van de politie luidde volgens hem: 'Ach, we rijden weleens langs.' De NVJ heeft bij de toenmalige minister van Justitie Winnie Sorgdrager moeten afdwingen dat zij bescherming zou krijgen in de vorm van een kogelwerend vest, politiebewaking en een ander adres. Later reageerde de politie wel anders, zoals in het begin van dit hoofdstuk bleek.

Toegeven?

Heeft men ook toegegeven aan de eisen van de dreigers? Dit is het lastigste om te vragen omdat journalisten eventueel zouden moeten opbiechten de norm te hebben overtreden. In antwoorden op onze schriftelijke enquête komen de respondenten niet verder dan toegeven dat het heel vervelend was, maar dat men zich overigens 'niet in zijn werk belemmerd heeft gevoeld'. Zo

zegt Eric Smit, adjunct-hoofdredacteur van *Quote* in de periode waarin het kantoor van buitenaf door de ruiten werd beschoten: 'Ik ben nog nooit bedreigd geweest. Althans, er zijn weleens mensen geweest die iets dreigends tegen mij hebben gezegd, maar dat gaat bij mij het ene oor in en het andere oor uit. Ben het dus vergeten... Toen de kogels bij ons naar binnen vlogen werkte ik even niet voor *Quote*, dus die waren vast voor iemand anders bedoeld. Ik zie die kogels overigens niet als een belemmering in mijn huidige werk.'

Toch is duidelijk dat in de journalistiek voortdurend allerlei concessies worden gedaan. Tot nu toe ging het alleen om bedreigingen en men zou kunnen menen dat het allemaal zo'n vaart niet zal lopen met de tenuitvoerlegging daarvan. Ten onrechte. Reeds in 1990 heeft de journalistiek z'n onschuld verloren toen Cees Koring, misdaadverslaggever van *De Telegraaf*, op 20 maart thuis in elkaar werd geslagen. Hij was de eerste en zegt nu bitter: 'Ik had de primeur.' Hij vertelt: 'Twee man kwamen de trap op, vroegen of ik Cees Koring was en toen ik "ja" zei, begonnen ze me professioneel in elkaar te slaan. Mijn hoofd werd opengeslagen en al m'n ribben werden gebroken. Ik had geen idee wie het waren. Enkele minuten later werd ik opgebeld en toen ik zo'n beetje versuft over de grond naar de telefoon was geschoven, hoorde ik: "Dit was een afrekening. Maar we komen nog terug." Ik wist natuurlijk met welke zaken ik allemaal bezig was, en terugredenerend heb ik wel zoveel aanwijzingen dat ik heus wel weet wie hiervoor verantwoordelijk waren. De volgende dag stonden alle media voor de deur, maar ik heb besloten nooit aan iemand te vertellen uit welke hoek het geweld was gekomen. Dat doe ik ook nu nog niet. Ook m'n vrouw was vreselijk overstuur en ik heb een halfjaar niet kunnen werken.' Koring werkt nu nog steeds bij de krant en tot 1999 is hij misdaadverslaggever gebleven. Is hij in zijn berichtgeving voorzichtiger geworden? 'Nee,' zegt Koring, 'maar sinds die ervaring ben ik over misdaad wel meer vanuit het perspectief van de slachtoffers gaan schrijven.' Vanaf 1990 is de mogelijkheid van geweld tegen journalisten reëel.

Dat misdadigers met het dreigen van geweld ook hun zin

kunnen afdwingen, is duidelijk aangetoond in het geval van Barend en Van Dorp in december 2000. Zij hebben publiekelijk hun excuus gemaakt: in de uitzending verklaarden ze dat ze de Hells Angels ten onrechte een criminele organisatie hadden genoemd. Het was alle kijkers weliswaar duidelijk dat dit excuus onder dreiging van nog meer geweld was afgedwongen, maar de symbolische betekenis van deze handeling voor de Nederlandse journalistiek was enorm. De presentatoren deden welbewust en openlijk ook geen aangifte bij de politie. Bij collega's heeft dit kwaad bloed gezet; het maakte de hele beroepsgroep vogelvrij - intimidatie loonde kennelijk. Wanneer de kwestie ter sprake komt, wordt er door collega's nog steeds schamper over gedaan. Wij komen erop terug door aan Henk van Dorp nog eens te vragen wat hier het advies van de politie was geweest. Hij vertelt dat de politie wel graag had gewild dat ze aangifte hadden gedaan. 'Nee, de politie heeft ons absoluut niet in de steek gelaten. Maar ik had geen zin in zo'n confrontatie in de rechtszaal met zo'n vijftientig van die kerels achter me, die heel goed weten waar ik woon. Okay, ik zal niet te boek staan als de grootste verzetsheld van Nederland.'

Veel journalisten hebben zich in die dagen wellicht afgevraagd wat zij in dergelijke omstandigheden zelf zouden doen. 'Degene die erover schreven, wisten het allemaal heel goed,' zegt Van Dorp nu. 'En bij het radioprogramma *Met het oog op morgen* kwam iemand vertellen dat ik mijn blauwe oog met kleur extra had aangezet om er meer gekwetst uit te zien dan ik werkelijk was.' Wat Van Dorp toen niet wist, was dat een Amsterdam team van rechercheurs in het diepste geheim al was begonnen met een groot onderzoek naar de Hells Angels (Botje en Husken in *Vrij Nederland*, 2 oktober 2004). Intussen hebben Barend en Van Dorp dat wel begrepen. 'Wat ons is overkomen doet als strafbaar feit mee in een groot onderzoek. Rechercheurs zijn er nog steeds mee bezig, maar ik heb al twee jaar niets meer gehoord.'

Welke concessies worden door journalisten gedaan? Men kan ten eerste het probleem uit de weg gaan door bepaalde onderwerpen eenvoudigweg niet te kiezen. Redacties en

journalisten beschikken over een enorme beslissingsruimte van onderwerpkeuze. Deze zelfcensuur zal, bewust of onbewust, heel vaak plaatsvinden, maar de hier gekozen onderzoeksmethode maakt dat niet zichtbaar.

Een tweede methode bestaat eruit dat de verslaggever zich op het moment van een risicopublicatie uit de voeten maakt. In de gevallen waarmee dit hoofdstuk werd begonnen, werd daar - vaak in overleg met de politie - voor gekozen. De heimelijke methode van undercover-journalistiek levert extra risico op. Het publiek mag in het algemeen van de pers immers verlangen dat nieuwsfeiten niet door bedrog worden verkregen en die regel is hier geschonden. Wie tijdelijk verdwijnt, hoopt dan dat de kwaadheid op den duur wegebt.

Een derde manier bestaat eruit anoniem te publiceren. Over de Hells Angels en ook over andere misdaadgroepen wordt wel geschreven zonder dat een schrijver het auteurschap opeist. Soms wordt het artikel door meer auteurs samen geschreven om het risico te verkleinen.

Ten vierde kan men met de hoofdpersonen van het onderwerp waarover wordt geschreven afspraken maken. Dat is in de journalistiek heel gewoon; wat kan en wat niet is een kwestie van onderhandelen. De afspraak kan ook contractueel worden vastgelegd. Dat kan leiden tot een beperking van de persvrijheid, bijvoorbeeld wanneer de journalist kritiekloos te werk gaat en een obligaat antwoord aanvaardt zonder door te vragen. Het is de taak van de hoofdredactie om uiteindelijk te beslissen of er wordt gepubliceerd.

De journalist kan, ten vijfde, de regie uit handen geven en dan betreedt hij in ieder geval een hellend vlak. Zo'n samenwerkingsverband kan ertoe leiden dat het voorwerp van beschrijving, bijvoorbeeld een misdadige bende, voorschrijft wat er wel en niet zal worden gepubliceerd.

Samenvatting

Er is een aanzienlijke groep journalisten - en eerlijk gezegd is die veel groter dan verwacht op grond van onze algemene indruk - die zegt op de een of andere manier met bedreigingen

te maken te hebben gehad. Een eenvoudige oproep via de NVJ leverde gemakkelijk meer dan tweehonderd journalisten op die ooit zijn bedreigd. En degenen wie dat was overkomen, waren ook meestal meer dan eens bedreigd. Deze onderzoeksuitkomst heeft ongetwijfeld voor een deel te maken met de buitengewoon ruime vraagstelling. Alle respondenten mochten zelf bepalen wat als bedreiging mocht gelden. Dat leverde een divers beeld op, waarbij bedreigingen van uiteenlopende orde en risico allemaal werden meegeteld. De ervaringen van een door de wol geverfde misdadjournalist die weet wat hij met het risico aan moet, is niet te vergelijken met de stadsverslaggever die onverwacht door de bedreiging van een querulant wordt overvallen. Toch geeft het materiaal wel een eerste indruk. Er is een onderverdeling gemaakt van groepen journalisten die het meest in beeld kwamen als slachtoffer van bedreigingen. Dit waren misdadjournalisten, politie- en rechtbankverslaggevers, sportverslaggevers, stadsverslaggevers, fotojournalisten en politiek verslaggevers. De dadergroepen die werden genoemd, waren te vinden in louche delen van het bedrijfsleven, bij de georganiseerde misdaad, onder voetbalsupporters, bij extreem-rechts, bij de (lokale) overheid, woonwagenbewoners, politie, Fortuyn-aanhangers, allochtone groepen en Marokkaanse jongeren. De beweegredenen van de bedreigers lagen altijd in het voorkómen van publicatie of in het wraak nemen ná een publicatie, waarbij het doel was om verdere publicatie te voorkomen.

De meerderheid van de journalisten meende dat het verschijnsel bedreiging al lange tijd bestond. Bedreigingen zijn van alle tijden, maar ze waren volgens hen, qua aard en ernst verergerd in vergelijking met vroeger. Misdaadverslaggevers hebben er wel duidelijk meer mee te maken.

Tot slot lijkt het erop dat de journalisten in het algemeen redelijk nuchter blijven onder bedreigingen; velen beschouwen het als *part of the job*. Ze zeggen zich er niet door te laten weerhouden om over bepaalde onderwerpen te schrijven.

De hier toegepaste methode van onderzoek staat niet toe te bepalen in hoeverre ze daarmee gelijk hebben. Het is zeer wel denkbaar dat er concessies worden gedaan in de vorm van zelfcensuur door over bepaalde onderwerpen niet te schrijven, door zich te beperken met kritisch doorvragen of door in onderhandeling met degenen die men beschrijft condities te accepteren die in strijd zijn met de voorwaarden voor een vrije pers. Sterker nog: eerdere publicaties over dit onderwerp en ook verhalen van journalisten over elkaar, maken het waarschijnlijk dat dit allemaal voorkomt. Maar in welke mate journalisten zich in de praktijk laten beperken, is niet te bepalen.

Hoofdstuk 7 - Notarissen

'Het gebeurt,' zegt een vertrouwensnotaris die absolute anonimiteit eist. 'Niet elke dag, niet bij iedere notaris, maar het gebeurt. En áls het gebeurt, is het zeer ingrijpend en vergeet de notaris het zijn hele leven niet meer.' De hoofdredacteur van *Notariaat Magazine*, het blad van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB), Jos de Gruiter, begint met dit citaat zijn bijdrage over bedreigingen van notarissen in oktober van het afgelopen jaar (De Gruiter 2004). Tot nu toe is er in de notariële vakpers aan dat onderwerp nooit aandacht gegeven. Maar nu is daar kennelijk aanleiding toe: waarom zouden notarissen buiten schot blijven als rechters en advocaten wel met bedreigingen te maken krijgen?

In Nederland werken 1500 notarissen en nog eens 1200 kandidaat-notarissen. Het is hun taak authentieke akten op te maken en te ondertekenen (zie voor een korte kenschets van het beroep het rapport van de Enquêtecommissie Opsporingsmethoden: Van Traa 1996). Zij bezitten het alleenrecht om zulke akten op te stellen (te 'verlijden') ten behoeve van bepaalde rechtshandelingen, bijvoorbeeld de rechtsgeldige overdracht van onroerend goed en het maken of wijzigen van testamenten. De functionele positie van de notaris is tweeledig. Hij is enerzijds een openbaar ambtenaar die handelingen verricht waar de wetgever zijn tussenkomst dwingend voorschrijft, maar zijn handelingen worden niet door een overheidsbureaucratie gecontroleerd. Aan de andere kant is hij bedrijfseconomisch een kleine ondernemer en in zijn beroepsuitoefening lijkt de notaris op een vrije beroepsbeoefenaar. Veel notarissen zijn zogenoemde 'eenpitters', anderen zijn geassocieerd met advocaten of belastingadviseurs. Sinds met de invoering van de Wet op het notarisambt in 1999 de tarieven zijn geliberaliseerd, is er stevige concurrentie ontstaan.

Dezelfde spanning tussen de ambtelijk aandoende beroepsplicht en de eisen die voortvloeien uit het ondernemerschap, vinden we ook bij andere beroepen, zoals advocaten en accountants. Er is evenwel één belangrijk verschil: de notaris heeft 'ministerieplicht', dat wil zeggen dat hij in

beginsel iedere cliënt moet accepteren. Mag een advocaat zonder opgaaf van redenen iemand weigeren bij te staan en mag een accountant aan een klant zeggen dat hij maar elders boekhoudkundige hulp moet zoeken, een notaris mag alleen weigeren wanneer daartoe 'gegronde redenen' zijn. Anders dan deze beroepsbeoefenaren - en dat geldt natuurlijk vooral voor advocaten, die uitsluitend het belang van hun cliënt dienen - treedt de notaris op als onafhankelijke en onpartijdige functionaris; in het rechtsverkeer wordt in hem vertrouwen gesteld en hij kent de plicht tot geheimhouding en het verschoningsrecht. Daarnaast heeft hij een onderzoeksplicht en moet hij partijen voorlichten over de juridische en financiële gevolgen van hun beslissingen. Notarissen zijn weer ambtenaren voor zover zij zich geen publiek profiel aanmeten. Terwijl sommige advocaten hun uiterste best doen om in de openbaarheid te treden (bijvoorbeeld via de televisie) en zo cliënten te werven, blijven notarissen juist op de achtergrond.

Op zoek naar ervaringen met bedreiging

De Gruiter, met wie dit stuk begint, heeft voor zijn artikel zomaar eens rondgevraagd en hij treft grote terughoudendheid aan bij notarissen om over dit ruwe onderwerp te praten. Er zijn nochtans twee personen bereid om hun ervaring met bedreigingen met hem voor zijn publicatie te delen. De Gruiter stelt vast dat ze 'extreem benauwd' zijn om erover te praten (en ze willen dat zeker niet met hun naam erbij). Ze hebben van de bedreigingen ook geen aangifte gedaan bij de politie uit angst voor represailles. De twee gevallen waarover De Gruiter rapporteert, gaan respectievelijk over de bedreiging door een cliënt die zich heftig verzette tegen de executieveiling en die de notaris ermee dreigt 'de Joegoslavische maffia' op hem af te sturen, en over een cliënt die zijn eis om voort te maken met het uitbetalen van zijn aandeel van een erfenis kracht bijzet door aan te kondigen 'een Albanese huurmoordenaar' langs te sturen. Beide slachtoffers vonden het gezien de reputatie van de dreigers beter om de dreiging serieus te nemen. Bedreigingen komen dus voor, maar hoe vaak?

Samen met de Gruiter wordt een lijstje van notarissen die meer zouden kunnen weten opgesteld. De eerste is een oud-voorzitter van de beroepsvereniging. 'Bedreigingen? Daar is onze beroepsgroep totaal niet op voorbereid. Zoiets verwacht je misschien in Colombia. Bij ons jaarlijkse internationale overleg van voorzitters van notarisverenigingen, weet ik dat mijn collega uit Oekraïne niet meer kwam opdagen. Geliquideerd. Hij had geweigerd de opdracht van de plaatselijke maffia uit te voeren. Maar in Nederland? Ik denk dat jullie zullen vinden dat notarissen er totaal niet op zijn voorbereid.'

Alle vier notarissen die in de drie grote steden praktijk voeren en een notaris die veel executieveilingen doet, zijn bereid mee te werken en ook hen hebben wij geïnterviewd. De beroepsgroep kent de figuur van de zogenoemde vertrouwensnotaris. In een of meer hofressorten is één notaris te vinden naar wie collega's toe kunnen gaan om hun niet-vaktechnisch-juridische problemen te bespreken, zoals personeelsproblemen, het wanfunctioneren in de praktijk niet functioneert enzovoort. Geheimhouding is verzekerd. De vertrouwensnotaris geeft dan vrijblijvend advies. Er worden - in het kader van de Wet melding ongebruikelijke financiële transacties - ook meldingen gedaan van ongebruikelijke transacties. Hier is de functie van geheimhouding gemakkelijk in te zien: de verklikker-notaris is zijn leven niet zeker als uitlekt wie de melding heeft gedaan. Sinds 9/11 is de notaris verplicht een verdachte transactie te melden. De vertrouwensnotaris is typisch de figuur om een ondervonden bedreiging mee te bespreken: is deze bedreiging gevaarlijk of niet? Moet er aangifte worden gedaan bij de politie of niet? Een van de vier die worden geïnterviewd is een vertrouwensnotaris.

Om ons te helpen achter de omvang van het probleem te komen drukt het *Notariaat Magazine* een interview met de schrijver: Bovenkerk, over het onderzoek af in het januarinumnummer van 2005, en dat wordt gevolgd door een korte enquête die de lezers (zo nodig anoniem) wordt gevraagd in te vullen. Dit levert in totaal tien ingevulde enquêteformulieren op, die betrekking hebben op de ervaringen van ten minste dertien notarissen verspreid over het hele land. Er is natuurlijk geen sprake van dat hiermee van

alle gevallen van bedreiging boven water komen en de enquête is op geen enkele manier representatief. Niet alle notarissen hebben het artikel gelezen; velen die niets hebben meegemaakt, hebben - ondanks het verzoek dat wel te doen - niet de moeite genomen ons te schrijven (twee notarissen geven te kennen dat ze geen enkele nare ervaring hebben opgedaan); anderen die het wel hebben meegemaakt, houden dit voor zich. Eén notaris vindt het zijn burgerplicht om te vertellen wat hij heeft meegemaakt en naar aanleiding van zijn eerste schriftelijke informatie wordt met hem ook nog een vraaggesprek gevoerd. We weten nu toch iets meer: er is meer aan de hand dan de twee gevallen die via De Gruiter naar buiten zijn gekomen.

'Wil je een rotklap hebben?'

Het kost weinig moeite om de verhalen over bedreigingen in twee soorten te verdelen. Alle gesprekspartners kunnen zich, soms na enig nadenken, wel cliënten herinneren die zich op een emotioneel ogenblik lieten gaan en de notaris toevoegden dat zij hem wel (thuis) zouden weten te vinden. Het werk van een notaris brengt nu eenmaal met zich mee dat mensen op belangrijke momenten in hun leven bij hem komen en soms ook onaangename beslissingen te horen krijgen. Dit wordt door notarissen gewoonlijk als beroepsrisico afgedaan en men hoopt dat de boosheid gauw zal wegebben. 'Wil je een rotklap hebben?' herinnert een notaris zich als zijn eerste bedreiging. Een ander: 'Een potige kerel keek mij doordringend aan en zei: "Dit wordt niét geveild".' 'Ach, ik ben wel vaker thuis gebeld, ook 's nachts, maar dat neem ik niet serieus,' vertelt weer een ander. Een vierde: 'Een vent die zich tegen het veilen van zijn huis verzette, begon verschrikkelijk te dreigen. Ik heb het maar laten lopen. Later bood hij zijn excuses aan: "Ik had het niet zo bedoeld." Dat heb ik maar geaccepteerd.' Een vijfde meldt: 'Bij een boedelkwestie ontvingen we van een anonieme deelgenoot een dreigbrief met een afgebrande rand.'

Soms echter noopt de reputatie van de betrokkene tot ingrijpen. 'Ik had een cliënt die op kantoor bezwaren maakte over een bedrag dat in depot gegeven was dat ik vrij zou laten vallen.

Nadat hij zijn boosheid op mijn kantoor had laten merken, ging hij bij mij thuis langs. Er was niemand thuis. Hij belde later en kreeg mijn vrouw aan de telefoon. De man zei: "God verhoede dat u aanwezig was, anders was er iets gebeurd." Ik heb onmiddellijk de officier van justitie ingeschakeld; het bleek een recidivist te zijn, hij had zich al aan vier van zulke bedreigingen schuldig gemaakt. De man is later tot enkele weken gevangenisstraf veroordeeld.'

Het is op basis van het kleine aantal respondenten niet goed mogelijk om antwoord te geven op de vraag of bedreigingen van het type 'emotionele uitbarstingen van eenlingen' tegenwoordig vaker voorkomen dan vroeger. Bij enig doorvragen kunnen de oudere notarissen zich allemaal ten minste één geval in hun praktijk herinneren dat zij als bedreiging zouden kunnen interpreteren. Cliënten hebben met een vuurwapen bedreigd, geschreeuwd, met hun vuist op tafel geslagen en openlijke of verholen bedreigingen geuit. Ze hebben de indruk dat dit nu wel vaker voorkomt en hun veronderstelling past goed in de hypothese van de algemene maatschappelijke verruwing zoals wij die in de discussie aan het einde van dit boek zullen beschrijven. De maatschappij wordt minder beschaafd, en dat merk je dus ook in de notarispraktijk.

Het tweede soort bedreigingen hangt samen met de opkomst van de georganiseerde misdaad in Nederland sinds het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Hier gaat het niet om het agressieve gedrag van eenlingen, maar om personen die deel uitmaken van criminele verbanden (de notaris denkt bij een cliënt uit zo'n organisatie aan 'banden met de onderwereld'). Het optreden van de bedreigers is niet primair emotioneel, maar ten minste voor een deel berekenend en bedoeld een concreet financieel doel te bereiken. De notaris merkt dat de cliënt, iets wil of nalaat dat onwettelijk is. De bedreiging volgt om hem te dwingen. De notaris kan ervoor kiezen de opdracht uit te voeren of te weigeren.

Een notaris die weigert om een Amsterdamse onroerendgoedhandelaar tegemoet te komen in zijn onwettige wens, krijgt via de telefoon te horen: 'Ik hang je op aan de hoogste boom.' Hij volhardt in zijn weigering en de handelaar moet een

andere notaris zoeken. Deze cliënt laat zich wegsturen zonder dat er een formele weigeringsgrond hoeft te worden geformuleerd. Dit is vaak de feitelijke gang van zaken. De notaris is weliswaar ambtshalve verplicht om een cliënt te accepteren, maar als hij niet wil omdat de gevraagde opdracht wijst op een criminele opzet, kan hij hem ontmoedigen. Als er reden is om reputatieschade te vrezen door een bepaalde cliënt te accepteren, kan de notaris erop wijzen dat zijn collega-notarissen voor zijn type opdracht geschikter zijn, of goedkoper, of sneller, of wat dan ook. De criminele klant (laten we aannemen dat het oordeel van de weigerachtige notaris juist is) kan besluiten dat zijn plan zo niet werkt en zijn pogingen staken. Hij kan ook naar een andere notaris gaan, zijn verzoek wat anders inkleden en hopen dat die er wél in trapt. Volgens onze zegslieden worden vooral jonge en onervaren notarissen op deze manier getest.

Als het bij een ander wel lukt, zijn er twee mogelijkheden: de notaris heeft niet in de gaten voor welke kwade opzet hij wordt gebruikt, of hij heeft dat wel. In beide gevallen loopt hij de gereede kans dat de cliënt terugkomt en ook dat deze andere cliënten uit het milieu aanbrengt. Is de notaris eenmaal in deze val getrapt, dan is het lastig om daar weer uit te komen. Hij kan worden gechanteed (met het feit dat hij heeft meegewerkt aan eerdere fraude, bijvoorbeeld) of bedreigd. Het zal ook voorkomen dat een enkeling mee gaat doen omdat hij wordt aangetrokken door de valse romantiek van de onderwereld. Het mechanisme dat notarissen (en andere voor de misdaad vitale dienstverleners) doet samenwerken met de georganiseerde misdaad, is in de criminologische literatuur vaker beschreven. De notaris die denkt dat hij zelf wel kan bepalen hoe ver hij kan gaan, komt bedrogen uit. Er komt een moment dat de misdaad zijn handelen dicteert.

'Iedere beroepsgroep heeft zijn putje'

In het verslag van de Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (Van Traa 1996) heeft de criminologisch rapporteur Van de Bunt geprobeerd vast te stellen of er van zulke samenwerking sprake

was. Hij stelt terecht dat de notaris onmisbaar is voor criminele organisaties omdat met name bij fraude en ook bij het besteden van uit de misdaad verworven winsten rechtsgeldige handelingen moeten worden verricht. Bovendien is hij aantrekkelijk omdat zijn firma kan dienen als deugdelijke en onkreukbare dekmantel voor de organisatie. Van de Bunt praatte met notarissen zelf en hun beroepsvereniging, maar zijn bewijsmateriaal over samenwerking tussen notarissen en de misdaad kwam vooral van de politie. Hij vond dat er in enkele gevallen inderdaad sprake was geweest van 'verwijtbare betrokkenheid' van de notaris en hij geeft daarvan voorbeelden, maar er wordt geen schatting gegeven van de omvang van dat verschijnsel.

In de tijd dat het rapport-Van Traa werd gemaakt, was nog niet zo duidelijk waar de criminele bendes bij de notarissen op uit waren. Inmiddels weten wij veel beter dat de winsten van de nationale en internationale drugshandel en andere vormen van georganiseerde misdaad via het aankopen en verhandelen van onroerend goed worden weggewerkt. De recente reeks moorden in de Amsterdamse onderwereld heeft nogal eens betwist eigendom of de geldigheid van transacties in de wereld van het onroerend goed tot inzet gehad. Aan die transacties hebben notarissen te pas moeten komen. We weten nu ook meer over fraude in de wereld van de verkoop en verhuur van woningen aan de onderkant van de woningmarkt (huisjesmelkers, verkoopfraudeurs), en ook daarbij is de hulp van notarissen onontbeerlijk. Er moeten dus notarissen zijn die zich hiermee inlaten.

De voormalige president van de Amsterdamse rechtbank, mr. Gisolf, zou eens gezegd hebben dat iedere beroepsgroep zijn eigen putje'' van malafide vakgenoten heeft. Daar is iets van naar buiten in het actualiteitenprogramma Nova op 4 september 2002, waarbij verslag werd gedaan van een transactie waarbij een object op één dag drie maal met een onwaarschijnlijk hoge winst van eigenaar was veranderd (politieonderzoek Buizerd, of de Minthouse-zaak), een zogenoemde 'a-b-c-carrouselverkoop'. Daar waren twee notarissen bij betrokken geweest. De deskundige notaris en hoogleraar aan de Vrije Universiteit Van Mourik legde uit wat er niet deugde, hoe de notaris had moeten zien dat het

niet deugde. Hij noemde die twee bij naam en sprak ze toe: 'Collega, u hoort in het ambt niet thuis!' De betrokken notarissen werden na de uitzending door de commissie van toezicht van de beroepsgroep uitgenodigd om uit te leggen hoe de grote prijsverschillen bij de verkoop moesten worden verklaard. Ze hadden beter moeten weten, want het notariaat kent zijn eigen beroeps- en gedragsregels waarin voor deze constructie wordt gewaarschuwd. De zaak is overigens met een sisser afgelopen; de verdachte notarissen konden een dusdanige uitleg geven dat de commissie geen aanleiding zag om op te treden.³⁵

Een ander geval wordt ons in absolute anonimiteit verteld door een vertrouwensnotaris. Een cliënt vraagt te veel geld voor de verkoop van kavels (huizen) en onacceptabel slechte voorwaarden voor de wederpartij. De notaris, die volstrekt ontoereikende documenten van twee bij de zaak betrokken collega's onder ogen krijgt, weigert mee te doen. Nu blijkt niet alleen de verkoper te zijn bedreigd, maar ook de makelaar en eerdere notarissen zijn onder druk gezet. De bedreiger is een vuurwapengevaarlijke crimineel. Alle betrokkenen waren tot nu toe voor de bedreigingen gezwicht. Ze hadden van de bedreiging geen aangifte gedaan, omdat dat als te riskant werd beoordeeld. Maar de notaris bij wie de zaak nu voorligt, geeft niet toe. Zijn collega's dringen aan om het pand maar te verkopen - dan zijn ze allemaal van het gedonder af -, maar hij doet het niet. Het loopt goed af, maar de notaris die zijn poot stijf houdt, staat een tijdlang doodsangsten uit.

Er is geen methode om objectief vast te stellen hoeveel notarissen weleens medewerking verlenen aan met de zware en georganiseerde misdaad. Sommigen zijn alleen maar naïef, anderen knijpen alleen maar een oogje toe, weer anderen denken creatief mee. In de beroepsgroep zelf worden echter steeds dezelfde namen genoemd die, met de term van Van de Bunt, 'verwijtbaar betrokken' zijn. Dat zijn er ongeveer tien. Erg geheimzinnig is

35 In het kader van dit onderzoek naar bedreigingen is nog een detail van belang dat betrekking heeft op de invloed van bedreiging op de journalistiek. De makers van het item in Nova werden door een notaris die als commentator in het programma optrad gevraagd waarom zij in hun uitzending niet om commentaar hadden gevraagd aan de opdrachtgevers van de vermeende frauduleuze constructie zelf. Het antwoord luidde dat ze daar niet aan begonnen vanwege het grote fysieke risico. Met andere woorden: zelfcensuur vanwege de verwachte bedreiging!

men hier ook weer niet mee, want er zijn heel wat mensen die dit lijstje kennen: collega's, makelaars en andere tussenpersonen, gemeentelijke ambtenaren die met onroerend goed te maken hebben enzovoort. Voor een goed begrip: geen van deze tien heeft ons enquêteformulier ingevuld.

Onze redenering moge duidelijk zijn: deze groep notarissen loopt het grootste risico om te worden bedreigd. Ze werken mee omdat ze zijn bedreigd, of ze worden bedreigd (met chantage bijvoorbeeld) omdat ze medewerking verlenen. Omdat zij zwichten, loopt in laatste instantie de rechtsstaat gevaar. De georganiseerde misdaad bepaalt dan immers de gang van zaken, en niet de overheid of de onkreukbare dienstverlener.

Executieveilingen

De sector die op dit ogenblik de meeste aandacht en zorg verdient, is die van de huizenveilingen. In de overgrote meerderheid van de gevallen worden kwesties met huizen waarop een hypotheek rust en waarvoor niet wordt betaald, afgehandeld door de banken die de hypotheeken verstrekken. Maar in een aantal gevallen - en dat geldt vooral waar schuldeisers beslag leggen op het onroerend goed - wordt er geveild. Er vinden per jaar op dit ogenblik ongeveer 2000 executieveilingen in Nederland plaats en dit aantal is de afgelopen jaren sterk gestegen.

De notaris leidt de veiling, nadat hij zich eerst op de hoogte heeft gesteld van de staat van het pand, de identiteit van de bewoners en nadat hij heeft geprobeerd alsnog een betalingsregeling te treffen. Dit is lastig werk, en de meeste notarissen hebben geen idee van wat zich op de veiling allemaal afspeelt aan manipulatie en intimidatie van partijen onderling. Particuliere kopers worden 'ontmoedigd', de prijzen worden onrechtmatig laag gehouden.

Er zijn enkele notarissen die zich in het leiden van executieveilingen specialiseren. Eén van hen, notaris Van Heeswijk te Rotterdam, heeft zijn ervaring op schrift gesteld (Van Heeswijk 2005). We zullen geen poging doen om op grond van dit stuk te beschrijven wat er in de wereld van de executieveilingen allemaal plaats vindt, maar we halen eruit wat

voor ons onderwerp van belang is. Executieveilingen zijn volgens Van Heeswijk in ongeveer eenderde van de gevallen het gevolg van financieel wanbeheer. Nog eens eenderde vloeit voort uit de breuk van een 'tweerelatie' en bij het laatste derde is de veiling niet anders dan een fase in een fraudeconstructie. In dat laatste geval (en dat gebeurt dus ruim 600 maal per jaar) onderscheidt Van Heeswijk fraude vóór het afsluiten van een hypotheek en fraude tijdens het bewonen of verhuren van het pand. Bij het eerste moet men bijvoorbeeld denken aan de 'a-b-c-carrousel' van verkopen die bedoeld kan zijn om een koper (bijvoorbeeld met een zwakke rechtspositie) op te lichten of die onderdeel is van een constructie om illegaal verkregen vermogen wit te wassen. Een notaris zou een valse taxatie moeten herkennen of alert moeten zijn op verschrijvingen van persoonsnamen, zodat ze bij de debiteurenregistratie niet worden herkend. Bij het tweede moet men bijvoorbeeld denken aan misbruik van het pand voor wietteelt, voor het vestigen van een bordeel of voor het verhuren van slaapruijnte aan illegalen. Zulke fraude komt in het hele land voor, stelt de auteur, maar er zijn duidelijke risicogebieden: Dordrecht, Rotterdam, Schiedam, Den Haag en de provincie Limburg.

De notaris die zich ten doel stelt fraude te voorkomen of tijdens de veiling tegen te gaan, kan op geduchte tegenstand rekenen. Hier komt bedreiging van hemzelf en zeker ook zijn personeel veel voor. We citeren Van Heeswijk: 'De aparte categorie die wordt gevormd door de debiteuren wier woning geveild wordt, maar die zich daartegen met ongeoorloofde middelen verzetten, die dreigementen uiten jegens deurwaarders, notarissen, bankmedewerkers met het geweer in de hand. Deze debiteuren verruilen vaak letterlijk eerder met opzet hun eigen nest dan mede te werken aan de veiling. Het aantal bedreigende situaties neemt sinds 2002 snel toe. Adequate oplossingen zijn er niet zomaar. Wat moet je doen als notaris indien je bedreigd wordt met een geweer en gedwongen wordt toe te zeggen dat de veiling niet doorgaat? Het is niet mogelijk om de veiling aan te zeggen zonder vermelding van de naam van de notaris, deurwaarder, beslaglegger en/of diens advocaat. Het pand toe-eigenen is evenmin toegestaan. Of wat moet de notaris in de

veilingbrochure vermelden over de debiteur die bij de advocaat van de beslaglegger brandbommen binnen gooit en die volgens de politie vuurgevaarlijk is?'³⁶

Dit stuk is verplichte kost voor de beroepsgroep. Tot nu toe wordt er in de opleiding tot het notarisambt in het geheel geen aandacht aan de problematiek van bedreigingen gegeven, ook niet bij het vak ethiek.

Van andere notarissen krijgen we te horen dat een deel van de problemen bij veilingen schuilt in de laffe houding van de plaatselijke overheden. Fraudeurs, wanbetalers en mensen die hun huis voor illegale doeleinden exploiteren zijn bij de gemeente wel bekend, maar ook als er herhaaldelijk beslag op hun eigendom wordt gelegd wordt er toch niet tot executie overgegaan uit pure angst voor geweld. En algemeen is ook de opinie dat 'de kleintjes' onder de fraudeurs nog weleens worden aangepakt, maar de 'grote jongens' niet. Het recht van enquête, dat speciaal is ontworpen om structureel wanbeleid aan te pakken, wordt volgens hen ten onrechte vrijwel nooit aangewend. Een complicerende factor is dat het probleem nogal eens voorkomt bij een bepaalde etnische groep, de Hindoestaans-Surinaamse, en de gemeente waakt ervoor te stigmatiseren. Verder zouden controlerende ambtenaren van de gemeente niet ongevoelig zijn voor corruptie. De gemeente Rotterdam heeft nu eindelijk wel de strijd met de huisjesmelkers aangebonden; er is inmiddels een zogenoemde 'klootzakkenlijst' opgesteld.

Een notaris vertelt dat hij zich zo aan de laksheid van de overheid ergert dat hij heeft geprobeerd de kat de bel aan te binden. 'Wanneer ten onrechte niet wordt geëxecuteerd, heeft dat een versturende werking op de markt. Bij de huidige hausse aan hypotheeklen gaat het hele systeem van de financiering op z'n gat als je er niet van op aankunt dat de regels worden gevolgd. Ten slotte zullen de huizenprijzen erdoor teruglopen. Ik ben naar de hoogste belastingambtenaar gegaan en heb een concrete casus voorgelegd: "Op dit pand ligt al vijf jaar beslag en de fiscus is belanghebbende, waarom gaan jullie niet executeren?" De ambtenaar zei toen: "U begrijpt toch wel dat de gezondheid van mijn belastingambtenaren mij meer waard is?" Volgens mij is dit

³⁶ Van Heeswijk 2005: 57.

de situatie van de vrijstaat, zoals in woonwagenkamp de Vinkenslag. Er zijn over deze kwestie mede door mijn toedoen vragen gesteld in de Tweede Kamer maar het heeft allemaal niets geholpen.'

Naast de twee vormen van bedreiging die hier zijn behandeld: de individuele emotionele uitbarsting en de drang vanuit de (georganiseerde) misdaad, moet het antwoord op onze enquêtevraag van een van de notarissen apart worden genoemd. De enige maal dat men op een bepaald kantoor was bedreigd kwam de dreiging van de kant van overheidsfunctionarissen! 'Politiemensen van de CID kwamen vertellen dat wij een crimineel hadden in ons cliëntenbestand en ze probeerden ons informatie over hem te ontfutselen.' De betreffende notaris heeft dit als zeer intimiderend ervaren. Deze signalering laat zich vergelijken met de klacht van fotojournalisten die vinden dat de politie hun het werken onmogelijk maakt.

Gelegenheidsstructuur

In deze paragraaf willen we nog iets zeggen over de gelegenheidsstructuur van het beroep die notarissen tot risicogroep voor bedreigingen maakt. Notarissen bevinden zich als kleine zelfstandigen in een kwetsbare positie. Tegenover machtige banken en de overheid vormen zij maar een kleine partij. Ze zijn verantwoordelijk voor hun personeel. Ze zijn gemakkelijk te benaderen: ze wonen vaak bij de zaak en verplaatsen zich per fiets. Hun familie is gemakkelijk te vinden. De toegenomen onderlinge concurrentie en de stijgende kosten om aan bepaalde documenten (zoals uittreksels uit het bevolkingsregister) te komen, maken het wel enigszins begrijpelijk dat sommige notarissen minder zorgvuldig te werk gaan (Laclé 2005). 'Slordige notarissen kunnen kosten besparen door allerlei dingen niet goed uit te zoeken. In 99 procent van de gevallen gaat het goed,' zegt er een. Bepaalde identiteitscontroles worden dan weleens overgeslagen. Daar komt bij dat niemand de notaris controleert. Er bestaat geen onafhankelijke instelling die het notariaat inspecteert.

Hoe reageren notarissen op bedreigingen?

Hoe reageren notarissen op bedreigingen aan hun adres? Uit de vraaggesprekken blijkt dat zij er totaal niet op voorbereid waren, en vooral wanneer bedreigingen geadresseerd zijn aan de familie of het personeel is de angst enorm. 'Je blijft een tijdlang omkijken,' zegt er een. Er worden allerlei voorzorgsmaatregelen genomen. Er wordt een hekwerk om het kantoor aangelegd, de toegang tot het kantoor wordt beveiligd, er komt een alarminstallatie in huis. Sommige cliënten besluit de notaris altijd ten minste met twee personen tegemoet te treden. Eén heeft een bevriende ex-worstelkampioen ingeschakeld, die vooral tot functie had de cliënt bij afscheid overtuigend stevig de hand te schudden. Soms heeft het zin om de advocaat van de cliënt op te bellen met het verzoek de betrokkene tot de orde te roepen.

Heel vaak wordt er geen aangifte gedaan. Men is bevreesd dat de politie er toch niets mee doet. Iemand vertelt dat bij een acute bedreigings situatie de politie wel langs kwam, 'maar ze hadden twee meisjes gestuurd, die in hun auto bleven zitten en er niet uit kwamen'. Een ander meent dat de politie thans steviger optreedt dan pakweg tien jaar geleden en hoewel hij vroeger geen aangifte had gedaan, zou hij dit nu wel doen. Als er wel wordt opgetreden en het komt tot straf, dan zouden de betrokkenen heel goed nog rancuneuzer kunnen worden.

De geënquêteerden blijken ook zelden hun zorgen te delen met de vertrouwensnotaris. Het verschijnsel bedreigingen is in deze beroepsgroep pas zeer recent aan de orde gesteld en men heeft nog geen echt beleid ontwikkeld. Anders dan bij de advocaten, met wie de bedreigingsproblemen gelijkenis vertonen, zijn er zover bekend geen notarissen die vanwege bedreigingen hun functie hebben neergelegd.

Samenvatting

Over bedreigingen van notarissen is nog maar heel weinig bekend. We weten niet hoe groot het *dark figure* is bedreigingen is en we

weten maar weinig over de manier waarop notarissen op bedreigingen van hun persoon, hun familie en hun personeel reageren. Er bestaat een indruk dat emotionele uitbarstingen die gepaard gaan met bedreigingen tegenwoordig meer voorkomen dan vroeger.

De belangrijke vraag: geeft men ook toe aan bedreigingen? kunnen we slechts voorlopig beantwoorden. Ja, er zijn voldoende aanwijzingen dat er af en toe inderdaad wordt toegegeven, en ook is duidelijk dat de georganiseerde misdaad betrekkelijk gemakkelijk notarissen kan vinden om de door hen verlangde diensten te verlenen. Transacties in de wereld van het onroerend goed en de executoriale verkoop van panden op de veiling leveren gelegenheid op om aan bedreigingen toe te geven. De grote moeilijkheid met ons onderzoek is echter dat slechts die notarissen op onze oproep voor onderzoek reageren die zelf niét hebben toegegeven. Uit wat de notarissen die we hebben gesproken ons vertellen over anderen en de branche als geheel, maken we op dat er het een en ander aan de hand is dat verder onderzoek rechtvaardigt.

Hoofdstuk 8 - Conclusie en discussie

In dit rapport is verslag gedaan van een onderzoek naar bedreigingen van vertegenwoordigers van de democratische rechtsstaat, in casu politici, bestuurders, politie, rechters, advocaten, officieren van justitie, notarissen en journalisten. We hebben de vijf volgende groepen van vragen onderzocht:

Ten eerste: Hoe vinden deze bedreigingen plaats en welke middelen worden gebruikt? Hoe uitgebreid is het verschijnsel? Beperken bedreigingen zich tot enkele beroepsgroepen of instanties, of zijn ze over de gehele linie merkbaar?

Ten tweede: Is er sprake van een plotselinge opkomst van het aantal bedreigingen? Een alternatieve hypothese luidt: nee, zo'n ervaren golf van bedreigingen is niet meer dan een teken van toegenomen gevoeligheid of een mediahype.

Ten derde: Wie dreigen en wat zijn hun beweegredenen? Zijn het psychisch gestoorde eenlingen of ideologisch of crimineel gemotiveerde groeperingen? Hier is de vraag aan de orde in hoeverre het gaat om expressieve of om instrumentele delicten.

Ten vierde: Hoe reageren de bedreigden? Welke maatregelen worden er genomen?

Ten vijfde: In hoeverre geven de slachtoffers toe in het geval er door de bedreigers eisen worden gesteld? In laatste instantie hangt daar immers van af of de rechtsstaat gevaar loopt.

Na de presentatie van de onderzoeksresultaten volgt een korte discussie over mogelijke theoretische interpretaties daarvan. Dit is bedoeld als aanzet tot gedachtewisseling en verder onderzoek.

1 Aard en omvang

Bestuurders, politici, politiemensen, magistraten, advocaten, notarissen en journalisten zijn de bewakers van de democratische rechtsstaat. Deze beroepsgroepen staan in principe bloot aan het risico van bedreiging, en dat begrip is in eerste instantie gedefinieerd als: concrete gevallen van serieus te nemen doodsb bedreigingen. Betrokkenen hanteren echter niet allemaal eenzelfde criterium bij wat zij in dit

verband als serieus beschouwen. Bij sommige beroepen (zoals misdaadjournalisten, politiemensen en lokale bestuurders in 'lastige' dorpen en steden) blijken bedreigingen 'normaler' te zijn dan bij andere (bijvoorbeeld notarissen en officieren van justitie). De slachtoffers vertellen dat ze iets vooral als bedreiging ervaren als er sprake is van zodanig binnendringen in het privé-leven dat de betrokkenen persoonlijk moeten vrezen voor hun eigen bestaan en dat van hun dierbaren. Op deze manier gemeten blijken bedreigingen bij alle beroepen waarvan de integere uitoefening essentieel is voor het functioneren van de rechtsstaat voor te komen.

Bestuurders hebben er veel mee te maken en in de korte tijdspanne tussen de moord op Fortuyn (6 mei) en de Tweede-Kamerverkiezingen (28 mei) in 2002 worden zij bedolven door een lawine van bedreigingen. Van de 483 journalisten die antwoord geven op onze vragen, zeggen niet minder dan 226 dat zij weleens zijn bedreigd. Advocaten hebben een indrukwekkende serie bedreigingen achter de rug (dit is óns oordeel, want zelf wekken ze de indruk daar nogal nuchter op te reageren), en niet minder dan 5 procent zegt weleens ernstig met de dood te zijn bedreigd. Bij de politie zegt men geen registratie bij te houden en ook bedreigingen niet aan de grote klok te hangen (teneinde mensen niet op een idee te brengen), maar zeer veel individuele politiemensen vertellen hun persoonlijke ervaringen. Magistraten in functie tijdens de opsporing van strafbare feiten en in de rechtszaal kunnen terugzien op een eveneens flink aantal incidenten waarbij bedreiging een rol speelde. En zelfs bij notarissen blijkt het niet moeilijk om voorbeelden van concrete bedreigingen boven tafel te krijgen.

Hoe serieus moeten de slachtoffers deze bedreigingen nemen? Bestaat de kans dat de bedreiger tot handelen overgaat? De verschillen in perceptie tussen de objectieve ernst van een bedreiging en de subjectieve beleving daarvan kunnen per beroepsgroep en per persoon variëren. Het is in ieder geval wel zeker dat bedreigingen een reëler gevaar zijn gaan vormen sinds de politieke moorden op Fortuyn en Van Gogh, en daarom worden ze thans waarschijnlijk in het algemeen eerder serieus genomen. Hoewel we heel vaak een ontkennende of zelfs ronduit laconieke

houding aantreffen, zijn er duidelijk gevallen waar men een bedreiging onmiddellijk serieus neemt. Dat gebeurt bij bedreigingen vanuit terroristische hoek en van de kant van de georganiseerde misdaad. Het aantal prominente Nederlanders dat zich gedwongen ziet onder de last van persoonsbeveiliging door het leven te gaan, is in ieder geval sterk gestegen.

Er is een markant verschil in risico om te worden bedreigd bij functies binnen iedere beroepsgroep. Burgemeesters worden vaker bedreigd dan wethouders; notarissen die executoriale verkopen leiden, krijgen er vaker mee te maken dan vakgenoten die zich beperken tot familiezaken; de rechter-commissaris heeft er (vooral tijdens verhoren) vaker mee te maken dan de rechter ter terechtzitting; advocaten die zich specialiseren in strafrechtzaken, in faillissementsrecht en in zaken van personen- en familierecht, worden meer bedreigd dan anderen; onder de journalisten lopen personen die zich specialiseren in misdaad- en rechtbankverslaggeving, sportverslaggevers, stadsverslaggevers en - onverwacht - zeker ook fotojournalisten een hoog risico; politiemensen die zich bezighouden met de opsporing van zware en georganiseerde misdaad hebben met ernstigste bedreigingen te maken; het aantal officieren van justitie dat voorwerp van bedreiging is geworden, is opmerkelijk gering, maar de ernstgraad is hoog.

Bij het inschatten van de risico's maken de betrokkenen een algemeen onderscheid tussen bedreigingen die worden geuit door daders in georganiseerd verband en door individuen. In het laatste geval vraagt men zich af of de bedreiging spontaan is en voortkomt uit een - overigens invoelbare - emotionele opwelling of dat deze afkomstig is van een psychisch gestoorde persoon. Er zijn bedreigers met een grote reputatie die een heleboel gezagsdragers tegelijk en openlijk belagen (een man stuurt een 'dodenlijst' naar de beroepsvereniging voor advocaten; een 'op hol geslagen activist' verzendt menige dreigbrief naar journalisten; men publiceert websites met een 'open brief' waarin namen staan van personen die men dood wenst), maar ook anonieme eenlingen die het op een individuele hoogwaardigheidsbekleder gemunt hebben. Bij dit laatste mag worden verondersteld dat er veelvuldig sprake is van

nabootsingscriminaliteit (copycats). Die laatste categorie is verantwoordelijk voor plotselinge pieken in het aantal bedreigingen.

Bedreigingen worden geuit in een persoonlijke confrontatie, per telefoon, met brieven (met dreigende teksten, maar ook kogel- en poederbrieven), via de e-mail (zeer populair), door een vluchtig gebaar (vinger langs de strot in de rechtszaal terwijl men de politieman die optreedt als getuige aankijkt), door intimiderende personen langs te sturen of door een symbolische opvoering te organiseren (een pop die de bedreigde persoon voorstelt hangt in de boom; er wordt aan huis een grafstuk bezorgd). Personen die worden bedreigd, ervaren dit aan den lijve of het wordt ze verteld door de AIVD of de Criminele Inlichtingen Eenheid van de politie. Soms maken bestuurders de afspraak dat ze van niets willen weten tenzij het menens is.

2 Bedreigingen vroeger en nu

Bedreigingen in Nederland hebben een lange geschiedenis en in alle onderzochte beroepsgroepen komt men met voorbeelden van tien, twintig, dertig of meer jaren geleden. Wie het hebben meegemaakt, vertellen dat zij daar, als het even kon, liever geen ruchtbaarheid aan gaven. Ze schaamden zich ervoor, het zou hun positie kwetsbaar maken of ze hielden zich stil om nabootsing te voorkomen. Het was hun eer te na om voor het geval zich bedreigingen voor zouden doen een aparte procedure te ontwerpen. Ze vertellen vaak ook dat ze er niet mee naar de politie of justitie zijn gegaan omdat ze niet verwachtten dat die daar veel mee wilde of kon doen. Volgens enkelen is daar overigens nu een kentering in aan het ontstaan. Als dat waar is, zou dat iets van de perceptie van de recente toename van het verschijnsel kunnen verklaren: de *geregistreeerde* criminaliteit neemt dan immers toe.

Dat je bedreigd kunt worden, werd vroeger en ook nu vaak als beroepsrisico beschouwd. De politie weet dat bedreigingen erbij horen. Advocaten vertellen elkaar dat je het risico kunt verkleinen door duidelijke afspraken te maken met cliënten, dat je moet uitkijken met een al te aanmatigende proceshouding en nog meer. Rechters hebben altijd al emotionele uitbarstingen

tijdens verhoren of in de rechtszaal meegemaakt. Officieren van justitie moeten zich realiseren dat ze extra risico lopen door zich als geduchte *crime fighters* in de media te profileren. Burgemeesters van 'lastige' dorpen moeten wennen aan de dwarse mores van hun inwoners. Journalisten vertellen dat ze nooit anders hebben meegemaakt dan dat zij vanuit de wereld waarover zij berichten (nieuws is veelal negatief) worden bedreigd. Maar je kunt de kans verkleinen door met open vizier te strijden en niet achter de rug van de betrokkenen om *sneaky* informatie te verzamelen.

In sommige beroepen - en daarover zijn officieren van justitie, rechters, advocaten en ook journalisten het meest duidelijk - wordt wel degelijk ook een toename van het aantal bedreigingenesignaleerd. Ten eerste is het aantal bedreigende e-mails 'explosief toegenomen'. Het is niet enkel een kwestie van vertekening door de media, die er nu ineens alle aandacht voor hebben, of van bestuurders die er nu makkelijker over praten. Ten tweede neemt het bedreigingsniveau vanuit de georganiseerde misdaad (en het terrorisme) toe. Het gevaarsrisico van de onderzochte beroepen is daarmee toegenomen. De ervaringen die ons zijn verteld, vormen een duidelijke ondersteuning van de gedachte dat de omgangsvormen in de samenleving zijn verruwd en verhard. Bestuurders signaleren dat de 'hufteerigheid' toeneemt.

Hoewel de media meer aandacht besteden aan bedreigingen, en die in sommige gevallen breed uitmeet, kunnen we de gesignaleerde toename niet afdoen als slechts een teken van toegenomen gevoeligheid of een mediahype.

3 Wie dreigen en welke zijn hun beweegredenen?

In antwoord op de derde onderzoeksvraag stellen we vast dat de kring van mensen waaruit de bedreigingen voortkomen opmerkelijk gevarieerd is. Soms gaat het om hele groepen of groepjes daarbinnen, andere keren om (al dan niet psychisch gestoorde) individuen die niets meer representeren dan zichzelf. We vernemen van bedreigingen uit de volgende milieus: sportfanaten

vooral voetbalhooligans), figuren met extreem-rechtse sympathieën, links-radicalen, Hells Angels, bewoners van woonwagenkampen, Roma, de kraakbeweging, drugsverslaafden, Molukse wijken, actiegroepen in de sfeer van dierenactivisme en het milieu, aanhangers van Pim Fortuyn, boerenactivisten (tijdens de MKZ-crisis), de georganiseerde misdaad, criminele jongerengroepen, radiozendpiraten. Verder vertellen journalisten dat ze vaak last hebben van heel of half louche ondernemers en van 'allochtonen' in het algemeen ('bij wie het verschijnsel vrije pers angstaanjagend onbekend is'). De notaris heeft last van huizenbezitters die zich tegen het veilen van hun bezit verzetten. De wethouder of de burgemeester die een einde wil maken aan wantoestanden in de gemeentelijke bureaucratie ('vriendjespolitiek') heeft weleens met bedreigingen door medepolitici te maken gekregen. Deze verzameling van milieus is heterogeen en soms in aanhang overlappend. Er is blijkens dit overzicht sprake van een sterke oververtegenwoordiging van personen en groepen uit de marge van de samenleving. Met enige fantasie zou men het middel van de bedreigingen kunnen beschouwen als een primitieve uiting van politiek protest.

De beweegredenen van mensen die dreigen zijn in te delen in vier (ongelijksoortige en elkaar niet uitsluitende) categorieën:

- *Emotionele uitbarstingen* (bijvoorbeeld in de rechtszaal, bij slecht nieuws van de notaris enzovoort).
- *Wens om concrete belangen te verwezenlijken* (publicatie voorkomen, politie uit de buurt houden enzovoort). Soms lijkt de aanleiding tot de bedreiging futiel (het weigeren van een taxivergunning of de aanleg van een verkeersdrempel), maar het kan ook gaan om de grote zakelijke belangen van de georganiseerde misdaad of van ondernemers.
- *Verdediging van verworven rechten*. Bestuurders hebben in het verleden veel door de vingers gezien en doen thans hun best om het gezag van de overheid te herwinnen. De bedreiging is dan een defensiemechanisme. Groepen van hooligans of drugsbendes voelen zich 'verraden' door de

politie die het tot nu toe op een akkoordje met hen gooide. Hier wordt de bedreiging inzet van een machtsstrijd.

- *Wraak*. De politie wordt verweten unfair te zijn opgetreden, het slachtoffer kan zich niet verenigen met de lage straf die de rechter uitdeelt en met zijn bedreiging handelt hij vanuit 'een ontembare onvrede'.

Op de eerste categorie na wijzen deze beweegredenen niet op expressieve, maar op instrumentele delicten (de vierde onderzoeksvraag). Over de frequentie ervan kunnen we niets zeggen.

4 Hoe wordt er op bedreigingen gereageerd?

We komen vier vormen van reactie tegen:

- *Stilzwijgen* en *negeren* met de bedoeling een nabootsingseffect te vermijden of om te voldoen aan de geheimhoudingsplicht die de code van beroepsethiek verlangt.
- De *directe confrontatie* om te laten blijken dat intimidatie niet werkt. Dit kan gebeuren op individuele basis: een burgemeester begeeft zich midden in een joelende menigte, een politieman zoekt zijn belager op in de gevangenis, een advocaat voert een gesprek onder vier ogen. Het kan ook collectief: de politie komt met groot machtsvertoon de *no-go area* binnen om duidelijk te maken wie de baas is. Het kan nodig zijn 'een zaak stuk te maken' om een bedreiging uit de sfeer van de zware criminaliteit te neutraliseren.
- *Persoonsbeveiliging*. Er zijn beroepsbeoefenaren die zich beveiligen door een wapen aan te schaffen of door hun kantoor met technopreventie uit te rusten. Ze kunnen bewakers en bodyguards inzetten. In beginsel kan de bedreigde vaak een procedure doorlopen die hiervoor is ontworpen.

De bedreigde politieman gaat naar zijn chef en die kan een protocol met richtlijnen (als dat in het betreffende korps bestaat) in werking stellen; de rechter meldt de bedreiging op voorgeschreven wijze; de notaris raadpleegt de

vertrouwensnotaris in zijn hofressort; de Nederlandse Vereniging van Journalisten wil graag weten hoe vaak er wordt gedreigd, om daarmee het verzoek om politiebescherming bij de minister kracht bij te zetten. Dit melden gebeurt overigens heel vaak níét, al was het alleen al omdat de betrokkenen van het bestaan van zulke procedures geen weet hebben, of omdat, zoals in veel gemeenten, er helemaal geen procedure bestaat.

- *Aangifte doen van een strafbaar feit.* Dit geeft de mogelijkheid tot strafvervolging, en van een rechtszaak en bestraffing gaat wellicht een preventieve werking uit. Heel vaak gebeurt dit niet (bijvoorbeeld: nog geen 20 procent van de bedreigde officieren van justitie doet aangifte), omdat men een lakse reactie verwacht, omdat men verwacht dat de nu al rancuneuze betrokkene na het uitzitten van zijn gevangenisstraf alsnog zijn gram komt halen, of, zoals een journalist vertelt, omdat de politie de betrokkene ernstig afraadt om tegen de Hells Angels aangifte te doen. We merken tijdens het onderzoek dat veel functionarissen ernstig teleurgesteld zijn in de steun die zij van de aangewezen instanties ontvangen.

5 Wordt er toegegeven aan de eisen van dreigers?

Zolang wij met de potentiële slachtoffers over henzelf spreken, is er weinig bewijs voor de veronderstelling dat de betrokkenen bij de bedreiging zijn gezwicht. Maar ze kennen altijd wel anderen die dat wel hebben gedaan of over wie dat verhaal in ieder geval binnen de beroepsgroep de ronde doet. Het gaat hier dan over gevallen waarin de dreigers feitelijk een concreet resultaat wilden afdwingen (en dat is lang niet altijd zo). Dat is opmerkelijk, want de angsten die de bedreigden en hun familie doorstaan zijn verschrikkelijk geweest en we zijn nu eenmaal niet allen helden.

De eenvoudigste manier van toegeven is om de mogelijke bedreiging te omzeilen. Eén (dappere) parlementariër biecht ons op dat zij na bedreigingen bepaalde onderwerpen heeft vermeden. Burgemeesters en wethouders hebben gelukkig allemaal een rechte rug gehouden en als zij er niet meer tegen kunnen, zijn ze naar

huis gegaan, hebben zich ziek gemeld of hebben ontslag genomen. Advocaten en notarissen vermijden het risico door een bepaald type cliënt niet te accepteren of te ontmoedigen. Sommige journalisten beginnen niet aan bepaalde gevoelige onderwerpen, zoals de georganiseerde misdaad. Televisiemakers Barend en Van Dorp hebben aan de bedreiging en het geweld van de Hells Angels toegegeven door publiekelijk hun excuus te maken en door geen aangifte te doen. Sommige politiemensen vertellen ons geen moeilijkheden te zoeken; men kijkt de andere kant uit en laat risicovolle situaties aan collega's over. Er zijn wel strafrechtelijke onderzoeken afgebroken omdat de officier van justitie werd bedreigd.

We zijn tot de conclusie gekomen dat functionarissen die de rechtsstaat beschermen, soms wel degelijk zwichten voor bedreigingen. Het is bovendien duidelijk dat in sommige van de beroepsgroepen die hier zijn onderzocht (advocatuur, notariaat, journalistiek) een segment is ontstaan waar de bedreigers die bij collega's nul op het rekest hebben gekregen wel terecht zouden kunnen. We hebben daar in ons onderzoek glimpen van gezien, maar er is onvoldoende grond om de vijfde onderzoeksvraag bevestigend te beantwoorden door te zeggen dat de rechtsstaat voor persoonlijke bedreigingen van prominenten heeft moeten wijken. De signalen die wij hebben gekregen, zijn echter sterk genoeg om deze vraag diepgaander te onderzoeken.

Theoretische discussie

Op grond van de resultaten van dit onderzoek is er alle aanleiding op zoek te gaan naar de dieperliggende oorzaken van bedreigingen van prominenten. De gepresenteerde empirische bevindingen hebben aanleiding gegeven tot het ontwikkelen van drie theoretische perspectieven. Hoe kan de plotselinge opkomst van het bedreigen van prominente publieke personen worden verklaard?

Volgens de eerste interpretatie is er niets anders aan de hand dan een *mediahype*. Bij de volgende interpretatie wordt er vanuit gegaan dat er wel degelijk sprake is van een bijzonder verschijnsel. Het toegenomen aantal bedreigingen wijst op een

algemene verruwing van de omgangsvormen in Nederland. De derde interpretatie gaat over de *afname van het politieke gezag* van de overheid.

Mediahype

Bij het begin van het onderzoek zijn we er steeds van uitgegaan dat er inderdaad sprake was van een vrij plotselinge golf van bedreigingen die door Nederland waart. Maar het kon ook zijn dat er in feite helemaal geen sprake is van een golf, maar van een breuk in de registratie en openbaarmaking van het verschijnsel. Immers, kwamen bedreigingen vroeger ook al niet voor? Misschien is onze gevoeligheid voor (het dreigen met) fysiek geweld alleen maar groter geworden. Mr. Gonsalves, de Procureur-Generaal met de georganiseerde misdaad in zijn portefeuille, schreef in zijn memoires in 1999 over de bedreiging in 1972 door de toentertijd grote drugshandelaar Kalle P., die een kwart miljoen op zijn hoofd had gezet. De bedreiging was zo reëel dat zijn vrouw en kinderen onderdoken en hijzelf onder politiebewaking werd gesteld (Gonsalves en Verhoog 1999). Sytze van der Zee (2003) schreef over een seriemoordenaar die uit het Haagse onderwereldmilieu voortkwam en die in 1980 een heel politieteam met bedreigingen (van seksuele aard) onder druk zette. Deze gevallen vissen wij op uit de literatuur. Binnen de betreffende beroepsgroepen worden ze niet herinnerd en degenen die onze enquêtes invulden noemden ze niet.

Wanneer de politie of een andere registrerende instantie besluit om de eerdere beleidslijn te verlaten om zulke gevallen niet wereldkundig te maken (vermijden van copycats), lijkt het alleen maar op een golf. Het kan ook een uitvinding zijn van de media waar men na enige spraakmakende gevallen besluit extra aandacht aan het verschijnsel te schenken. Zo'n mediahype (Vasterman 2004) kent zijn eigen verloop, die ook verklaart waardoor zo'n verschijnsel wegebt: de media verliezen hun belangstelling.

Uit ons onderzoek blijkt dat er voor bepaalde bedreigingen in ieder geval wel sprake is van een reële toename. Dat geldt voor de bedreigingen via het e-mailverkeer en voor bedreigingen

door leden van de georganiseerde misdaad en andere georganiseerde groepen. Andere bedreigingen blijken ook vroeger al veelvuldig te zijn voorgekomen, maar toen nauwelijks aandacht te hebben getrokken.

Algemene verruwing van de samenleving

Bij de Nederlandse paniekstemming over het normverval wordt vaak verwezen naar de negatieve kanten van de individualisering van de samenleving vanaf de jaren zestig. De socioloog Gabriël van de Brink (2004) laat aan de hand van allerlei enquêtécijfers zien dat mensen zich hebben ontworsteld aan de sociale controle van de eigen groep (zoals de Kerk) en dat zij zich niet meer automatisch neerleggen bij de beslissingen van het bevoegde gezag. De publieke instituties kampen bijgevolg met een 'permanent gebrek aan geloofwaardigheid onder brede lagen van de bevolking' (Van den Brink 2004). De stijging van de criminaliteit laat volgens hem zien dat mensen gemakkelijker toegeven aan agressieve opwellingen. Bovendien is er minder bereidheid om collectieve normen na te leven. Tegelijk leest Van den Brink in zijn cijfers dat er een cynisch segment van de bevolking (35 procent) bestaat dat weinig democratisch ingesteld is en waarvan het sociale profiel wordt bepaald door een laag inkomen, een geringe opleiding en een 'afwerende houding tegen de moderne dynamiek'. Deze rancuneuze groep kenschetst hij als 'bedreigde burgers'. Kennelijk verkeert een deel van hen in een voortdurende staat van verongelijkheid.

In de pluriforme samenleving die Nederland is, moet dit wel tot problemen leiden. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2003) schrijft in zijn rapport over waarden en normen dat de pluriformiteit die is gegarandeerd door de democratische rechtsstaat veronderstelt dat mensen bereid zijn om op beschaafde wijze met elkaar te verschillen van opvatting. Het kenmerk van de bedreiging is dat degene die hem uit, daarmee de persoonlijke levenssfeer van zijn slachtoffer binnendringt. Bijzonder aan de recente golf van bedreigingen lijkt te zijn dat de sociale rancune, de onbeschaafde omgangsvormen en het toegeven aan een agressieve impuls, zich op de persoon van de

gezagsdrager richten.

In Heerlen bedreigde een ondernemer Hans Dijkstal omdat hij deze persoonlijk het faillissement van zijn friteskraam aanrekende. Het personifiëren van sociale rancune is een van de thema's waarmee *NRC Handelsblad* columnist Bas Heijne de 'Hollandse toestanden' onder woorden brengt: 'In een land waar alles om aandacht draait, is de moraal uiterst plooibaar geworden. Als je gebrek aan aandacht hebt, ga je iemand bedreigen. Of je suggereert dat je bedreigd wordt.' In andere Europese landen worden instellingen bedreigd, in Nederland zijn dat personen (*NRC Handelsblad*, 20 februari 2005).

De verruwing van omgangsvormen uit zich tegen alle mogelijke gezagsdragers. Driessen en Middelhoven (2002) onderzochten uiteenlopende vormen van geweld (schelden, bedreigingen, feitelijk geweld) bij een reeks van beroepen van werknemers die zich bewegen in de semi-openbare ruimte. Politieagenten, gevangenenbewaarders, medewerkers van de sociale dienst, treinconducteurs, huisartsen, ziekenverzorgers, verkoopmedewerkers en taxichauffeurs krijgen allen met gewelddadigheid te maken. De treinconducteurs werden het van in deze beroepsgroep meest aangevallen. De bedreigingen van prominenten vormen volgens dit gezichtspunt niet anders dan een uitvloeisel van de algemene verruwing. In dit onderzoek hebben veel geënquêteerde gezagsdragers, advocaten en journalisten op deze factor gewezen.

Verlies van respect voor het gezag

Uit de publicatie van het nieuwste *Sociaal en Cultureel Rapport* in 2004 blijkt een opmerkelijke afname van vertrouwen onder de bevolking in het openbaar bestuur en de politiek. De gebeurtenissen in Amerika van 11 september 2001 hebben de publieke opinie geschokt, maar in Nederland zijn het vooral de parlementaire enquêtes over ongelukken en fraudes, het onvermogen van de overheid om de problemen van de multiculturele samenleving op te lossen en de groeiende weerzin tegen het slappe gedoogbeleid die een deel van de bevolking doen protesteren.

Daar kunnen nu in 2005 en kijkend naar alle protest die zichtbaar is geworden bij het afwijzen van de Europese grondwet, andere bezwaren aan worden toegevoegd: de onvrede over het mislukken van deprivatisering; de overgang van de gulden naar de euro met een enorm waardeverlies en een spectaculaire toename van de consumentenprijzen; de ondemocratische besluitvorming op het Europese niveau van politiek; en de ongebreidelde jaarlijkse toename van de inkomens van de managers van het grote bedrijfsleven (of abstracter: de toename van de inkomensverschillen in Nederland). Gerard van Westerloo heeft in zijn reportages in *Niet spreken met de bestuurder* (2003) laten zien dat Nederland door een klasse van politiek regenten wordt bestuurd. De plotseling aanhang voor Pim Fortuyn heeft een enorme onvrede blootgelegd waarop door de politieke klasse niet wordt gereageerd. De regering is doof en veel inwoners van Nederland voelen zich genegeerd. Daar komt bij dat de grenzen van betamelijkheid in het taalgebruik in Nederland zijn verschoven. Groepen worden gedemoniseerd en de nieuwe norm schrijft voor om vooral niet politiek correct te zijn.

Met de plotselinge opkomst van de charismatische Pim Fortuyn is een onderstroom van anti-autoritarisme zichtbaar geworden. De politieke verhoudingen zijn na de dood van Fortuyn opmerkelijk snel hersteld, maar tijdens het korte eerste kabinet-Balkenende is veel van het respect voor Den Haag verspeeld. Het vanzelfsprekende gezag van de autoriteiten is verdwenen, stelt columnist Pieter Hilhorst vast in *de Volkskrant* van 13 juni 2004. Volgens hem zijn burgers nu overgegaan op intimidatie om hun stem bij de politiek te laten horen. Gezagsdraggers zelf doen daar trouwens aan mee. Minister Remkes zou de dader van een moord in Venlo 'een rotschop hebben gegeven'; prins Bernhard betaalde de boete die medewerkers van een supermarkt opgelegd kregen omdat zij een dief hadden afgetuigd. De overheid boet verder in aan gezag wanneer blijkt dat intimidatie werkt. Wanneer de Hells Angels openlijk aankondigen dat zij bij het begraven van een van hun leden (een infaam onderwereldfiguur) eerst met de begrafenisstoet door Amsterdam zullen rijden, grijpt de politie niet in. Als voetbalsupporters dreigen een bioscoop te zullen 'verbouwen'

wanneer een bepaald filmpje over Ajax wordt vertoond, ziet de directie zich gedwongen toe te geven als de politie het aflaat weten. Uit het onderzoek van Driessen en Middelhoven (2002) naar bedreigingen van werknemers in de semi-openbare ruimte blijkt ruim een kwart van hun respondenten gewoon toe te geven aan geweldsdreiging. En 60 procent van de treinconducteurs past ervoor zich in elkaar te laten slaan door passagiers die zonder kaartje reizen. Deze toegeeflijkheid kan op zichzelf weer een oorzaak zijn van de toename van het aantal bedreigingen. De conclusie kan niet anders zijn: dreigen werkt soms!

Geraadpleegde literatuur

Van der Boon en Van Wijnen 2004

V. van der Boon en J.F. van Wijnen, *Bedreigingen en fysiek geweld tegen advocaten. Eén op de drie advocaten komt er mee in aanraking*, Amsterdam: Interview-NSS 2004

Bovenkerk en Yesilgöz 1998

F. Bovenkerk en Y. Yesilgöz, *De maffia van Turkije*, Amsterdam: Meulenhoff 1998

Bovenkerk 2003

F. Bovenkerk, *Misdaadprofielen*, Amsterdam: Meulenhoff 2003

Braam en Ülger 1997

S. Braam en M. Ülger, *Grijze Wolven. Een zoektocht naar Turks extreem-rechts*, Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar 1997

Van den Brink 2004

G. van den Brink, *Schets van een beschavingsoffensief. Over normen, normaliteit en normalisatie in Nederland*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2004

Bruggen bouwen 2004

Bruggen bouwen. Aanvullend bronnenonderzoek QA+
Publicatie Tijdelijke Commissie Onderzoek
Integratiebeleid, Den Haag: Sdu Uitgevers 2004

Buijs 1995

F.J. Buijs, *Overtuiging en geweld. Vreedzame en gewelddadiger acties tegen de apartheid*, Amsterdam: Babylon De Geus 1995

Commissie feitenonderzoek veiligheid en beveiliging Pim

Fortuyn, Den Haag: Sdu Uitgevers 2002

Dickie 2004

J. Dickie, *Cosa Nostra, a History of the Sicilian Mafia*, New York: Pallgrave MacMillan 2004

Dienst Nationale Recherche Informatie 2004

Dienst Nationale Recherche Informatie, *Nationaal dreigingsbeeld. Zware of georganiseerde criminaliteit*, Zoetermeer: KLPD 2004

Dietz 1991a

P.E. Dietz e.a., 'Threatening and otherwise inappropriate

letters to Hollywood celebrities', *Journal of Forensic Sciences* 1991-36, p. 185-209

Dietz 1991b

P.E. Dietz, 'Threatening and otherwise inappropriate letters to members of the United States Congress', *Journal of Forensic Sciences*, 1991-36, p. 1445-1468

Driessen en Middelhoven 2001

F.M.H.M. Driessen en L.K. Middelhoven, *Geweld tegen werknemers in de (semi-)openbare ruimte: een onderzoek in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en van het ministerie van Justitie*, Den Haag: Bureau Driessen 2001

Fein en Vossekuil 1998

R. Fein en B. Vossekuil, *Protective intelligence and threat assessment investigation*, Washington, U.S. Department of Justice 1998

Fijnaut 1998

C. Fijnaut e.a., *Organized Crime in the Netherlands*, Den Haag: Kluwer Law International 1998

Fijnaut 2005

C.J.C.F. Fijnaut, *Onwetendheid en wetenschap in de criminologie*, WODC-lezing, Den Haag: ministerie van Justitie 2005

Gans 2003

E. Gans e.a, *Met alle geweld. Botsingen en tegenstellingen in burgerlijk Nederland*, Amsterdam: Balans 2003

Gonsalves en Verhoog 1999

R.A. Gonsalves en G.J. Verhoog, *Mr. Gonsalves. Memoires*, Amsterdam: De Arbeiderspers 1999

De Graaff 1991

K. de Graaff, 'De zaak-Wijsman. Een opgeloste moord', *Proces* 1991-7/8, p. 195-198

Green en Ward 2004

P. Green en T. Ward, *State Crime: Government, Violence and Corruption*, Londen: Pluton Press 2004

De Gruiter 2004

J. de Gruiter, 'Blijft de notaris buiten schot?',

- Notariaat Magazine 2004-10, p. 17-18
- Heeswijk 2005
V.J.A.J.C. van Heeswijk, Actuele problemen met de executie van woningen, in: V.J.A.J.C. van Heeswijk e.a., *De executieveiling. Enige aspecten nader toegelicht*, Zutphen: Uitgeverij Paris, p. 51-70
- Heijne 2005
B. Heijne, *Hollandse toestanden*, Amsterdam/Rotterdam: Prometheus/NRC Handelsblad 2005
- Hermans 2003
R. Hermans e.a., *Mediamanipulatie door de Hell's Angels. Feit of fictie?*, Utrecht: scriptie Willem Pompe Instituut 2003
- Van den Heuvel 1998
J. van den Heuvel, *Recht in de ogen van mr. Abraham Moszkowicz. Openbaringen van een van Nederlands meest prominente strafpleiters*, Den Haag: Uitgeverij BZZTÔH 1998
- Hoogerwerf 1996
A. Hoogerwerf, *Geweld in Nederland*, Assen: Van Gorcum 1996
- Husken 2004
M. Husken, *Advocaten. Strafpleiters - over opsporingsmethoden, hun praktijk en de glamour van het vak*, Amsterdam: Uitgeverij M 2004
- KLPD 2004
KLPD divisie Recherche, *Criminaliteitsanalyse radicaal dierenrecht activisme 1999-2003*, Driebergen: KLPD 2004
- Laclé 2005
Z.D. Laclé, 'Notariaat, ethiek en marktwerking', *Justitiële verkenningen* 2003-31, p. 49-63
- Mak 2005
G. Mak, *Gedoemd tot kwetsbaarheid*, Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij Atlas 2005
- Malsch 2002
M. Malsch, M. Vischer en E. Blaauw, *Stalking van bekende personen*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2002
- Middelburg 2002

- B. Middelburg, *Onderwereld-pr. Hoe misdaad de media manipuleert*, Antwerpen/Amsterdam: Uitgeverij L.J. Veen 2002
- Midlarsky 1980
M.I. Midlarsky e.a., 'Why violence spreads: the contagion of international terrorism', *International Studies Quarterly* 1980, p. 262-298
- Nagel 1949
W.H. Nagel, *De criminaliteit van Oss*, Den Haag: Daamen's Uitgeverijmaatschappij 1949
- Nooy 2004
C.A. Nooy e.a., *Onderzoek bedreiging en intimidatie, ervaringen binnen het OM*, Den Haag: Voorlichtingsdienst Openbaar Ministerie 2004
- Plooy 2004
J. Plooy, 'Toezeggingen aan getuigen in strafzaken, de rechtstaat in het geding?', *Trema* 2004-5
- Van der Poel 1999
S. van der Poel, 'Onder en boven de wet. Woonwagenbewoners in Noord-Brabant', in: M. Moerings, C.M. Pelser en C. Brants (red.), *Morele kwesties in het strafrecht*, Deventer: Gouda Quint 1999, p. 75-99.
- Punch 2000
M. Punch, 'Suite violence. Why managers murder and corporations kill', *Crime, Law and Social Change* 2000-33, p. 243-280
- Rijksrecherche Fortteam 1996
Rijksrecherche Fortteam, *Rapport Onderzoek naar het functioneren van de RCIJ Kennemerland*, Den Haag: Sdu Uitgevers 1996
- Schakenraad en Van Vulpen 2005
G. Schakenraad en A. van Vulpen, 'Toename geweldsdreiging ook tegen advocaten onmiskenbaar', *Advocatenblad* 2005-4, p. 176-177
- Schutten e.a. 2005
H. Schutten, P. Vugts en B. Middelburg, *Hells Angels in opmars. Motorbende of Misdaadclub?*, Amsterdam: Monitor 2005

Surette 2002

R. Surette, 'Self-report copycat crime among a population of serious and violent juvenile offenders', *Crime and Delinquency* 2002-48, p. 46-68

Van Thijn 2003

E. van Thijn, *BM*, Amsterdam: augustus 2003

Timmer 1998

J.S. Timmer, *Geweldsmeldingen 1996-1997: potentieel vuurwapengebruik en letselzaken gerapporteerd door de Nederlandse politie in de periode 1996-1997*, Amsterdam: Vrije Universiteit, Centrum voor Politiewetenschappen 1998

Timmer 1999

J.S. Timmer, *Politiewerk in gevaarsituaties: omgaan met agressie en geweld van burgers in het basispolitiewerk*, Amsterdam: Vrije Universiteit, Centrum voor Politiewetenschappen 1999

Timmer 2001

J.S. Timmer, *Politie-ele geweldsrapportage 1998-2000: vuurwapengebruik en letselzaken gerapporteerd door de Nederlandse politie in de periode 1998-2000*, Amsterdam: Vrije Universiteit, Centrum voor Politiewetenschappen 2001

Tops 1995

P. Tops, *Gemeenten en gezag. Het verschuivende politieke moment in het lokale bestuur*, Amsterdam: Atlas 1995

Van Traa 1996

M. van Traa e.a., *Inzake opsporing*, Den Haag: Sdu Uitgevers 1996

Uildriks 1996

N.A. Uildriks, *Geweld in de interactie politie-publiek: een onderzoek naar ervaringen en opvattingen binnen de politie*, Deventer: Gouda Quint 1996

Vasterman 2004

P. Vasterman, *Mediahype*, Amsterdam: Aksant 2004

Wansink 2004

H. Wansink, *De erfenis van Fortuyn*, Amsterdam: Meulenhoff 2004

Westerloo 2003

G. van Westerloo, *Niet spreken met de bestuurder*,
Amsterdam: De Bezige Bij, 2003

Williams en Godson 2002

P. Williams en R. Godson, 'Anticipating organized and
transnational crime', *Crime, Law and Social Change* 2002-
37, p. 311-355

WRR 2002

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *De
toekomst van de nationale rechtsstaat*, Den Haag: Sdu 2002

WRR 2003

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Waarden,
normen en de last van gedrag*, Amsterdam: Amsterdam
University Press 2003

Van der Zee 2003

S. van der Zee, *Zuidwal. Dossier van een seriemoordenaar*,
Amsterdam: De Bezige Bij 2003